DREPT ROMAN

Prof. univ. dr. EMIL MOLCUŢ

CUPRINS

Unitatea de învăţare nr. I

1. OBIECTUL ŞI IMPORTANŢA DREPTULUI PRIVAT ROMAN

1.1. Obiectul dreptului privat roman
1.2. Importanţa dreptului privat roman
1.3. Diviziunile dreptului roman

2. PRIVIRE ISTORICĂ

2.1. Fondarea Romei
2.2. Epoca prestatală a Romei
2.3. Apariţia statului roman. Reformele lui Servius Tullius
2.4. Regalitatea în formă statală
2.5. Republica
2.6. Imperiul
2.7. Epocile dreptului privat roman

Unitatea de învăţare nr. II

IZVOARELE DREPTULUI PRIVAT ROMAN

1. FORMELE DE EXPRIMARE ALE DREPTULUI PRIVAT ROMAN

1.1. Noţiunea de izvor al dreptului

1.2. Obiceiul
1.3. Legea
1.4. Edictele magistraţilor
1.5. Jurisprudenţa
1.6. Senatusconsultele
1.7. Constituţiunile imperiale

2. OPERA LEGISLATIVĂ A LUI JUSTINIAN
2.1. Importanţa operei legislative a lui Justinian
2.2. Legislaţia lui Justinian

Unitatea de învăţare nr. III
PROCEDURA CIVILĂ ROMANĂ

1. PROCEDURA LEGISACŢIUNILOR
1.1. Definiţia şi evoluţia procedurii civile romane
1.2. Caracterele procedurii legisacţiunilor
1.3. Desfăşurarea procesului

2. PROCEDURA FORMULARĂ
2.1. Apariţia procedurii formulare
2.2. Rolul şi structura formulei
2.3. Desfăşurarea procesului în sistemul procedurii formulare
2.4. Acţiuni
2.5. Efectele sentinţei

3. PROCEDURA EXTRAORDINARĂ

Unitatea de învăţare nr. IV
PERSOANE

1. OAMENII LIBERI

1.1. Capacitatea juridică
1.2. Cetăţenii
1.3. Latinii
1.4. Peregrinii

2. DEZROBIŢII

3. OAMENII LIBERI CU O CONDIŢIE JURIDICĂ SPECIALĂ

4. FAMILIA ROMANĂ

4.1. Noţiunea de familie
4.2. Puterea părintească
4.3. Căsătoria
4.4. Adopţiunea
4.5. Legitimarea
4.6. Emanciparea
4.7. Capitis deminutio

5. PERSOANA JURIDICĂ

6. TUTELA SI CURATELA

6.1. Tutela
6.2. Curatela

Unitatea de învăţare nr. V
BUNURI

1.CLASIFICAREA BUNURILOR

2. POSESIUNEA
2.1. Posesiunea
2.2. Detenţiunea

3. PROPRIETATEA
3.1. Noţiunea proprietăţii
3.2. Formele de proprietate
3.3. Dobândirea proprietăţii
3.4. Sancţiunea proprietăţii

4. DREPTURI REALE ASUPRA LUCRULUI ALTUIA
4.1. Servituţile
4.2. Emfiteoza
4.3. Conductio agri vectigalis
4.4. Superficia

Unitatea de învăţare nr. VI
OBLIGAŢIUNI – PARTEA GENERALĂ

1. NOŢIUNEA OBLIGAŢIEI

2. CLASIFICAREA OBLIGAŢIILOR

2.1. Clasificarea obligaţiilor după izvoare

2.2. Clasificarea obligaţiilor după sancţiune

2.3. Clasificarea obligaţiilor după numărul participanţilor

3. ELEMENTELE CONTRACTELOR

3.1. Elementele esenţiale ale contractelor

3.2. Elementele accidentale ale contractelor

4. EFECTELE OBLIGAŢIILOR

4.1. Executarea obligaţiilor

4.2. Neexecutarea obligaţiilor

5. STINGEREA OBLIGAŢIILOR

5.1. Moduri voluntare de stingere a obligaţiilor

5.2. Moduri nevoluntare de stingere a obligaţiilor

6. GARANŢII

6.1. Generalităţi

6.2. Garanţiile personale în epoca veche

6.3. Garanţiile personale în epoca clasică

6.4. Garanţiile reale

OBLIGAŢIUNI – PARTEA SPECIALĂ

1. IZVOARELE OBLIGAŢIILOR

2. CONTRACTE

2.1. Contractele solemne
2.2. Contractele reale
2.3. Contractele consensuale
2.4. Contractele nenumite
2.5. Pactele

3. QUASICONTRACTE

3.1. Generalităţi
3.2. Plata lucrului nedatorat
3.3. Gestiunea de afaceri

4. DELICTE

5. QUASIDELICTE

BIBLIOGRAFIE

Obiectivele cursului şi criteriile de evaluare a cunoştinţelor

A. Obiectivele cursului

Acest suport de curs se adresează studenţilor din învăţământul universitar la distanţă şi are ca finalitate explicarea principalelor instituţii ale **Dreptului roman.**

Lucrarea tratează aspectele fundamentale ale dreptului roman, astfel încât studenţii să-şi însuşească noţiunile şi termenii de specialitate.

Cursul de faţă îşi propune:

1. Să analizeze instituţiile fundamentale ale dreptului roman şi conexiunile existente între acestea;

2. Să explice studenţilor procesul de formare a instituţiilor juridice, precum şi modul în care a evoluat sensul conceptelor şi principiilor juridice;

3. Să transmită studenţilor cunoştinţele necesare înţelegerii importanţei exercitate de dreptul roman asupra dreptului românesc actual.

Conform fişei disciplinei, *competenţele specifice* acesteia sunt:

- Cunoaşterea şi înţelegerea principiilor dreptului;
- Însuşirea terminologiei juridice, precum şi a tehnicii juridice;
- Explicarea procesului de formare a instituţiilor juridice;
- Explicarea evoluţiei sensului conceptelor, principiilor şi instituţiilor juridice;
- Explicarea şi interpretarea procesului de codificare a dreptului;

- Analiza unor texte juridice, explicarea terminologiei utilizate, precum şi valorificarea lor în sistemele moderne de drept;
- Înţelegerea genezei şi evoluţiei fenomenului juridic;
- Înţelegerea importanţei fenomenului juridic în sistemul valorilor sociale;
- Înţelegerea importanţei exercitate de dreptul roman asupra dreptului românesc actual;
- Formarea spiritului civic.

Însuşirea temeinică a Dreptului roman presupune, pe lângă activităţile didactice programate, un efort consistent din partea studenţilor în ceea ce priveşte studiul individual, pe baza *bibliografiei* recomandate la finele prezentei lucrări.

B. Evaluarea

Aprecierea nivelului de pregătire a studenţilor se realizează în cadrul evaluării finale, prin examen, la sfârşitul semestrului I. Examenul este scris, iar notarea se face de la 1 la 10. Promovarea examenului presupune obţinerea unei note mai mari sau egale cu 5.

C. Grila de Evaluare

Grila de evaluare pentru examen cuprinde trei subiecte teoretice, care trebuie tratate analitic.

Unitatea de învăţare nr. I:

1. OBIECTUL ŞI IMPORTANŢA DREPTULUI PRIVAT ROMAN

CUPRINS :

1.1. Obiectul dreptului privat roman
1.2. Importanţa dreptului privat roman
1.3. Diviziunile dreptului roman

1.1. Obiectul dreptului privat roman

Dreptul roman cuprinde totalitatea normelor de conduită, instituite sau sancţionate de statul roman şi constituie un sistem extrem de vast şi de complex, format dintr-o multitudine de ramuri şi instituţii juridice.

Istoria dreptului roman începe în secolul al VI-lea î.e.n. şi se încheie în secolul al VI-lea e.n. Fenomenul juridic roman s-a zămislit în procesul trecerii societăţii romane de la societatea gentilică la cea politică.

La origine, acest proces se caracterizează, atât la romani, cât şi la alte popoare ale antichităţii, prin **confuzia dintre diferite categorii de norme sociale**. Astfel, popoarele antice nu au realizat distincţia dintre drept, morală şi religie. Vechile popoare nu dispuneau de criterii prin care să facă distincţie între:

- normele juridice;
- normele religioase şi cele de morală.

Iniţial, nici romanii nu au făcut această distincţie, nu au delimitat la origine normele de drept faţă de celelalte norme sociale. Dar, spre desosebire de celelalte popoare ale antichităţii, romanii au depăşit

această confuzie. Încă din epoca veche, mai exact din vremea Legii celor XII Table (451 î.e.n.), romanii desemnau normele de drept prin cuvintul *ius*, iar normele religioase prin cuvântul *fas*.

Spre sfârşitul Republicii (27 î.e.n.), instituţiile juridice şi ideologia juridică au ocupat locul central în sistemul instituţional şi ideologic al romanilor. Ideologia juridică şi-a pus amprenta asupra întregii spiritualităţi romane, i-a imprimat caractere specifice, astfel încât ideile şi instututiile juridice au dobândit o puternică identitate proprie, delimitându-se tot mai clar de alte idei şi instituţii sociale.

Limbajul juridic roman, foarte bine delimitat de limbajul comun, era utilizat doar în scopul exprimării valorilor juridice. Cu toate acestea, în unele definiţii pe care romanii le-au dat ştiinţei dreptului sau dreptului, în epoca clasică şi postclasică, persistă *urme ale străvechii confuzii,* astfel:

a) În *Institutele lui Justinian*, Cartea I, Titlul I, se formulează definiţia jurisprudenţei, adică a ştiinţei dreptului: ***"iurisprudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, justi atque injusti scientia"*** (ştiinţa dreptului sau jurisprudenţa este cunoaşterea lucrurilor divine şi umane, ştiinţa a ceea ce este drept şi nedrept). În prima parte a definiţiei, dreptul este confundat cu religia, pe când, în a doua parte, dreptul este confundat cu morala.

b) Într-un text al celebrului jurisconsult *Ulpian,* ni se înfăţişează principiile dreptului: ***"iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere"*** (principiile dreptului sunt acestea: a trăi în mod onorabil, a nu vătăma pe altul, a da fiecăruia ce este al său). Primul principiu ţine de sfera moralei (a trăi în mod onorabil), iar următoarele două ţin de domeniul dreptului.

c) Celsus, celebru jurisconsult clasic, defineşte dreptul: ***"ius est ars boni et aequi"*** (dreptul este arta binelui şi a echităţii). În această definiţie, ideea de "bine" ţine de morală, iar ideea de "echitate" ţine atât de domeniul dreptului, cât şi de cel al moralei.

Romanii au făcut, *în practică, o delimitare clară între drept şi normele sociale*, dar *în plan teoretic exista încă vechea confuzie*.

Această contradicţie dintre practica juridică romană şi unele texte ale jurisconsulţilor clasici se explică prin:

- mentalitatea conservatoare a romanilor;
- pragmatismul poporului roman;
- neavând preocupări pentru teoretizare, romanii au formulat puţine definiţii, iar acestea de cele mai multe ori au fost împrumutate de la greci. Grecii, însă, nu au delimitat niciodată dreptul de morală, la vechii greci dreptul fiind considerat o componentă a moralei.

Dreptul roman a supravieţuit societăţii care l-a creat şi s-a aplicat cu deplin succes atât în societatea feudală, cât şi în cea modernă. Graţie vitalităţii sale excepţionale, dreptul roman a fost, în mod firesc, supus unor cercetări aprofundate.

Astfel, încă din secolul al VII-lea e.n., profesorii de drept roman au elaborat un număr mare de studii. Aceste studii au fost deosebit de utile în vederea reconstituirii fondului gândirii juridice romane.

Şcolile de drept roman au fost:

- în *secolul al VII-lea e.n.*, la *Ravenna*, a fost fondată prima şcoală de drept, care a funcţionat până în secolul al XI-lea. Lucrările profesorilor de la şcoala din Ravenna nu au ajuns până la noi. Cert este că nu puteau avea un nivel ştiinţific foarte înalt, deoarece profesorii de la Ravenna nu au cunoscut Digestele lui Justinian, cel mai important izvor al dreptului roman.
- în *secolul al X-lea* a luat naştere şcoala de drept roman de la *Pavia*.

• în *secolul al XI-lea*, la *Bologna*, profesorul *Irnerius* a fondat **Şcoala glosatorilor**. Unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai Şcolii glosatorilor a fost profesorul *Accursius*, autorul lucrării intitulate „Marea glosă". Glosatorii au utilizat în activitatea lor de cercetare *metoda exegetică*. Întrucât nu urmăreau o finalitate practică, prin comentariile pe care le făceau pe marginea textelor de drept roman, glosatorii încercau să explice sensul acestor texte, astfel încât să poată fi înţelese şi de profani.

• în *secolul al XIV-lea*, profesorul *Bartolus* fondează **Şcoala postglosatorilor** la *Bologna*. Aceştia s-au ghidat în cercetare după *metoda dogmatică*. Postglosatorii nu au cercetat în mod nemijlocit textele de drept roman, ci au studiat glosele (acele cometarii făcute de glosatori), în scopul de a extrage din ele anumite principii de drept, pentru a fi aplicate în viaţa practică.

Şcoala postglosatorilor a avut o finalitate practică şi s-a bucurat de un mare ecou în întreaga Europă.

Astfel, începând din secolul al XV-lea, germanii încep să abandoneze dreptul lor naţional şi să îl înlocuiască cu principiile de drept formulate de către postglosatori. Aceste principii, îmbogăţite cu elemente ale dreptului nescris local, au dat naştere unui nou sistem de drept, cunoscut sub denumirea de ***"Usus modernus pandectarum"***, care a fost aplicat în Germania până în anul 1900, moment în care a intrat în vigoare Codul civil german.

• în *secolul al XVI-lea*, în Franţa, a fost creată **Şcoala istorică a dreptului roman**, care marchează o renaştere a studiilor de drept roman, întrucât această şcoală nu se mărginea la cercetarea textelor de drept, ci utiliza şi unele informaţii din domeniul filologiei, istoriei, filosofiei. Fondatorul acestei şcoli a fost profesorul *André Alciat*. Cel mai de seamă reprezentant a fost Jaques Cujas (1522-1590), care a inaugurat o

activitate de cercetare, ce ulterior a dat rezultate strălucite: a încercat pentru prima oară să reconstituie lucrările jurisconsulţilor clasici romani pe baza frgamentelor cuprinse în Digestele lui Justinian.

- la *începutul secolului al XIX-lea* (1802) se formează **noua Şcoală istorică a dreptului roman**, pe baza prelegerilor ţinute de către profesorul *Savigny* la Universitatea din Marburg. Profesorul Savigny a afirmat că organele statului nu sunt îndreptăţite să creeze dreptul, dreptul fiind produsul spiritului naţional, aşa încât normele de drept nu pot îmbrăca forma legii, ci forma cutumei, a tradiţiei juridice. Or, dreptul cutumiar german a luat naştere pe baza principiilor formulate de postglosatori, aşa încât o corectă înţelegere a dreptului cutumiar german era condiţionată de cunoaşterea aprofundată a dreptului roman.

Această viziune asupra dreptului a atras, după sine, un nou impuls în direcţia cercetăriilor de drept roman.

Obiectul de cercetare al cursului de faţă îl constituie dreptul privat roman.

Dreptul privat este domeniul în care romanii au dat întreaga măsură a spiritului lor creator, dovadă că instituţiile şi concepţiile dreptului privat roman au fost receptate cu prioritate în societăţile de mai târziu. Deşi romanii au avut reprezentarea clară dintre dreptul public şi dreptul privat, multă vreme ei nu au teoretizat această distincţie.

Abia la începutul secolului al III-lea e. n., jurisconsultul Ulpian ne înfăţişează **criteriile în baza cărora putem distinge între dreptul public şi dreptul privat**.

Potrivit lui Ulpian: *"Publicum ius est quod ad statum rei romane spectat; privatum quod ad singulorum utilitatem"* (Dreptul public este cel care se referă la organizarea statului roman, iar dreptul privat la interesele

fiecăruia). Această definiţie este criticabilă, deoarece Ulpian credea în mod eronat că există norme ale dreptului care reflectă interese individuale. Toate normele de drept reflectă interese generale, iar nu individuale.

Există însă un criteriu în baza căruia putem distinge între dreptul public şi dreptul privat, şi anume *criteriul obiectului de reglementare juridică*.

Dreptul public reglementează un anumit tip de relaţii sociale, pe când dreptul privat reglementează alte categorii de relaţii:

- ***dreptul public*** reglementa relaţiile care se stabileau cu privire la organizarea statului, precum şi relaţiile dintre stat şi cetăţeni.
- ***dreptul privat*** reglementează relaţiile dintre persoane, fizice sau juridice. Astfel, normele dreptului privat roman reglementează:

- relaţiile cu privire la statutul juridic al persoanelor;
- relaţiile cu un conţinut patrimonial dintre persoane;
- relaţiile ce se stabilesc între persoane cu ocazia soluţionării proceselor private.

Dreptul privat roman cuprinde totalitatea normelor juridice instituite sau sancţionate de către statul roman, norme care reglementează relaţiile ce se stabilesc cu privire la statutul juridic al persoanelor, relaţiile dintre persoane, care au un conţinut patrimonial, precum şi relaţiile ce se stabilesc între persoane cu ocazia soluţionării proceselor private.

1.2. Importanţa dreptului privat roman

Problema importanţei dreptului privat roman i-a preocupat pe romanişti încă din epoca Renaşterii. Spre desoebire de celelalte sisteme de drept ale antichităţii, care au rămas simple documente arheologice,

nefiind preluate şi în alte formaţiuni sociale, dreptul privat roman a avut un alt destin istoric, a fost receptat şi aplicat şi după ce Roma sclavagistă a dispărut. De aceea, s-a pus problema explicării acestui fenomen.

Profesorii noii şcoli istorice au arătat că vitalitatea dreptului privat roman trebuie explicată astfel:

- ❖ dreptul privat roman este expresia juridică clasică şi abstractă a unei societăţi bazată pe proprietatea privată şi pe producţia de mărfuri. De aceea, orice societate care se întemeiază pe proprietatea privată şi pe economia de schimb, găseşte în dreptul roman, gata elaborate, toate conceptele, principiile şi instituţiile necesare reglementării acestor relaţii sociale.
- ❖ dreptul privat roman este un vast câmp de verificare a tezelor teoretice cu privire la originea şi evoluţia dreptului. Dreptul este o componentă a sistemului social şi se află într-o strânsă relaţie de intercondiţionare cu celelalte laturi ale sistemului social. Deci, pe de o parte, dreptul influenţează evoluţia generală a societăţii, iar pe de altă parte, dreptul este influenţat de celelalte componente ale ansamblului social.
- ❖ studiul dreptului roman prezintă importanţă pentru că, pentru prima oară în istoria lumii, romanii au creat alfabetul juridic, terminologia juridică, astfel încât, în societatea romană, ideile juridice erau exprimate într-un limbaj aparte, special. Acest limbaj este de o mare precizie, funcţionează într-un sistem logic extrem de sever, oferă posibilitatea realizării unor ample sinteze, precum şi posibilitatea construirii unor figuri juridice simetrice.

Influenţa dreptului roman asupra formării dreptului românesc

Studiul dreptului roman are o importanţă şi o semnificaţie aparte pentru poporul român, deoarece dreptul românesc s-a format şi a evoluat sub influenţa dreptului roman.

Această influenţă s-a manifestat, în mod pregnant, în trei momente principale:

a) formarea dreptului feudal românesc nescris (Legea ţării), pe fondul juridic daco-roman;
b) elaborarea legiuirilor feudale româneşti scrise;
c) elaborarea codurilor româneşti burgheze (moderne).

a) În Dacia, provincie romană, s-a realizat o profundă sinteză între civilizaţia romană şi cea dacă. În acest cadru general al sintezei etnice şi naţionale, s-a realizat şi o sinteză a instituţiilor juridice. Astfel, prin influenţarea reciprocă dintre instituţiile dreptului dac şi dreptul roman, s-a născut un nou sistem de drept, anume *dreptul daco-roman*, în fizionomia căruia elementele dreptului roman au dobândit funcţii şi finalităţi noi.

După retragerea aureliană, instituţiile dreptului daco-roman au fost preluate în obştile săteşti, au fost conservate şi îmbogăţite cu noi elemente, astfel că, odată cu fondarea statelor feudale de sine stătătoare, acest sistem a fost însuşit şi sancţionat de către stat, devenind principalul izvor de drept timp de mai multe secole.

Aşa se explică faptul că, făcând o comparaţie între fizionomia instituţiilor clasice ale dreptului roman şi cele ale Legii ţării, vom constata o serie de elemente comune, asemănări care, uneori, merg până la identitate.

b) Începând din secolul al XV-lea, apar primele noastre legiuiri scrise, şi anume pravilele bisericeşti, iar din secolul al XVII-lea încep să fie adoptate şi pravilele feudale laice, reglementând toate domeniile dreptului privat.

Toate aceste legiuiri s-au inspirat, în mod nemijlocit, din izvoarele dreptului bizantin. Aceste izvoare de drept bizantin sunt o adaptare a dreptului roman la specificul realităţilor din societatea feudală bizantină. De aceea, influenţa dreptului roman asupra dreptului nostru feudal scris s-a realizat prin filieră bizantină, adică prin intermediul dreptului bizantin.

c) Elaborarea operei legiasative a lui Alexandru Ioan Cuza

Cu ocazia adoptării codurilor moderne, legislatorii lui Cuza s-au adresat în mod nemijlocit textelor clasice ale dreptului roman, din care au extras toate conceptele, categoriile, principiile şi instituţiile care le-au fost necesare. Această soluţie a fost posibilă datorită faptului că legislatorii lui Cuza au găsit în dreptul roman, gata elaborate, toate conceptele care erau necesare în vederea reglementării juridice a relaţiilor din statul naţional român proaspăt creat, concepte pe care le-au preluat într-o formă pură, fără adaptări. Astfel, Codul civil de la 1864 este în vigoare şi astăzi şi se aplică cu succes, ceea ce dovedeşte vitalitatea excepţională a dreptului roman.

1.3. Diviziunile dreptului roman

Dreptul roman se divide în ***drept public şi drept privat***.

Dreptul privat roman se subdivide în:

- drept civil (*ius civile*);
- dreptul ginţilor (*ius gentium*);
- dreptul natural (*ius naturae*).

a) Dreptul civil roman se mai numeşte şi drept quiritar (*ius quiritium*) sau drept al cetăţenilor romani, care se numeau şi quiriţi.

Noţiunea dreptului civil este utilizată cu **3 înţelesuri**:

- Într-un prin sens, general, dreptul civil cuprinde *totalitatea normelor juridice ce reglementează relaţiile dintre cetăţenii romani*.

Dreptul civil roman avea un caracter exclusivist, deoarece nu era accesibil străinilor. De altfel, în epoca foarte veche, orice străin care venea la Roma cădea automat în sclavie. Prin urmare, în epoca foarte veche, participarea necetăţenilor la viaţa juridică era de neconceput.

La apariţia sa, dreptul civil roman era rigid, greoi şi formalist. Actele juridice erau însoţite de formule solemne, gesturi şi ritualuri. Acest formalism rigid avea menirea, pe de o parte, să facă dreptul civil inaccesibil străinilor, iar, pe de altă parte, avea menirea de a sublinia gravitatea efectelor actelor juridice, cu atât mai mult cu cât în epoca fondării statului roman, economia era închisă, naturală, schimbul de bunuri avea caracter accidental, iar actele juridice se încheiau foarte rar, erau adevărate evenimente în viaţa romanilor.

Spre sfârşitul Republicii, când producţia şi schimbul de mărfuri s-au dezvoltat în ritm alert, vechiul drept civil, rigid şi formalist, s-a dovedit inaplicabil, anacronic.

Atunci, pentru că normele dreptului civil roman nu puteau fi modificate făţiş, s-a pus problema adaptării vechiului drept civil la noile realităţi sociale, iar această adaptare s-a realizat cu deplin succes prin:

- activitatea jurisconsulţilor, care interpretau creator vechiul drept civil;
- activitatea magistraţilor judiciari, care au adaptat vechiul drept, l-au modernizat, utilizând mijloace de ordin procedural.

Pe lângă sensul menţionat, care este general, conceptul de "drept civil" are şi alte înţelesuri.

- Astfel, în unele texte, desemnează dreptul izvorât din interpretarea creatoare a jurisconsulţilor, astfel încât *dreptul civil se confundă cu jurisprudenţa*.

- În al treilea înţeles, *dreptul civil cuprinde întregul drept privat roman, cu excepţia dreptului pretorian*.

b) Dreptul ginţilor (*ius gentium*) este utilizat cu **3 sensuri**:

- Într-un prim sens, general, dreptul ginţilor desemnează *totalitatea normelor de drept ce reglementează relaţiile dintre cetăţeni şi peregrini.*

Iniţial, străinii nu puteau veni la Roma, deoarece cădeau în sclavie. Aşa cum putem observa, în epoca foarte veche nu s-a pus problema relaţiilor dintre cetăţeni şi peregrini. Dar lucrurile au evoluat în momentul în care economia de schimb s-a dezvoltat. Sub presiunea vieţii economice, romanii au fost nevoiţi să-şi regândească propriile concepţii, astfel încât, prin măsuri succesive, străinii încep să fie toleraţi la Roma, la început în calitate de oaspeţi, iar mai târziu în calitate de clienţi.

Într-un stadiu dezvoltat – epoca mijlocie a Republicii – puteau veni la Roma, fără a cădea în sclavie, toţi locuitorii cetăţilor ce au încheiat un tratat de alianţă cu Roma. Locuitorii cetăţilor care au încheiat tratate de alianţă cu Roma se numeau **peregrini**.

Dreptul ginţilor s-a format, deci, pe terenul relaţiilor comerciale, pentru că peregrinii erau principalii parteneri de comerţ ai romanilor. Tocmai de aceea, actele de drept al ginţilor erau mai evoluate, nu presupuneau condiţiile de formă prevăzute de dreptul civil.

Faţă de avantajele dreptului ginţilor, acesta a început să fie utilizat şi în relaţiile dintre cetăţeni, până când, spre sfârşitul epocii postclasice, în vremea împăratului Justinian, dreptul ginţilor a devenit un drept general, asimilând toate instituţiile dreptului civil.

- În alt înţeles, în opera lui Titus Livius, dreptul ginţilor desemnează *totalitatea normelor de drept care reglementează*

relaţiile dintre statele cetăţi ale antichităţii, ceea ce în zilele noastre ar corespunde dreptului internaţional public.

- În al treilea înţeles, dreptul ginţilor *se confundă cu dreptul natural* (*ius naturae)*.

c) Dreptul natural este definit de către jurisconsulţii clasici romani ca fiind un sistem de norme de drept care se aplică tuturor popoarelor în toate timpurile.

2. PRIVIRE ISTORICA

CUPRINS :

2.1. Fondarea Romei
2.2. Epoca prestatală a Romei
2.3. Apariţia statului roman. Reformele lui Servius Tullius
2.4. Regalitatea în formă statală
2.5. Republica
2.6. Imperiul
2.7. Epocile dreptului privat roman

2.1. Fondarea Romei

Istoria scrisă a Romei a început în secolul al III-lea î.e.n. De aceea, tot ceea ce afirmăm despre epoca anterioară secolului al III-lea î.e.n., se bazează pe relatări indirecte, pe cercetări arheologice, pe tradiţie şi legendă.

Istoria Romei a fost periodizată în două epoci:

- **Epoca prestatală** a durat din 753 î.e.n. până la jumătatea secolului al VI-lea î.e.n., când s-a fondat statul roman.
- **Epoca statală.**

În evoluţia sa, statul roman a îmbrăcat mai multe forme :

- ***Regalitatea*** - de la jumătatea secolului al VI-lea î.e.n., când s-a fondat statul, până în anul 509 î.e.n.;
- ***Republica*** - din 509 î.e.n. până în anul 27 î.e.n.;
- ***Imperiul*** a fost fondat în anul 27 î.e.n. şi cunoaşte, la rândul său, două faze de evoluţie:

- Principatul (27 î.e n. - 284 e.n.);
- Dominatul (284 e.n. - 565 e.n.).

2.2. Epoca prestatală a Romei

A. Structura socială a Romei în epoca prestatală

Roma a fost fondată de trei triburi, numite şi triburi fondatoare: latinii, sabinii şi etruscii (*ramnes, tities, luceres*).

Deşi, din punct de vedere etnic, populaţia Romei era eterogenă, din punct de vedere al poziţiei în această societate, populaţia era împărţită în două mari grupuri sociale: patricienii şi plebeii.

Patricienii erau membrii celor trei triburi fondatoare, precum şi urmaşii acestora. Erau constituiţi într-o castă socială închisă şi exercitau conducerea socială în condiţiile democraţiei militare.

Plebea era formată din populaţiile vecine supuse de către romani, la care, cu timpul, se adaugă şi comercianţii şi meseriaşii primitivi veniţi la Roma. Cu toate că participau la viaţa economică a cetăţii în calitate de negustori şi meseriaşi primitivi, plebeii nu aveau acces la conducerea socială. Aveau obligaţia de a respecta toate hotărârile luate de către patricieni şi, de aceea, între cele două grupări s-a declanşat un conflict ce s-a adâncit şi care a dus în final la formarea statului roman.

B. Organizarea conducerii sociale

Factorii de conducere socială au fost în număr de trei:

- Comitia curiata;
- regele;
- Senatul.

a) Populaţia Romei era structurată în trei triburi, 30 de curii şi 300 de ginţi. *Adunarea patricienilor* se numea ***Comitia curiata***, deoarece fiecare curie dispunea de câte un vot.

În competenţa *Comitiei curiata* intrau:

- alegerea regelui;
- soluţionarea problemelor majore ale cetăţii;
- judecarea celor vinovaţi de crime grave.

b) ***Regele*** era conducătorul militar şi civil al cetăţii şi totodată şeful ei religios. Pentru problemele mai importante, convoca Adunarea poporului, care urma a hotărâ asupra lor. Avea şi atribuţii de a soluţiona eventualele conflicte ce se puteau declanşa între ginţi.

c) ***Senatul*** era format din şefii ginţilor, cuprindea 300 de persoane (senatori). Era privit ca deţinător al tradiţiilor, era chemat să-l sfătuiască pe rege şi să confirme hotărârile Adunării poporului.

2.3. Apariţia statului roman. Reformele lui Servius Tullius

Din cauza poziţiei inferioare din societate, plebeii au protestat sistematic, ameninţând în repetate rânduri cu secesiunea (plecarea din cetate), fapt ce ar fi dus la dezmembrarea societăţii romane.

Pentru a pune capăt acestui conflict, *regele Servius Tullius* (575-535 î.e.n.) a înfăptuit două reforme:

- reforma socială;
- reforma administrativă.

Prin ***reforma socială***, întreaga populaţie a Romei a fost împărţită, fără a se mai ţine seama de distincţia dintre patricieni şi plebei, în cinci mari categorii sociale, stabilite pe criteriul averii.

Aceste categorii sociale au fost apoi împărţite în centurii, care erau în acelaşi timp şi unităţi militare şi unităţi de vot. Aceste centurii nu aveau un număr egal de membri. Astfel, centuriile din prima categorie numărau puţini membri, de ordinul câtorva zeci, pe când centuriile aparţinând ultimelor categorii sociale, a patra şi a cincea, erau formate din câteva sute de persoane.

Aşa a fost posibil ca, din cele 193 de centurii, prima categorie socială, deşi era minoritară, să deţină 98 de centurii, deci să deţină majoritatea.

Prin ***reforma administrativă***, întregul teritoriu al Romei a fost împărţit în cartiere, numite şi *triburi* (unităţi administrativ-teritoriale). Servius Tullius a împărţit Roma în patru triburi urbane şi în şaptesprezece triburi rurale.

După înfăptuirea celor două reforme, dispunem de cele două criterii în virtutea cărora se poate realiza distincţia dintre societatea gentilică şi cea organizată în stat:

- *criteriul stratificării sociale*, realizat prin efectul reformei sociale a lui Servius Tullius
- *criteriul teritorial*, realizat prin reforma administrativă.

2.4. Regalitatea în formă statală

În momentul formării sale, statul roman a îmbrăcat haina regalităţii, epocă ce a durat până în anul 509 î.e.n.

A. Organizarea socială

În această epocă, societatea romană a continuat să fie împărţită în cele două categorii sociale – patricienii şi plebeii, categorii aflate în conflict din cauza *discriminărilor la care erau supuşi plebeii* pe plan economic, politic şi juridic, astfel:

- în plan economic, toate pământurile cucerite de la duşmani treceau în proprietatea statului cu titlul de *ager publicus* şi erau date spre folosinţă numai patricienilor. Plebeii nu aveau acces la aceste pământuri.
- în plan politic, după reforma lui Servius Tullius, plebeii au obţinut accesul la lucrările *Comitiei centuriata*, dar alături de *Comitia*

centuriata continua să-şi desfăşoare lucrările şi *Comitia curiata*, la care plebeii nu aveau acces;

- în plan juridic, normele de drept roman erau aplicabile numai în forma obiceiului juridic (forma nescrisă), dar acele obiceiuri juridice erau ţinute în secret de către pontifi (preoţii păgâni romani), care pretindeau că le deţin de la zei. Pontifii erau aleşi numai dintre patricieni. Dacă se declanşa un conflict între un patrician şi un plebeu, părţile se adresau pontifilor, pentru a afla de la aceştia care este reglementarea juridică în acea materie, iar pontifii erau suspectaţi că dau răspunsuri favorabile patricienilor.

În această epocă, pe lângă aceste două categorii sociale, apar şi **sclavii**.

Sclavia avea în acea perioadă caracter patriarhal sau domestic, în sensul că sclavii erau trataţi ca membri inferiori ai familiei romane, iar activitatea economică nu se întemeia pe munca lor, ci pe munca oamenilor liberi.

B. Organizarea statului

Din punct de vedere politic, Roma a fost condusă de *trei factori constituţionali*:

- Adunările poporului;
- regele;
- Senatul.

Adunările poporului erau în număr de două:

- *Comitia centuriata*, creată prin reforma lui Servius Tullius;
- *Comitia curiata*, care a supravieţuit şi după fondarea statului.

Comitia centuriata avea cele mai importante prerogative. Exercita atribuţiuni de ordin legislativ, electiv şi judecătoresc. Această adunare se numea *Comitia centuriata*, deoarece unitatea de vot era centuria.

Comitia centuriata:

- hotăra asupra celor mai importante probleme care priveau viaţa cetăţii;
- declara război;

- încheia pacea;
- acorda cetăţenia romană;
- alegea dregătorii cetăţii;
- se pronunţa în calitate de instanţă de apel în cazurile de condamnare la moarte a cetăţenilor.

Comitia curiata îndeplinea un rol secundar, în special în domeniul dreptului privat.

Regele s-a transformat, după fondarea statului, dintr-un simplu şef militar într-un veritabil şef de stat, căci exercita atribuţiuni de ordin militar, administrativ, judecătoresc şi religios, în calitate de şef al religiei păgâne romane.

Senatul s-a transformat într-un organism de stat. Exercita numai un rol consultativ, în sensul că hotărârile sale nu erau obligatorii pentru rege. De asemenea, aproba hotărârile adunărilor poporului.

2.5. Republica

A fost fondată în anul 509 î.e.n. Dacă în momentul fondării Republicii, Roma era o cetate oarecare în partea centrală a Italiei, spre sfârşitul Republicii ea a devenit centrul celui mai puternic stat al antichităţii, deoarece în virtutea spiritului său expansionist şi în virtutea vocaţiei sale organizatorice, Roma a supus, unul după altul, popoarele lumii mediteraneene.

A. Structura socială

În epoca Republicii, distincţia între patricieni şi plebei s-a menţinut până în secolul al III-lea î.e.n., când cele două categorii sociale s-au nivelat. Aceasta, pe de o parte, datorită protestelor vehemente ale plebei, iar pe de altă parte, datorită concesiilor succesive făcute de către patricieni.

Ginţile, ca forme de organizare specifice patricienilor, s-au dizolvat. Astfel, la sfârşitul secolului al III-lea î.e.n., nu mai existau criterii clare pentru a realiza distincţia dintre plebei şi patricieni.

În condiţiile dezvoltării economiei de schimb, au apărut noi categorii sociale:

- cavalerii
- nobilii.

Cavalerii erau cei îmbogăţiţi de pe urma activităţii comerciale şi cămătăreşti. Reprezentau spiritul novator şi, de aceea, erau interesaţi în introducerea unui sistem politic centralizat, în măsură să asigure ordinea atât de necesară pentru buna desfăşurare a operaţiunilor comerciale.

Nobilii proveneau din rândul magistraţilor sau al urmaşilor acestora. Fiind implicaţi în mod nemijlocit în conducerea statului, nobilimea promova forma de stat republicană şi pretindea că acţionează în spiritul tradiţiilor poporului roman.

Iată de ce între cele două categorii s-a declanşat un conflict, ce s-a adâncit tot mai mult până a degenerat în cele patru războaie civile din secolul I î.e.n., la sfârşitul cărora, prin victoria reprezentanţilor cavalerilor, Republica a fost înlăturată şi s-a fondat Imperiul.

Proletarii alcătuiau o categorie socială formată în epoca Republicii. Denumirea de "proletar" vine de la *"proles",* care avea înţelesul de copii în latina veche, în sensul că proletarii erau oameni săraci care nu aveau altă avere decât copiii. Aceştia trăiau la Roma, ca o masă parazitară pe seama statului, în baza unor distribuiri periodice de bani sau alimente. Întrucât proletarii erau cetăţeni romani, aveau drept de vot, iar voturile lor puteau fi cumpărate, fapt ce l-a îndreptăţit pe Cezar să afirme că aceşti proletari, care puteau fi manevraţi de către cei bogaţi în orice sens, au dus la prăbuşirea Republicii romane, la transformarea ei într-o formă fără fond.

Sclavia atinge, în epoca Republicii, stadiul clasic al dezvoltării sale, întrucât viaţa economică se întemeiază în principal pe munca sclavilor.

B. Organizarea de stat

Din punct de vedere politic, în epoca Republicii, factorii constituţionali au fost:

- Adunările poporului
- Senatul
- magistraţii.

Adunările populare au fost în număr de patru:

- *Comitia centuriata*
- *Comitia curiata*
- *Concilium plebis*
- *Comitia tributa*

Comitia centuriata continua să-şi exercite vechile atribuţii legislative, elective şi judecătoreşti.

Comitia curiata îşi restrânge sfera de activitate, încât spre sfârşitul secolului al III-lea î.e.n., odată cu destrămarea ginţilor, şi-a pierdut orice importanţă şi, practic, nu s-a mai reunit.

Concilium plebis (adunarea plebei) adopta, iniţial, hotărâri obligatorii numai pentru plebei. Treptat, hotărârile Adunării plebeiene devin obligatorii şi pentru patricieni, astfel încât patricienii încep şi ei să frecventeze lucrările acestei adunări. Din acest moment, *Concilium plebis* se transformă în *Comitia tributa.*

Comitia tributa constituia adunarea întregii populaţii a Romei, organizată pe triburi, în număr de 35, fiecare trib dispunând de câte un vot. Avea atribuţii legislative, elective şi judiciare.

Senatul a deţinut locul central în viaţa politică a Romei, în sensul că dirija politica externă, administra provinciile, administra tezaurul public, asigura respectarea tradiţiilor şi moravurilor poporului roman. Strict formal, Senatul nu putea adopta norme juridice, dar legile votate de către popor nu puteau intra în vigoare fără a fi ratificate de către Senat.

Magistraţii erau înalţii demnitari ai statului, învestiţi cu atribuţii militare, administrative şi judiciare.

Magistraturile romane au apărut treptat, într-o anumită succesiune, pe fondul conflictului dintre patricieni şi plebei.

Magistraturile romane nu erau constituite într-un sistem ierarhic. Totuşi, unele dintre acestea erau considerate a fi mai importante, deoarece unii dintre magistraţi se bucurau de *imperium (*dreptul de a comanda armata şi dreptul de a convoca poporul în adunări*),* pe când alţii se bucurau numai de *potestas* (dreptul de a administra).

Consulatul a fost cea dintâi magistratură romană, întrucât după alungarea ultimului rege, întreaga putere laică în stat a fost preluată de către doi consuli, care erau aleşi de către *Comitia centuriata*.

Tribunatul plebei a fost creat în anul 494 î.e.n. Tribunii plebei exercitau dreptul de veto, în virtutea căruia puteau anula orice act juridic, de natură a aduce vreo atingere intereselor plebei.

Cenzura a apărut, probabil, în anul 443 î.e.n. Iniţial, cenzorii efectuau recensământul persoanelor şi bunurilor din cinci în cinci ani, în vederea stabilirii impozitelor. Totodată, sub conducerea Senatului, supravegheau respectarea tradiţiilor şi moravurilor de către cetăţeni.

Pretura a fost creată în anul 367 î.e.n. A fost cea mai importantă magistratură judiciară, deoarece pretorii erau aceia care organizau judecarea proceselor şi, prin utilizarea unor mijloace procedurale,

sancţionau noi drepturi subiective şi prin aceasta extindeau sfera de reglementare juridică.

Până în anul 242 î.e.n., pretorii organizau numai procesele dintre cetăţeni. Iată de ce s-au numit pretori urbani. Din anul 242 î.e.n., se organizează pretura peregrină, pretorii peregrini fiind cei care organizau procesele dintre cetăţeni şi peregrini.

Questorii erau împuterniciţi să organizeze vânzarea bunurilor statului roman către persoane particulare şi administrau tezaurul public şi arhivele statului, sub supravegherea Senatului.

Edilii curuli supravegheau organizarea şi funcţionarea pieţelor, aveau în grijă poliţia oraşului şi organizarea spectacolelor. Tot ei erau cei care asigurau aprovizionarea Romei şi organizau procesele în legătură cu actele juridice încheiate în târguri.

Dictatura era o magistratură cu caracter excepţional. În situaţii cu totul excepţionale, când Roma era ameninţată de grave pericole, se suspendau pe termen de şase luni toate magistraturile şi se alegea un dictator, care era învestit cu puteri nelimitate. Dacă după expirarea termenului de şase luni pericolul nu era îndepărtat, dictatorul putea fi reales pe un nou termen de şase luni.

2.6. Imperiul

A. Principatul

Prin efectul războaielor civile, s-a ajuns la instaurarea imperiului în anul 27 î.e.n.

Cezar a încercat să introducă făţiş sistemul monarhic, dar încercarea sa nu a reuşit. Însă nepotul şi fiul său adoptiv, Caius Octavianus, a recurs la o formulă ocolită. În fapt, el a fondat imperiul, dar în aparenţă el a păstrat vechile instituţii republicane.

Pentru a menaja susceptibilităţile poporului şi ale Senatului, Octavian a permis funcţionarea tuturor magistraturilor tradiţionale, dar şi-a asumat după câteva reforme succesive, calitatea de consul şi calitatea de tribun pe viaţă. El deţinea, deci, pe viaţă, două magistraturi. Pe această cale, Octavian conducea ca un autocrat, cu puteri nelimitate, dar, formal, vechiul sistem continua să funcţioneze.

În realitate, Octavian s-a autointitulat *Imperator Caesar Augusti*: *Imperator* însemna conducător victorios al legiunilor romane; *Caesar* însemna urmaş al lui Caius Iulius Caesar; *Augustus* avea înţelesul de sfânt, demn de a fi venerat.

a) Organizarea socială

În această perioadă apar mutaţii profunde în structurile sociale romane. Ia amploare fenomenul formării latifundiilor, care are drept consecinţă sărăcirea masivă a unei mari părţi a populaţiei.

Polii opuşi ai societăţii erau, pe de o parte, ***humiliores*** (cei săraci), iar pe de altă parte, ***honestiores*** (cei bogaţi, cei onorabili).

După moartea împăratului Traian, Imperiul Roman abordează o politică externă defensivă, tinde să decadă **fenomenul sclavagismului**, numărul sclavilor este într-o continuă descreştere, lucru ce conduce la apariţia unei noi categorii sociale, şi anume cea a colonilor.

Colonii erau oameni liberi care luau în arendă pământuri de la marii latifundiari pentru a le exploata, plătind în schimb, anual, fie o sumă de bani, fie o parte din recoltă, de regulă o treime.

Fenomenul colonatului se accentuează, astfel încât prin *lex a maioribus constituta* (lege moştenită din bătrâni), este creat colonatul servaj, în baza căruia erau alipiţi solului ce îl lucrau, putând fi înstrăinaţi odată cu acesta. Formal, colonii servi rămâneau oameni liberi, putând deţine o proprietate, putând lăsa o moştenire, putându-se căsători valabil. În realitate, aceştia erau trataţi precum sclavii.

b) Organizarea politică

În perioada Principatului, organizarea politică cunoaşte modificări semnificative. Principele tinde să se manifeste în mod autocrat, menţinând aparenţa instituţiilor republicane.

Din punct de vedere formal, puterea era exercitată de către: împărat, Senat şi magistraţi.

- În practică se asigura întâietate **împăratului**. Împăratul era primul dintre cetăţeni (*princeps*), de unde şi numele de *Principatus*, dat noii forme de guvernământ.

Structurile politice vechi se menţin, conţinutul competenţelor acestora fiind, cu timpul, limitate.

- **Senatul**, din punct de vedere formal, are o competenţă sporită, însă, în fapt, puterea sa era subordonată voinţei imperiale.
- **Magistraturile**. Pretura se menţine, însă după codificarea edictului pretorului, acesta pierde posibilitatea de a introduce în edict noi norme de drept. Edilitatea, cenzura şi questura se menţin, dar devin magistraturi tot mai goale de conţinut.

Au fost create noi magistraturi:

- praefectus praetorio (prefectul pretoriului), comandantul gărzilor imperiale;

- praefectus annonae – asigura aprovizionarea Romei;

- praefectus urbi – era şeful poliţiei Romei.

B. Dominatul

a) Organizarea socială

În epoca Dominatului, evoluţia structurilor sociale continuă. Marii latifundiari se constituie în caste închise şi ereditare, cu cetăţi şi armate proprii, care în multe cazuri sfidau puterea imperială. Populaţia cunoaşte un masiv fenomen de pauperizare, ca urmare a dezvoltării marilor latifundii.

Polii opuşi ai societăţii se numeau acum:

- ***humiliores*** (cei săraci);
- ***potentiores*** (cei puternici).

Sclavia decade şi mai mult, iar prizonierii de război nu mai sunt transformaţi în sclavi, ci în coloni servi. Se ajunge la generalizarea colonatului servaj, forţa de muncă robită nemaifiind rentabilă.

b) Organizarea politică

Conducătorul statului este denumit "*dominus et deus*" (stăpân şi zeu), întrucât persoana sa devine sacrosantă, divină; este un monarh cu puteri absolute, dispunând după voie de viaţa şi de avutul supuşilor.

Senatul este înlocuit cu un Sfat imperial (*Consistorium principis*), alcătuit din oameni de încredere ai împăratului, care îi urmau directivele.

După moartea lui Teodosiu I (395 e.n.), Imperiul roman se împarte în:

- **Imperiul roman de răsărit** - a existat până în anul 565 e.n., moment în care se transformă în Imperiul Bizantin, când instituţiile politice şi juridice de tip sclavagist au fost înlocuite cu unele de tip feudal, iar limba latină a fost înlocuită cu limba greacă.
- **Imperiul roman de apus** - a dăinuit până în anul 476 e.n., ocazie cu care ultimul său conducător, Romulus Augustulus, a fost detronat de către Odoacru, conducătorul triburilor de heruli.

2.7. Epocile dreptului privat roman

Istoria dreptului privat roman este periodizată de către cei mai mulţi autori în trei epoci:

- **Epoca veche** – a dăinuit de la mijlocul secolului al VI-lea î.e.n. până în anul 27 î.e.n.; este corespunzătoare epocii regalităţii şi republicii;
- **Epoca clasică** – a dăinuit din anul 27 î.e.n. până în anul 284 e.n.; corespunde primei faze a imperiului, şi anume principatului;
- **Epoca postclasică** – a dăinuit din anul 284 e.n. până în anul 565 e.n.; corespunde dominatului.

ÎNTREBĂRI:

1. **Definiţi dreptul privat roman.**
2. **Care sunt şcolile de drept roman şi ce metode de cercetare au utilizat acestea?**
3. **Explicaţi vitalitatea excepţională a dreptului privat roman.**
4. **Care sunt etapele evoluţiei dreptului românesc sub influenţa dreptului roman?**
5. **Care sunt accepţiunile lui ius civile?**
6. **Care sunt accepţiunile lui ius gentium?**
7. **Care sunt factorii de conducere socială a Romei în epoca prestatală?**
8. **În ce constau reformele lui Servius Tullius?**
9. **Care sunt factorii de conducere politică a Romei în epoca Regalităţii?**
10. **Ce categorii sociale noi apar la Roma în epoca Republicii?**
11. **Organizarea de stat a Romei în epoca Republicii.**
12. **Care sunt factorii de conducere politică a Romei în epoca Principatului şi a Dominatului?**

Unitatea de învăţare nr. II:

IZVOARELE DREPTULUI PRIVAT ROMAN

CUPRINS :

1. FORMELE DE EXPRIMARE ALE DREPTULUI PRIVAT ROMAN

1.1. Noţiunea de izvor al dreptului
1.2. Obiceiul
1.3. Legea
1.4. Edictele magistraţilor
1.5. Jurisprudenţa
1.6. Senatusconsultele
1.7. Constituţiunile imperiale

2. OPERA LEGISLATIVĂ A LUI JUSTINIAN

2.1. Importanţa operei legislative a lui Justinian
2.2. Legislaţia lui Justinian

1.1. Noţiunea de izvor al dreptului

Noţiunea de izvor al dreptului este utilizată cu mai multe înţelesuri:

- în sens material, noţiunea de izvor de drept desemnează *totalitatea relaţiilor materiale de existenţă* care determină într-o societate dată o anumită reglementare juridică;

- ca *sursă de cunoaştere a dreptului*, desemnează documentele în baza cărora putem reconstitui fizionomia unor norme şi instituţii juridice;
- în sens formal, desemnează acele *forme de exprimare ale dreptului*, în virtutea cărora normele de conduită capătă valoare juridică şi devin norme de drept.

Acest ultim sens ne interesează în abordarea dreptului roman. Din acest punct de vedere, reglementarea juridică a relaţiilor sociale din societatea romană s-a realizat în decursul evoluţiei acesteia prin izvoare variate.

Astfel, în prima parte a epocii vechi, erau izvoare ale dreptului obiceiul şi legea. Către sfârşitul acestei epoci, li se adaugă edictele magistraţilor şi jurisprudenţa.

În epoca clasică apar ca izvore ale dreptului şi senatusconsultele şi constituţiunile imperiale.

În epoca postclasică, din rândul izvoarelor dreptului, rămân numai constituţiunile imperiale şi obiceiul.

1.2. Obiceiul

Este constituit din acele reguli nescrise care, aplicate continuu şi îndelungat, capătă forţă juridică.

Obiceiul este cel mai vechi izvor de drept şi s-a format în procesul trecerii de la societatea gentilică la cea organizată în stat, exprimând interesele tuturor membrilor societăţii şi fiind respectat de bună-voie.

După apariţia statului, fizionomia obiceiului se schimbă, în sensul că numai acele obiceiuri convenabile şi utile intereselor clasei dominante capătă sancţiune juridică şi sunt impuse prin forţa de constrângere a statului.

Timp de un secol de la fondarea statului roman, obiceiul a reprezentat singurul izvor de drept.

Obiceiurile juridice erau ţinute în secret de către *pontifi* (preoţi ai cultului păgân roman), care pretindeau că acestea le-au fost încredinţate de către zei. Pontifii erau însă exponenţii intereselor aristocraţiei sclavagiste, iar în procesul de interpretare a obiceiului, săvârşeau deliberat o confuzie între normele de drept şi cele religioase, între *ius* şi *fas*, pentru a putea impune voinţa categoriei din care ei înşişi făceau parte.

În contextul evoluţiei societăţii romane şi al apariţiei actelor normative, vechiul obicei, rigid şi formalist, îşi pierde treptat importanţa, fără a dispărea însă cu totul.

Jurisconsultul Salvius Iulianus a arătat că obiceiul reprezintă voinţa comună a poporului şi că are atât o funcţie creatoare, cât şi o funcţie abrogatoare.

În epoca postclasică, în contextul decăderii producţiei de mărfuri, a revenirii la practicile economiei naturale şi a descompunerii treptate a statului, obiceiul îşi recapătă importanţa sa de odinioară.

1.3. Legea

Prin cuvântul ***"lex"***, romanii desemnau o convenţie obligatorie între părţi. Când această convenţie intervenea între două persoane, cuvântul "*lex*" avea înţelesul de **contract**, iar când intervenea între magistrat şi popor, avea înţelesul de **lege**, ca formă de exprimare a dreptului.

Procedura de adoptare a legilor romane cunoaşte mai multe etape:

- în prima etapă, magistratul publica prin edictul său conţinutul legii;
- apoi poporul, întrunit în adunări ad-hoc, dezbătea acest proiect de lege;
- după 24 de zile, poporul, întrunit în comiţii, se pronunţa asupra proiectului;

Dacă poporul era de acord cu proiectul de lege, pronunţa *uti rogas*, iar dacă nu era de acord pronunţa *antiquo*. Poporul însă nu putea aduce amendamente proiectului de lege, ci fie îl adopta, fie îl respingea în bloc.

- după votarea legii, ultima etapă o reprezenta ratificarea din partea Senatului roman, care, cu această ocazie, verifica dacă proiectele votate corespundeau sau nu intereselor aristocraţiei sclavagiste, în caz contrar acestea urmând a fi infirmate. În acest mod, Senatul participa la activitatea de legiferare.

Structura legii.

Legea cuprindea trei părţi: *praescriptio*, *rogatio* şi *sanctio.*

În *praescriptio* se trecea numele magistratului care a elaborat legea, numele comiţiilor care au votat legea, data şi locul votării.

Rogatio cuprindea textul propriu-zis al legii, împărţit în capitole şi paragrafe.

Sanctio cuprindea consecinţele care interveneau în cazul nerespectării dispoziţiilor din *rogatio*.

După natura sancţiunii, legile se clasificau în trei categorii:

- *leges perfectae;*
- *leges imperfectae;*
- *leges minus quam perfectae.*

Leges perfectae erau acele legi în a căror sancţiune se prevedea că orice act încheiat cu încălcarea dispoziţiilor din *rogatio* va fi anulat.

Leges minus quam perfectae erau acele legi care conţineau anumite dispoziţii, în virtutea cărora actul întocmit cu încălcarea dispoziţiilor din *rogatio* rămânea valabil, dar autorul său urma a fi pedepsit, de regulă, cu o amendă.

Leges imperfectae nu prevedeau nici o sancţiune pentru încălcarea dispoziţiilor din *rogatio*.

Legea celor XII Table

Cea mai importantă lege romană a apărut pe fondul conflictului dintre patricieni şi plebei, aceştia din urmă solicitând în mod repetat publicarea normelor de drept. Timp de zece ani, plebea l-a ales tribun pe Terentilius Arsa, care a cerut invariabil sistematizarea şi publicarea dreptului cutumiar. În cele din urmă, în anul 451 î.e.n., patriciatul a fost de acord să se formeze o comisie compusă din zece persoane, care a redactat normele de drept şi le-a publicat în Forum pe zece table de lemn. Această comisie este cunoscută sub denumirea de *"decemviri legibus scribundis"* (cei 10 bărbaţi care să scrie dreptul).

La protestele plebei, nemulţumită de faptul că din comisie nu făcea parte nici un plebeu, a fost instituită o nouă comisie, în componenţa căreia intrau şi cinci plebei şi care, în anul **449 î.e.n**., a publicat o nouă lege, pe douăsprezece table de bronz.

Legea celor XII Table cuprindea codificarea vechiului drept cutumiar. Conţine atât dispoziţii de drept public, cât şi de drept privat, constituind un adevărat cod. Între dispoziţiile de drept privat, un loc central îl ocupă cele privitoare la regimul proprietăţii private, la materia succesiunii şi la organizarea familiei. Normele de drept privitoare la materia obligaţiilor sunt relativ puţine, ceea ce se explică prin faptul că, în epoca adoptării codului decemviral, romanii erau un popor de agricultori, care trăia în condiţiile economiei naturale închise.

Numai aşa se poate înţelege de ce Legea celor XII Table menţionează un singur contract.

Textul Legii celor XII Table **nu s-a păstrat**, tablele de bronz fiind distruse în anul 390 î.e.n., cu prilejul incendierii Romei de către gali. Dar Legea celor XII Table s-a imprimat pentru totdeauna în conştiinţa poporului roman, fiind considerată simbol al spiritualităţii sale. În acest sens, Cicero spunea, la patru secole după publicarea legii, că memorarea acesteia constituia o lecţie obligatorie pentru elevi, o *"carmen necesarium"*.

Legea celor XII Table reprezintă o **creaţie originală**, nefiind copiată, după cum au afirmat unii, după dreptul grec, întrucât prin dispoziţiile sale ea reflectă în mod fidel condiţiile sociale şi economice de la jumătatea secolului al V-lea î.e.n., ceea ce dovedeşte că este un produs autentic roman.

Această lege **nu a fost niciodată abrogată**, fiind în vigoare vreme de unsprezece secole. Către sfârşitul Republicii şi începutul Imperiului, dispoziţiile sale însă au devenit inaplicabile.

1.4. Edictele magistraţilor

La intrarea în funcţie, magistraţii romani beneficiau de *ius edicendi*, adică de dreptul de a publica un edict prin care arătau cum înţeleg să-şi exercite funcţiile şi ce mijloace juridice vor utiliza în acest scop. Edictul publicat era valabil vreme de un an, adică atât timp cât dura magistratura.

La origine, aceste edicte au fost formulate oral, de unde şi etimologia cuvântului, care provine de la "*ex dicere*" (a spune). Dar, începând cu secolul al III-lea î.e.n., ele au fost afişate în Forum pe table din lemn vopsite în alb, ce purtau numele de *album*.

În afara edictelor valabile pe timpul exercitării funcţiilor, mai erau şi edicte ocazionale, date cu prilejul unor sărbători sau evenimente publice.

Edictele valabile pe întreaga durată a magistraturii se numeau **perpetue** (*edicta perpetua*), pe când cele ocazionale se numeau **neprevăzute** (*edicta repentina*).

Edictele care prezintă cea mai mare importanţă sunt **edictele pretorilor**, cei mai importanţi magistraţi judiciari romani. Prin intermediul edictelor, pretorii puneau la dispoziţia persoanelor interesate mijloacele procedurale necesare, pentru ca acestea să-şi poată valorifica drepturile în justiţie.

În condiţiile în care, spre sfârşitul epocii vechi, dreptul quiritar, rigid şi formalist, a devenit inaplicabil, pretorii au putut desfăşura o activitate cu caracter pregnant creator. Ori de câte ori descopereau că dreptul civil nu oferea mijloace necesare deducerii în justiţie a unor pretenţii legitime, pretorii creau prin intermediul edictului mijloace procedurale noi, sancţionând pe cale procedurală noi drepturi. În acest fel, activitatea pretorului a devenit creatoare prin adaptarea vechilor instituţii ale dreptului civil la noile realităţi economice şi sociale, ajungându-se astfel la unele instituţii juridice noi. Dreptul astfel creat a fost denumit *drept pretorian*.

La expirarea perioadei de un an, când înceta funcţia magistratului ales, edictul pretorului îşi înceta valabilitatea, căci începea mandatul unui nou pretor. În practică, însă, noul pretor prelua în edictul său dispoziţiile care se dovedeau utile din vechiul edict. Astfel, cu timpul, unele instituţii au ajuns să se statornicească în mod definitiv în edictele pretorilor.

Din această cauză, fizionomia edictului pretorului se compune din **două părţi**:

- o parte veche, *edictum vetus* sau *pars translaticium*, ce cuprindea dispoziţiile preluate din edictele altor pretori;

- o parte nouă, *edictum novum* sau *pars nova,* care cuprindea noile dispoziţii introduse de fiecare pretor în parte.

În perioada Principatului, împăratul Hadrian (117-138 e.n.) a ordonat jurisconsultului **Salvius Iulianus** să redacteze edictul pretorului într-o formă definitivă. Prin urmare, a fost creat un edict permanent, numit ***edictum perpetuum***, de la care pretorii următori nu s-au mai putut abate. Din acest moment, pretorii nu au mai putut desfăşura o activitate creatoare.

Deşi textul edictului perpetuu nu ne-a parvenit, el a fost reconstituit la sfârşitul secolului al XIX-lea de către Otto Lenel, care a arătat că edictul perpetuu cuprindea patru părţi:

- Partea I – Organizarea proceselor;
- Partea a II-a – Mijloace procedurale de drept civil;
- Partea a III-a – Mijloace procedurale de drept pretorian;
- Partea a IV-a – Executarea sentinţelor.

Raportul dintre dreptul civil şi dreptul pretorian

Într-un text roman (Gaius - *Digeste*) se afirma: "*pretor ius facere non potest*" (pretorul nu poate crea drept).

Pe de altă parte, într-un alt text clasic (Marcian - *Digeste*) se arăta că *"ius praetorium este viva vox iuris civilis"* (dreptul pretorian este vocea vie a dreptului civil).

Aparent, cele două texte se contrazic. În realitate, ele se susţin şi se completează reciproc. Aceasta întrucât afirmaţia potrivit căreia pretorul nu poate creea drept trebuie interpretată în sensul că pretorul nu poate crea drept civil, dar pretorul poate influenţa, prin mijloace procedurale, linia de evoluţie a dreptului civil.

Această activitate cu caracter creator a pretorului ne este clar înfăţişată într-un text celebru cuprins în *Digestele* lui Justinian, conform căruia: "*ius praetorium este quod praetores introduxerunt adiuvandi vel suplendi vel corrigendi iuris civilis gratia, propter utilitatem publicam*" (dreptul pretorian este cel introdus de către pretori pentru a veni în ajutorul dreptului civil, pentru a-l completa şi pentru a-l modifica în conformitate cu binele public).

Din acest text rezultă clar că dreptul pretorian se defineşte numai în raport cu dreptul civil şi că pretorul acţionează pe trei căi în vederea adaptării vechiului drept civil roman la noile cerinţe de viaţă.

În primul rând, pretorul extinde sfera de aplicare a dreptului civil prin interpretarea textelor acestuia, de aşa manieră încât să facă aplicabile acele texte la noile spețe ivite în practică. Deci, pretorul vine în sprijinul dreptului civil printr-o interpretare extensivă. Această primă cale o denumim *adiuvandi iuris civilis gratia* (pretorul vine în sprijinul dreptului civil).

În al doilea rând, pretorul poate extrage din textele vechilor legi anumite reguli generale, principii sau mijloace procedurale, care să completeze textele acestor legi. Această cale de completare a legii (a dreptului civil) se numeşte *supplendi iuris civilis gratia*.

În unele cazuri, când textele dreptului civil erau vădit depăşite, anacronice, pretorul putea să modifice pur şi simplu acele texte, situaţie în care pretorul proceda *corrigendi iuris civilis gratia* (modificarea dreptului civil).

1.5. Jurisprudenţa

A. Noţiune şi evoluţie

Jurisprudenţa este *ştiinţa dreptului roman, creată de către jurisconsulţi, prin interpretarea creatoare a vechilor legi.*

Jurisconsulţii erau oameni de ştiinţă, cercetători ai dreptului care, printr-o ingenioasă interpretare a vechilor idei, ajungeau la rezultate diferite faţă de cele avute în vedere de acele legi, iar în unele cazuri chiar la rezultate opuse. Jurisconsulţii nu erau funcţionari publici, ci erau simpli particulari, care se dedicau cercetării normelor de drept din proprie iniţiativă.

În istoria dreptului roman, jurisprudenţa a cunoscut o lungă evoluţie.

La origine, în vechiul drept roman, activitatea jurisconsulţilor se mărginea la a preciza care sunt normele juridice aplicabile la anumite cazuri, care sunt formulele corespunzătoare fiecărui tip de proces şi care sunt cuvintele solemne pe care părţile erau obligate să le pronunţe cu ocazia judecării procesului. Deci, la origine, jurisprudenţa a avut un *caracter empiric*, un caracter de speţă.

Spre sfârşitul epocii vechi, în vremea lui Cicero, jurisprudenţa a dobândit un *caracter ştiinţific*, în sensul că s-au formulat reguli generale de cercetare, iar materia supusă cercetării a fost sistematizată pe baza acelor reguli.

În dreptul clasic, jurisprudenţa a atins culmea strălucirii sale, deoarece în această epocă activitatea jurisdconsulţilor s-a caracterizat printr-o excepţională putere de analiză, de sinteză, de abstractizare şi de sistematizare. În această epocă a fost elaborat acel limbaj limpede, elegant şi precis, în măsură să dea expresia cuvenită oricărei idei şi instituţii juridice.

În dreptul postclasic, odată cu decăderea generală a societăţii romane, jurisprudenţa cunoaşte şi ea un proces de decădere.

B. Jurisprudenţa în epoca veche

a) Jurisprudenţa sacrală. Până în anul 301 î.e.n., jurisprudenţa a avut un caracter sacral. Acest caracter decurge din faptul că, în momentul adoptării Legii celor XII Table, nu s-a publicat întregul drept privat roman, ci numai dreptul material. Dreptul procesual, adică dreptul care guvernează desfăşurarea proceselor, nu s-a publicat.

Ca urmare, zilele faste, adică zilele în care se puteau judeca procesele, precum şi formulele solemne corespunzătoare fiecărui tip de proces, au fost ţinute în continuare în secret de către pontifi, astfel încât părţile nu ştiau cum să îşi valorifice drepturile pe cale judiciară. Atunci se adresau pontifilor, pentru a le cere consultaţii juridice. În aceste condiţii, numai pontifii puteau desfăşura o activitate de cercetare ştiinţifică. De aceea, afirmăm că iniţial jurisprudenţa a avut un caracter sacral, adică un caracter religios.

b) Jurisprudenţa laică. În anul 301 î.e.n., un dezrobit al cenzorului Appius Claudius Caecus, pe nume Gnaeus Flavius, a publicat dreptul procesual în forum (zilele faste şi formulele solemne ale proceselor).

Din acest moment, jurisprudenţa a dobândit un caracter laic, întrucât orice persoană care avea dorinţa şi aptitudinile necesare putea desfăşura o activitate de cercetare a dreptului.

Pe de altă parte, jurisconsulţii, chiar şi cei din epoca veche, desfăşurau şi o activitate cu implicaţii practice, oferind cetăţenilor consultaţii juridice.

Aceste consultaţii îmbrăcau trei forme, desemnate prin cuvintele:

- *respondere;*
- *cavere;*
- *agere.*

Respondere desemnează consultaţiile juridice oferite în orice problemă de drept.

Cavere erau consultaţii pe care jurisconsulţii le ofereau în legătură cu forma actelor juridice. Asemenea consultaţii erau necesare, întrucât în vechiul drept roman simpla manifestare de voinţă nu producea efecte juridice. Acea manifestare de voinţă trebuia îmbrăcată în forme solemne, care difereau de la un act juridic la altul, iar dacă nu erau respectate întocmai acele forme, actul respectiv nu producea efecte juridice.

Agere desemnează consultaţiile pe care jurisconsulţii le ofereau judecătorilor. Acest fenomen este explicabil pentru dreptul roman, deoarece procesul se desfăşura în două faze, iar faza a doua avea loc în faţa judecătorului, care nu era un funcţionar public, ci era un simplu particular ales de către părţi şi confirmat de către magistrat. De aceea, judecătorii romani obişnuiau să ceară de la jurisconsulţi consultaţii în legătură cu felul în care trebuia condus procesul.

Cei mai valoroşi jurisconsulţi ai epocii vechi au trăit între secolele II şi I î.e.n. Dintre aceştia menţionăm pe: Sextus Aelius Petus Catus, celebru comentator al Legii celor XII; Quintus Mucius Scaevola, model de gândire pentru Cicero; Aquilius Gallus, creatorul acţiunii de dol; Servius Sulpicius Rufus; Aulus Ofilius.

C. Jurisprudenţa în epoca clasică

La începutul epocii clasice, în vremea lui August, se conturează două şcoli de drept (în sensul de curente ale gândirii juridice):

- **Şcoala sabiniană** a fost fondată de către Caius Ateius Capito. Numele acestei şcoli a fost dat de Masurius Sabinus, cel mai valoros discipol al lui Capito.

- **Şcoala proculiană** a fost fondată de către Marcus Antistius Labeo. Numele acestei şcoli a fost dat de către Iulius Proculus, cel mai valoros discipol al lui Labeo.

În general, şcoala sabiniană a avut o orientare conservatoare, în sensul că oferea soluţii potrivit principiilor dreptului civil, pe când şcoala proculiană a avut o orientare novatoare, întrucât urma linia de gândire a edictului pretorului. La începutul secolului al II-lea e.n., deosebirile dintre cele două şcoli dispar.

Dintre marii jurisconsulţi clasici îi menţionăm pe:

- **Caius Cassius Longinus**, discipol al lui Sabinus, a fost atât de apreciat, încât, la un moment dat, în unele texte, şcoala sabiniană este denumită şcoala cassiană;
- **Salvius Iulianus** (Iulian), care a trăit în vremea lui Hadrian, este autorul "Edictului perpetuu" şi al unei lucrări enciclopedice intitulată Digesta, formată din 90 de cărţi;
- **Sextus Pomponius**, care a trăit în vremea lui Antonin Pius (138-161 e.n.), a scris o istorie a jurisprudenţei numită *Liber singularis Enchiridii*;
- **Gaius**, care a fost o enigmă a dreptului roman. Din lucrările lui rezultă că ar fi trăit la jumătatea secolului al II-lea e.n., dar nici un contemporan nu-l menţionează, nu-l citează, deşi jurisconsulţii clasici se citau frecvent.

Despre el s-au scris în epoca modernă cele mai valoroase lucrări. Acest fenomen se explică prin aceea că una dintre lucrările lui Gaius, şi anume *"Institutiones"*, a ajuns până la noi pe cale directă. Această lucrare, care este un manual de şcoală adresat studenţilor în drept, a fost descoperită în anul 1816 în Biblioteca episcopală de la Verona, de către profesorul german Niebuhr pe un palimpsest.

Palimpsestul este un papirus de pe care a fost şters textul original şi s-a aplicat în locul lui o nouă scriere, un nou text. Profesorul Niebuhr şi-a dat seama că este vorba despre un palimpsest şi atunci a încercat să descifreze scrierea originală prin aplicarea unor reactivi chimici; dar cum reactivii chimici erau primitivi, papirusul s-a deteriorat.

Dar întâmplător, în anul 1933, în Egipt, a fost descoperit un alt papirus pe care era scrisă ultima parte a aceleiaşi lucrări, exact partea care prezenta cele mai multe lacune în manuscrisul de la Verona, încât varianta actuală a Institutelor lui Gaius este apropiată de cea originală.

Cei mai importanţi jurisconsulţi ai epocii clasice au trăit la sfârşitul secolului al II-lea şi începutul secolului al III-lea e.n. Aceştia sunt:

- **Aemilius Papinianus (Papinian)**, supranumit *"princeps jurisconsultorum"* (primul consultant, sfătuitor) şi *"Primus omnium"* (primul dintre toţi), a fost considerat cel mai valoros jurisconsult dintre toţi, atât de către contemporanii săi, cât şi de către cercetătorii moderni.
- **Iulius Paulus (Paul)** , discipolul lui Papinian, avea un stil original, dar greu de înţeles. A scris extrem de mult, iar în Digestele lui Justinian au fost incluse mai mult de 2000 de fragmente din opera lui Paul.
- **Ulpius Domitius (Ulpian)**, de asemenea discipolul lui Papinian, avea un stil concis şi clar. Datorită acestui fapt, aproximativ o treime din "*Digestele*" lui Justinian cuprind fragmente din opera lui Ulpian.
- **Herenius Modestinus (Modestin)** a fost ultimul mare jurisconsult clasic care a desfăşurat o activitate creatoare.

D. Ius publice respondendi

În vremea lui August, a fost creat *ius publice respondendi*, adică dreptul de a oferi consultaţii juridice cu caracter oficial.

Printr-o reformă a sa, August a decis ca anumiţi jurisconsulţi, care se aflau în graţiile sale, să fie învestiţi cu dreptul de a da consultaţii întărite cu autoritatea principelui. Acele consultaţii, date de către jurisconsulţii învestiţi cu *ius publice respondendi ex auctoritate principis,* erau obligatorii pentru judecători, însă numai pentru speţa respectivă, nu şi pentru cazurile similare.

Reforma lui August a fost dusă mai departe de către Hadrian, care a hotărât că toate consultaţiile oferite de către jurisconsulţii învestiţi cu *ius publice respondendi* sunt obligatorii atât pentru speţa în care au fost solicitate, cât şi pentru cazurile asemănătoare.

Din acel moment se poate afirma că jurisprudenţa romană a devenit izvor formal de drept.

E. Jurisprudenţa în epoca postclasică

În epoca postclasică, jurisprudenţa a cunoscut un proces de decădere, în sensul că nu se mai realizau lucrări originale. Jurisconsulţii postclasici se mărgineau fie să comenteze, fie să rezume lucrările jurisconsulţilor clasici.

Astfel, cu ocazia judecării proceselor, părţile sau avocaţii acestora invocau soluţiile oferite de către jurisconsulţii clasici. Dar jurisprudenţa clasică era de necuprins, nu putea fi cunoscută în întregime. Şi atunci, în scopul de a câştiga procesele în orice condiţii, părţile şi unii avocaţi falsificau textele clasice, punând pe seama jurisconsulţilor din acea epocă afirmaţii pe care aceştia nu le făcuseră.

De aceea, în anul 426 e.n., s-a dat **Legea citaţiunilor** de către împăratul Valentinian al III-lea. Potrivit dispoziţiilor acestei legi, părţile puteau cita în

faţa judecătorilor numai texte din lucrările a cinci jurisconsulţi clasici, şi anume Papinian, Paul, Ulpian, Gaius şi Modestin.

Dacă cei cinci jurisconsulţi nu aveau aceeaşi părere într-o problemă de drept, se urma părerea majorităţii. Dacă unul dintre aceşti jurisconsulţi se abţinea şi între ceilalţi era paritate, judecătorul era obligat să urmeze părerea lui Papinian. Dar dacă tocmai Papinian era cel care nu se pronunţa, judecătorul trebuia să aleagă una dintre cele două păreri.

1.**6. Senatusconsultele**

În epoca Republicii, hotărârile Senatului nu erau obligatorii, neavând putere de lege. Totuşi, senatul putea infleunţa procesul de legiferare. Astfel, legile votate de către adunările poporului intrau în vigoare numai după ce erau ratificate de către Senat. Senatul mai putea influenţa procesul de legiferare prin anumite intervenţii în activitatea pretorului, în sensul că putea recomanda pretorului să introducă în edictul său anumite dispoziţii, care pe această cale deveneau obligatorii.

În vremea împăratului Hadrian, hotărârile Senatului au devenit izvor de drept în sens formal. În acest fel, aparent, prerogativele Senatului au sporit, dar, în fapt, Senatul devenise o anexă a politicii imperiale.

Procedura de adoptare a senatusconsultului se limita la citirea proiectului de către împărat ori de către reprezentantul său, fără a se mai aştepta rezultatul votului. Iată de ce o serie de texte din secolele II-III desemnau senatusconsultele prin termenul de *"orationes"*, adică simple discursuri.

1.7. Constituţiunile imperiale

Constituţiunile imperiale (hotărârile împăratului) au devenit izvor de drept în sens formal tot în vremea împăratului Hadrian. Până în acel moment, hotărârile împăratului aveau natura juridică a edictelor magistraţilor, în sensul că erau valabile numai pe durata magistraturii imperiale. După reforma lui Hadrian, hotărârile imperiale, numite constituţiuni imperiale, au devenit obligatorii pentru totdeauna.

Ele erau împărţite în **patru categorii**:

- *edicta;*
- *mandata;*
- *decreta;*
- *rescripta.*

Edicta sau edictele imperiale cuprindeau norme juridice de maximă generalitate, atât în domeniul dreptului public, cât şi în domeniul dreptului privat.

Mandata sau mandatele erau constituţiuni imperiale cu caracter administrativ, adresate înalţilor funcţionari ai statului, în mod deosebit guvernatorilor de provincii.

Decretele erau hotărâri judecătoreşti pronunţate de către împărat în calitate de judecător suprem. Când aspectele erau mai complicate şi necesitau explicaţii şi îndrumări, împăraţii obişnuiau, după pronunţarea hotărârii, să formuleze reguli cu caracter general, care din acel moment deveneau obligatorii, adică trebuiau aplicate de către toţi judecătorii care aveau de soluţionat speţe asemănătoare.

Rescripta sau rescriptele erau consultaţii juridice oferite de către împărat în calitate de jurisconsult. Unii împăraţi, precum Marc Aureliu (161-180 e.n.), aveau solide cunoştinţe juridice, încât erau solicitaţi în probleme de drept, iar uneori formulau chiar principii de drept. Aceste principii erau cunoscute în limbajul juridic sub numele de "rescripte".

2. OPERA LEGISLATIVĂ A LUI JUSTINIAN

2.1. Importanţa operei legislative a lui Justinian

Justinian, conştient de faptul că societatea romană se află în ultimul stadiu al descompunerii, a căutat soluţii pentru a o salva. În concepţia lui Justinian, repunerea în vigoare a izvoarelor dreptului roman clasic ar fi fost de natură să revitalizeze societatea. Atunci a cerut profesorilor, jurisconsulţilor şi avocaţilor celebri din epoca sa să facă o sistematizare a celor mai valoroase izvoare ale dreptului clasic.

În acest scop, s-a constituit o comisie în frunte cu profesorul Tribonian, *questor sacri palati*, autoritate celebră în domeniul dreptului. Această comisie a întocmit aşa numita "operă legislativă a lui Justinian", denumită în epoca Renaşterii *"Corpus iuris civilis"* (Culegere a dreptului civil).

Această operă legislativă nu are nimic original în ea. Membrii comisiei nu au desfăşurat o activitate creatoare, ci au compilat, au sistematizat izvoare de drept elaborate cu sute de ani înainte. Dar acele izvoare de drept şi, în special, lucrările jurisconsulţilor clasici nu ne-au parvenit, nu au ajuns până la noi, cu câteva excepţii. Astfel că noi cunoaştem jurisprudenţa clasică romană indirect şi parţial, pe baza fragmentelor din lucrările clasice, care au fost sistematizate în Digestele lui Justinian.

2.2. Legislaţia lui Justinian

Opera legislativă a lui Justinian constituie cel mai valoros document pe care antichitatea l-a transmis lumii moderne. Această operă este formată din patru lucrări: *"Codul"*, *"Digestele"*, *"Institutele"* şi *"Novelele"*.

A. Codul lui Justinian este o culegere de constituţiuni imperiale date în intervalul de timp cuprins între epoca împăratului Hadrian şi anul 529 e.n.. Această primă ediţie a Codului nu ne-a parvenit, s-a pierdut. Din fericire, în anul

534 e.n., comisia lui Tribonian a elaborat a doua ediţie a Codului – *"Codex repetitae praelectionis"*, care a ajuns până la noi.

Alături de Tribonian, la elaborarea Codului au lucrat şi profesorii Teofil, de la Facultatea de Drept din Constantinopol şi Leontius, de la Facultatea de Drept din Beirut.

În vederea elaborării acestui cod, comisia condusă de Tribonian a valorificat unele codificări anterioare, fie particulare, fie oficiale. Dintre codificările particulare utilizate, menţionăm Codul Gregorian şi Codul Hermogenian. Aceste coduri au fost alcătuite de către profesorii Gregorius şi Hermogenianus, de la Facultatea de Drept din Beirut.

Codul lui Justinian este sistematizat în **12 cărţi**, cărţile sunt împărţite în **titluri**, titlurile în **constituţiuni**, iar unele constituţiuni sunt împărţite şi în **paragrafe**.

La începutul fiecărei constituţiuni există o *inscriptio*, în care este indicat numele împăratului ce a emis constituţiunea, precum şi numele persoanei căreia îi era adresată. La sfârşitul constituţiunii, în *subscriptio*, sunt arătate locul şi data adoptării acelei constituţiuni.

Deoarece Codul lui Justinian urma să aibă o finalitate practică, să fie aplicat în practica instanţelor judecătoreşti, comisia a selecţionat numai constituţiunile rămase în vigoare, nu şi pe cele abrogate. Ba mai mult, textele depăşite au fost astfel adaptate încât să poată fi aplicate în practică.

Codul cuprinde atât dispoziţii de drept public, cât şi dispoziţii de drept privat. În două cărţi sunt cuprinse şi câteva dispoziţii de drept canonic.

B. Digestele lui Justinian au fost adoptate în anul 533 e.n. Această lucrare enciclopedică este o culegere de fragmente din lucrările jurisconsulţilor clasici.

Metoda de lucru a comisiei a fost elaborată chiar de către Justinian, prin trei constituţiuni imperiale, care apoi au devenit prefeţe ale Digestelor.

Comisia, condusă tot de către *Tribonian*, era formată din 15 profesori şi avocaţi, care au constatat că opiniile jurisconsulţilor clasici erau în mod frecvent diferite. Or, lucrarea ce trebuia alcătuită de membrii comisiei urma a fi aplicată în practică, astfel încât soluţiile trebuiau să fie unitare. Tribonian l-a sesizat pe împărat în privinţa existenţei acestor controverse, precum şi în legătură cu faptul că unele instituţii erau depăşite. Împăratul a decis, prin 50 de constituţiuni imperiale, să pună capăt tuturor controverselor şi să desfiinţeze toate instituţiile juridice depăşite.

Pentru elaborarea Digestelor, comisia a valorificat peste 2000 de lucrări clasice, pe care le-a considerat cele mai valoroase, iar fragmentele extrase din cele 2000 de lucrări au fost sistematizate în **50 de cărţi**. Cărţile au fost împărţite în **titluri, fragmente** şi **paragrafe.** La începutul fiecărui fragment se afla câte o *inscriptio*, în care era indicat numele jurisconsultului, precum şi lucrarea din care textul a fost extras.

În vederea citării unui text din Digeste, se utilizează litera "D" urmată de patru numere: primul este numărul cărţii, al doilea este numărul titlului, al treilea este al fragmentului, iar al patrulea este numărul paragrafului. Numerotarea paragrafelor începe cu al doilea; primul paragraf nu se numerotează şi se numeşte *principium*. Deci, uneori vom avea litera "D" urmată de trei numere.

În fiecare dintre cărţi, sunt tratate diferite materii (posesiunea, proprietatea, succesiunile, etc.); titlurile, însă, au un conţinut unitar, fiecare titlu este dedicat unei probleme de drept determinate.

În fiecare titlu, fragmentele sunt aşezate într-o anumită ordine, care decurge din metoda de lucru a comisiei. Comisia a fost, la rândul ei, împărţită în trei subcomisii, conduse de către Teofil, Constantin şi Doroteu. Fiecare dintre cele trei subcomisii a cercetat anumite lucrări clasice şi a extras din ele cele mai valoroase fragmente.

Prima subcomisie a cercetat lucrările lui Masurius Sabinus, comentariile la adresa acestor lucrări, numite *"libris ad Sabinum"*, precum şi Digestele lui Salvius Iulianus. Fragmentele extrase din această categorie de lucrări au format *masa sabiniană.*

Cea de-a doua subcomisie a extras fragmente din lucrările prin care se făceau comentarii asupra edictului pretorului, alcătuind *masa edictală.*

A treia subcomisie a extras fragmente din opera lui Papinian, alcătuind *masa papiniană.* Tot această subcomisie a extras fragmente din lucrările altor jurisconsulţi, care au fost constituite în *appendix.*

După ce fiecare subcomisie a extras fragmentele din lucrările care i-au revenit, comisia s-a reunit în plen, după care s-a trecut la redactarea titlurilor. Astfel, ori de câte ori citim un titlu din Digeste, constatăm că mai întâi figurează fragmente din operele lui Sabinus şi Salvius Iulianus, apoi încep fragmentele prin care se comenta edictul pretorului, după care vor fi observate fragmente din opera lui Papinian şi, în fine, din alţi jurisconsulţi.

Digestele lui Justinian au fost tipărite în numeroase ediţii. Cele mai bune ediţii au fost cele îngrijite de Th. Mommsen, din 1870 şi de Pietro Bonfante, din 1931.

C. Institutele (*Institutiones*). Au fost publicate în anul 533. La elaborarea lor şi-au dat concursul Tribonian, Teofil şi Doroteu. Institutele lui Justinian sunt, ca şi Institutele clasice, un manual adresat studenţilor în drept. Au fost elaborate prin valorificarea institutelor

clasice, în mod deosebit a Institutelor lui Gaius, Marcian şi Florentin. Dar, spre deosebire de Institutele clasice, care nu erau obligatorii pentru judecători, Institutele lui Justinian aveau *putere de lege*, erau izvor de drept în sens formal.

Institutele sunt formate din **patru cărţi**, care se împart în **titluri**, iar titlurile în **paragrafe**. Prin urmare, Institutele lui Justinian nu cunosc şi împărţirea pe fragmente, în sensul că nu se indică autorul şi lucrarea din care a fost extras un anumit text.

D. Novelae. Cuprind constituţiunile imperiale date de către împăratul Justinian din anul 534 până în anul 565. Sistematizarea lor s-a făcut după moartea împăratului, de către persoane particulare. Aceste persoane au inclus în cuprinsul Novelelor toate constituţiunile date după anul 534, neţinând cont de faptul că unele nu mai erau în vigoare, de aceea, se constată frecvent că textele din Novele se contrazic.

Opera legislativă a lui Justinian a fost publicată pentru prima oară în anul 1489. Începând din secolul al XVI-lea, a fost denumită *"**Corpus iuris civilis**"* (culegere a dreptului civil), denumire ce este folosită şi astăzi.

ÎNTREBĂRI:

1. **Care sunt sensurile conceptului de izvor de drept?**
2. **Procedura de adoptare a legilor romane.**
3. **Structura legilor romane. Clasificarea legilor după sancţiune.**
4. **Legea celor XII Table, creaţie originală a poporului roman.**
5. **Câte categorii de edicte emiteau magistraţii romani?**
6. **Care este structura edictelor magistraţilor?**
7. **Prin ce căi acţionează pretorul asupra dreptului civil?**
8. **Structura Edictului Perpetuu reconstituit de Otto Lenel.**
9. **Evoluţia jurisprudenţei romane.**
10. **În ce constă activitatea practică a jurisconsulţilor romani?**
11. **Care sunt şcolile de drept în epoca clasică?**
12. **Ce este ius publice respondendi?**
13. **Legea citaţiunilor.**
14. **Care sunt categoriile de constituţiuni imperiale?**
15. **Care este structura Codexului lui Justinian?**
16. **Elaborarea Digestelor lui Justinian.**

Unitatea de învăţare nr. III:

PROCEDURA CIVILĂ ROMANĂ

CUPRINS :

1. PROCEDURA LEGISACŢIUNILOR

1.1. Definiţia şi evoluţia procedurii civile romane

1.2. Caracterele procedurii legisacţiunilor

1.3. Desfăşurarea procesului

2. PROCEDURA FORMULARĂ

2.1. Apariţia procedurii formulare

2.2. Rolul şi structura formulei

2.3. Desfăşurarea procesului în sistemul procedurii formulare

2.4. Acţiuni

2.5. Efectele sentinţei

3. PROCEDURA EXTRAORDINARĂ

1. PROCEDURA LEGISACŢIUNILOR

1.1. Definiţia şi evoluţia procedurii civile romane

Procedura civilă romană cuprinde *totalitatea normelor juridice care guvernează desfăşurarea proceselor private, adică a acelor procese care au un obiect patrimonial.*

În dreptul roman, cercetarea procedurii civile prezintă o importanţă aparte, pentru că dreptul civil roman a evoluat pe cale procedurală. Pe această cale, o serie de instituţii care ţin de materia proprietăţii, succesiunii sau a obligaţiilor au fost create de către magistraţii judiciari (pretorii), prin utilizarea unor mijloace procedurale.

În evoluţia dreptului roman, s-au succedat **trei sisteme procedurale**:

- Procedura legisacţiunilor – în epoca veche;
- Procedura formulară – în epoca clasică;
- Procedura extraordinară – în epoca postclasică.

Procedura legisacţiunilor şi procedura formulară prezintă anumite particularităţi comune, întrucât ambele proceduri cunosc **desfăşurarea procesului în două faze** distincte:

- faza ***in iure***, care se desfăşoară în faţa magistratului;
- faza ***in iudicio***, care se desfăşoară în faţa judecătorului.

În procedura legisacţiunilor, magistratul nu putea desfăşura o activitate creatoare, rolul său reducându-se la supravegherea părţilor, în sensul de a observa dacă acestea pronunţă corect formulele solemne proprii fiecărui tip de proces. La rândul său, magistratul pronunţa anumite cuvinte solemne cu efecte juridice bine precizate.

În procedura formulară, magistratul desfăşura o susţinută activitate creatoare, prin utilizarea unor mijloace procedurale, putând sancţiona noi drepturi subiective, precum şi noi principii de drept.

În procedura extraordinară, introdusă în epoca postclasică, a dispărut diviziunea procesului în două faze, dezbaterile fiind conduse de o singură persoană, de la începutul până la sfârşitul procesului.

1.2. Caracterele procedurii legisacţiunilor

Termenul de "*legisacţiune*" (acţiune a legii) desemnează primul sistem procedural roman şi ne arată că orice acţiune, ca mijloc de valorificare a unui drept subiectiv, se întemeiază pe lege.

Procedura legisacţiunilor consacră **cinci tipuri de procese**, care se numesc acţiuni ale legii, de unde şi termenul de "legisacţiuni":

- Primele trei legisacţiuni erau utilizate în vederea *recunoaşterii pe cale judiciară* a unor drepturi subiective şi se numeau **legisacţiuni de judecată**.
- Celelalte două tipuri de procese erau utilizate *pentru punerea în aplicare* a sentinţelor pronunţate prin legisacţiunile de judecată şi se numeau **legisacţiuni de executare**.

Atât legisacţiunile de judecată, cât şi legisacţiunile de executare prezintă anumite **caractere comune**:

Caracterul judiciar al legisacţiunilor rezultă din aceea că părţile erau obligate să se prezinte în faţa magistratului şi să pronunţe anumiţi termeni solemni, numiţi formulele legisacţiunilor.

Caracterul legal al legisacţiunilor rezultă din faptul că toate legisacţiunile erau create prin legi, iar părţile foloseau termenii luaţi din legea pe care se întemeia legisacţiunea respectivă.

Caracterul formalist al legisacţiunilor decurge din faptul că acele formule solemne trebuiau să fie pronunţate riguros exact atât de către părţi, cât şi de către magistrat. Cea mai mică greşeală atrăgea după sine pierderea procesului.

1.3. Desfăşurarea procesului în sistemul procedurii legisacţiunilor

A. Faza *in iure* (în faţa magistratului)

Prima regulă în faza *in iure* este aceea că procesul are un **caracter consensual**, ceea ce însemna că era obligatorie prezenţa ambelor părţi în faţa magistratului, pentru ca procesul să poată începe.

Citarea pârâtului în faţa magistratului trebuia făcută chiar de către reclamant. Statul nu avea nici o atribuţie în această privinţă.

a) Procedee de citare.

Reclamantul putea utiliza unul din următoarele trei procedee de citare:

- *in ius vocatio;*
- *vadimonium extrajudiciar;*
- *condictio.*

In ius vocatio, cel mai vechi procedeu, consta în chemarea pârâtului în faţa magistratului, prin pronunţarea unor cuvinte solemne: *in ius te voco* (te chem în faţa magistratului). Dacă pârâtul refuza să se prezinte, putea fi adus cu forţa în faţa magistratului.

Vadimonium extrajudiciar era o convenţie prin care părţile se înţelegeau să se prezinte la o anumită dată în faţa magistratului.

Condictio era somaţia prin care reclamantul îl chema în faţa magistratului pe pârâtul peregrin.

b) Activitatea părţilor în faţa magistratului.

În faţa magistratului, reclamantul arăta, prin cuvinte solemne, corespunzătoare procesului organizat, care sunt pretenţiile sale.

Faţă de pretenţiile reclamantului, pârâtul putea adopta **trei atitudini**:

- să recunoască pretenţiile reclamantului;
- să nege pretenţiile reclamantului;
- să nu se apere în mod corespunzător.

Recunoaşterea în faţa magistratului (*confessio in iure*) era un titlu executoriu, potrivit Legii celor XII Table. Cel ce recunoştea era asimilat cu cel condamnat, potrivit principiului *confessus pro iudicatus est* (cel care recunoaşte condamnat este). În acest caz, procesul nu mai trecea în faza a doua.

Negarea pretenţiilor reclamantului de către pârât (*infitiatio*), care îşi dădea concursul la desfăşurarea procesului, conducea la trecerea în faza a doua a procesului.

Pârâtul nu se apăra în mod corespunzător (*non defensio uti oportet*), în sensul că nu îşi dădea concursul la desfăşurarea procesului. Şi în această situaţie pârâtul era asimilat cu cel condamnat, iar procesul nu mai trecea în faza a doua.

d) Magistraţii judiciari.

În istoria vechiului drept roman, atribuţiunile jurisdicţionale au fost deţinute de către diferite persoane.

După fondarea Republicii, atribuţiunile jurisdicţionale au fost preluate de către cei doi *consuli*.

Din anul 367 î.e.n., după crearea preturii, *pretorul urban* a preluat de la consuli jurisdicţia contencioasă. Din anul 242 î.e.n., organizarea proceselor dintre cetăţeni şi peregrini a revenit *pretorului peregrin*.

Procesele asupra tranzacţiilor din târguri erau organizate de către *edilii curuli*.

În Italia, organizarea proceselor revenea magistraţilor municipali, iar în provincii, guvenatorilor.

În funcţie de legisacţiunea care se organiza şi de obiectul procesului, **magistratul** pronunţa unul dintre următoarele cuvinte: *do*, *dico* sau *addico*.

Prin cuvântul ***do,*** magistratul confirma judecătorul ales de către părţi.

Prin cuvântul ***dico,*** magistratul atribuia obiectul litigios, cu titlu provizoriu, uneia dintre părţi.

Prin cuvântul ***addico,*** magistratul ratifica declaraţia unei părţi.

În faza *in iure,* ultimul act era ***litis contestatio*** (atestarea procesului), care în procedura legisacţiunilor consta în luarea de martori, având rolul de a atesta voinţa părţilor de a ajunge în faţa judecătorului în vederea obţinerii unei sentinţe.

d) Procedee de soluţionare a unor litigii, pe cale administrativă, de către pretor.

Pretorul putea soluţiona anumite litigii, fără a mai trimite părţile în faţa judecătorului. În acest scop, pretorul putea utiliza următoarele mijloace procedurale:

Stipulaţiunile pretoriene (*stipulationes praetoriae*) sunt contracte verbale încheiate din ordinul pretorului prin întrebare şi răspuns. Uneori, după ce avea loc dezbaterea contradictorie în faţa sa, pretorul ordona părţilor să încheie o stipulaţiune, prin care pârâtul promitea să plătească o sumă de bani dacă, în viitor, din vina sa, ar avea loc un fapt de natură să-l păgubească pe reclamant.

Missio in possessionem însemna trimiterea reclamantului în detenţiunea bunurilor pârâtului, pentru a-l convinge pe pârât să adopte o anumită atitudine.

Interdicta (intedictele) sunt ordinele adresate de către pretor, fie uneia dintre părţi, fie ambelor părţi, prin care acestea erau obligate să încheie sau să nu încheie un act juridic. Când ordinul era adresat unei

singure părţi, interdictele erau *simple*, iar când erau adresate ambelor părţi, intedictele erau *duble*.

Restitutio in integrum (repunerea în situaţia anterioară) este ordinul prin care pretorul desfiinţează actul păgubitor pentru reclamant, repunând părţile în situaţia anterioară încheierii acelui act.

Prin *restitutio in integrum* reclamantul redobândeşte dreptul subiectiv pe care îl pierduse prin efectul actului păgubitor, urmând a intenta o acţiune în justiţie prin care să valorifice dreptul subiectiv renăscut.

B. Faza in iudicio (în faţa judecătorului)

a) Activitatea părţilor.

În faţa judecătorului, părţile se exprimau în *limbajul comun*.

Puteau fi aduse probe srise şi orale. Întrucât în procedura legisacţiunilor nu exista o ierarhie a probelor, un înscris putea fi combătut prin proba cu martori. În sprijinul părţilor veneau şi avocaţii.

După ce lua cunoştinţă de afirmaţiile părţilor, de probele administrate şi de pledoariile avocaţilor, judecătorul se pronunţa potrivit liberei sale convingeri. Spre deosebire de dreptul modern, judecătorul putea refuza să pronunţe sentinţa atunci când probele nu erau concludente şi nu îşi putea forma o convingere intimă. În asemenea situaţii, judecătorul afirma că lucrurile nu îi sunt clare (*rem sibi non liquet*).

Am văzut că prima fază a procesului, care se desfăşura în faţa magistratului, avea un caracter consensual, întrucât era necesară prezenţa ambelor părţi. Dar, în faza *in iudicio,* procesul se putea desfăşura şi în prezenţa unei singure părţi. Aşa cum prevedea Legea celor XII Table, judecătorul aştepta până la amiază ca părţile să se prezinte la proces. În lipsa uneia dintre părţi, dădea dreptate părţii care s-a prezentat la proces.

b) Judecătorii. În dreptul roman vechi şi clasic, judecătorul era o persoană particulară, aleasă de către părţi şi confirmată de către magistrat. Judecătorii erau persoane particulare, în sensul că profesia de judecător nu exista.

În afară de judecătorul unic (***iudex unus***), la romani funcţionau şi anumite **tribunale**. Unele dintre acestea erau nepermanente, pe când altele erau permanente.

Tribunalele nepermanente se compuneau dintr-un număr nepereche de judecători (*recuperatores*), care judecau procesele dintre cetăţeni şi peregrini.

Tribunalele permanente erau în număr de două:

- *decemviri litibus iudicandis* (cei zece bărbaţi care să judece procesele) judecau procesele cu privire la libertate;
- *centumviri litibus iudicandis* (cei o sută de bărbaţi care să judece procesele) judecau procesele cu privire la proprietate şi la moştenire.

2. PROCEDURA FORMULARĂ

2.1. Apariţia procedurii formulare

În secolul al II-lea î.e.n., s-a declanşat revoluţia economică. Producţia şi schimbul de mărfuri au cunoscut o dezvoltare explozivă. Ritmul afacerilor a crescut vertiginos. În această situaţie, vechea procedură a legisacţiunilor s-a dovedit, prin formalismul şi rigiditatea sa, anacronică, inaplicabilă, depăşită.

De aceea, între anii 149 şi 126 î.e.n. s-a dat *Legea Aebutia*, prin care s-a introdus o nouă procedură, şi anume procedura formulară.

Dar, odată cu introducerea acestei noi proceduri, nu s-a dispus abrogarea expresă a legisacţiunilor, părţile având posibilitatea de a alege între procedura formulară şi procedura legisacţiunilor. După mai bine de un secol, s-a constatat că părţile optau, în mod invariabil, pentru procedura formulară. Astfel că, practic, procedura legisacţiunilor nu s-a mai aplicat.

Faţă de această situaţie, împăratul August, în anul 17 î.e.n., a dat *legile Iuliae Judiciarie*, prin care legsiacţiunile au fost desfiinţate în mod expres.

2.2. Rolul şi structura formulei

În procedura formulară, pentru valorificarea fiecărui drept subiectiv exista o acţiune distinctă, fiecare acţiune având o formulă proprie.

Formula era *un mic program de judecată prin care pretorul arăta judecătorului cum să soluţioneze litigiul*.

Pentru fiecare tip de drept subiectiv exista câte un model de formulă, care trebuia completată de către pretor cu toate elementele specifice cazului (numele părţilor, pretenţiile reclamantului, etc.) cu ocazia organizării procesului. Dacă pretorul socotea că pretenţiile reclamantului sunt întemeiate, dar nu exista un model corespunzător de formulă, avea dreptul de a crea o formulă nouă, expunând situaţia de fapt şi arătând judecătorului, în termeni imperativi, cum să procedeze în vederea soluţionării litigiului. Prin utilizarea acestui eficient mijloc procedural, pretorul putea sancţiona pretenţiile reclamantului.

Tot aşa de bine, pretorul putea să refuze eliberarea formulei, ceea ce echivala cu imposibilitatea pentru reclamant de a-şi valorifica pretenţiile.

În procedura formulară nu exista drept fără acţiune, iar acţiunea nu era altceva decât cererea reclamantului către magistrat de a i se elibera o formulă.

Formula avea o **structură proprie**, cuprinzând:

- patru părţi principale;
- două părţi acesorii.

A. Părţile principale erau:

- *intentio* (intenţia);
- *demonstratio* (demonstraţia);
- *adiudicatio* (adjudecarea);
- *condemnatio* (condamnarea).

Intentio era acea parte a formulei în care se precizau pretenţiile reclamantului.

Demonstratio era partea principală a formulei în care se preciza care este actul sa faptul juridic din care izvorau pretenţiile reclamantului (un contract, un testament, etc.).

Adiudicatio era partea formulei prin care magistratul îl învestea pe judecător să pronunţe ieşirea din indiviziune. *Adiudicatio* figura numai în formula acţiunilor în partaj.

Condemnatio era acea parte a formulei prin care magistratul îl învestea pe judecător, un simpu particular, cu dreptul de a pronunţa o sentinţă de condamnare sau de absolvire.

B. Părţile accesorii ale formulei erau:

- *prescriptiones* (prescripţiuinile) şi
- *exceptiones* (excepţiunile).

Prescripţiunile erau anumite precizări făcute în fruntea formulei, precizări prin care se venea fie în sprijinul reclamantului, fie în sprijinul pârâtului. Acele precizări care veneau în sprijinul reclamantului se numeau

prescripţiuni *pro actore*, pe când precizările prin care se venea în sprijinul pârâtului se numeau *pro reo*.

Excepţiunile erau mijloace de apărare puse la îndemâna pârâtului, prin care pârâtul nu nega pretenţiile reclamantului, dar invoca anumite fapte de natură a paraliza acele pretenţii. Spre exemplu, dacă reclamantul afirma că a dat cu împrumut pârâtului o sumă de bani, pârâtul nu nega faptul că a primit acea sumă, dar afirma că ulterior a fost iertat de datorie.

În dreptul clasic roman, excepţiunile au avut un **caracter absolutoriu**, ceea ce înseamnă că ori de câte ori excepţiunea se dovedea a fi întemeiată, judecătorul nu putea pronunţa o condamnare la mai puţin, ci era obligat să pronunţe o sentinţă de absolvire a pârâtului.

Spre exemplu, dacă reclamantul afirma pe cale de acţiune că i se datorează 1000 de aşi, iar pârâtul dovedea pe cale de excepţiune că datorează 500 de aşi şi nu 1000 de aşi, judecătorul nu-l putea condamna pe pârât la plata sumei de 500 de aşi, ci trebuia să pronunţe o sentinţă de absolvire. Acest caracter al excepţiunilor decurge din faptul că judecătorul era sclavul formulei, trebuind să se pronunţe numai în legătură cu acele elemente care figurau în formulă.

2.3. Desfăşurarea procesului în sistemul procedurii formulare

În sistemul procedurii formulare, procesul continua să se desfăşoare în **două faze**: faza *in iure* şi faza *in iudicio*.

A. Faza in iure

În această fază a procesului, au apărut elemente noi cu privire la citare, activitatea părţilor şi a pretorului.

a) Astfel, **în materia citării,** se aplicau în continuare cele trei procedee cunoscute încă din procedura legisacţiunilor, la care se adaugă o acţiune specială acordată reclamantului împotriva pârâtului care refuză să se prezinte la proces.

De asemenea, acea *missio in possessionem*, acordată încă din vechea procedură, devine executorie, în sensul că reclamantul putea scoate la vânzare bunurile pârâtului care nu se prezenta în faţa magistratului.

b) Activitatea părţilor. Caracterul consensual al procesului se păstrează, în sensul că era necesar ca ambele părţi să fie prezente în faţa magistratului. Faţă de pretenţiile reclamantului, pârâtul putea adopta una dintre cele trei atitudini pe care le cunoaştem de la procedura legisacţiunilor (să recunoască, să nege sau să nu se apere cum trebuie).

În plus, acele procese care aveau ca obiect o sumă de bani puteau fi soluţionate chiar în faţa magistratului, prin pronunţarea unui jurământ necesar (*iusiurandum necessarium*). În virtutea acestui sistem, fie reclamantul jura că are un drept de creanţă, jurământ faţă de care pârâtul accepta să plătească suma de bani ce i se pretindea, fie pârâtul jura că nu datorează şi reclamantul renunţa la pretenţiile sale.

La încheierea dezbaterilor în faţa magistratului, în funcţie da natura cazului litigios şi de afirmaţiile părţilor, pretorul acorda reclamantului acţiunea sau i-o refuza.

c) Litis contestatio. După ce formula era redactată, avea loc ultimul act în faţa magistratului, numit *litis contestatio*.

În sistemul procedurii formulare, *litis contestatio* consta din *remiterea unei copii de pe formulă sau dictarea ei de către reclamant pârâtului.*

Litis contestatio producea **trei efecte**:

- efectul extinctiv;
- efectul creator;
- efectul fixator.

Efectul extinctiv. În virtutea efectului extinctiv, dreptul iniţial al reclamantului, adică dreptul pe care reclamantul l-a dedus în justiţie, se stinge.

Efectul creator. În virtutea efectului creator, în locul dreptului iniţial, care s-a stins, se năştea un drept nou, care purta invariabil asupra unei sume de bani, şi anume acea sumă de bani la care judecătorul îl condamna pe pârât. Indiferent de obiectul dreptului iniţial, dacă reclamantul câştiga procesul, primea întotdeauna o sumă de bani. În procedura formulară, *sentinţa avea un caracter pecuniar*.

Efectul fixator. Potrivit efectului fixator, în momentul lui *litis contestatio* se fixează definitiv elementele reale şi elementele personale ale procesului.

Prin *elementele reale* înţelegem pretenţiile formulate de către reclamant în faţa magistratului. Întrucât aceste elemente se fixează definitiv, reclamantul nu va putea cere în faţa judecătorului altceva decât ce a cerut în faţa magistratului.

Prin *elementele personale* ale procesului înţelegem identitatea judecătorului şi identitatea părţilor (a reclamantului şi a pârâtului).

Astfel, dacă judecătorul dispărea (murea, pleca din localitate), părţile reveneau în faţa magistratului în vederea alegerii unui nou judecător şi pentru modificarea formulei în mod corespunzător.

Dacă dispărea una dintre părţi, moştenitorul persoanei respective nu se putea prezenta automat la proces, întrucât numele moştenitorului nu figura în formulă. Era necesar ca moştenitorul, împreună cu adversarul, să se prezinte în faţa magistratului în vederea modificării formulei, în sensul că în locul celui decedat era trecut moştenitorul său.

B. Faza in iudicio

În faţa judecătorului, procesul se desfăşura, în linii mari, după regulile cunoscute de la procedura legisacţiunilor. Judecătorul era tot un particular ales de către părţi şi confirmat de către magistrat, iar tribunalele îşi menţin vechea lor competenţă. Regula potrivit căreia cel care nu se prezenta la proces până la prânz pierdea procesul s-a menţinut, dar s-au admis anumite motive de amânare a procesului.

2.4. Acţiunea în justiţie

Spre deosebire de vechea procedură, în procedura formulară, acţiunea a dobândit o aplicare generală, întrucât, prin utilizarea creatoare a formulei, pretorul putea asigura valorificarea oricăror pretenţii legitime pe cale judiciară. De aceea, chiar şi atunci când pretenţiile reclamantului nu erau recunoscute prin legi, nefiind consacrate ca drepturi subiective, pretorul putea totuşi elibera o formulă, astfel încât reclamantul îşi valorifica acele pretenţii pe cale judiciară prin intermediul unui proces.

În procedura formulară acţiunea este *cererea adresată de către reclamant magistratului de a i se elibera o formulă*, iar acordarea formulei echivala cu acordarea acţiunii în justiţie, deoarece, în măsura în care i se înmâna o formulă, reclamantul se putea prezenta în faţa judecătorului şi putea obţine o sentinţă.

Categorii de acţiuni în justiţie. Dacă în vechea procedură numărul acţiunilor era limitat, în procedura formulară numărul acţiunilor era extrem de mare, astfel încât jurisconsulţii clasici le-au clasificat după mai multe criterii.

a) Cea mai veche clasificare, cunoscută încă din epoca Legii celor XII Table, împărţea acţiunile în:

- **acţiuni reale** (acţiuni *in rem*)
- **acţiuni personale** (acţiuni *in personam*)

Potrivit Institutelor lui Justinian, această clasificare este şi cea mai importantă (*summa divisio*).

Prin intermediul acţiunilor in rem erau sancţionate drepturile reale, drepturi care, prin excelenţă, poartă asupra unor lucruri. Avem în vedere, în primul rând, dreptul de proprietate.

Prin intermediul acţiunilor in personam erau sancţionate drepturile personale (drepturile de creanţă), cum sunt, spre exemplu, cele izvorâte din contracte sau din delicte.

b) Textele dreptului roman ne înfăţişează o clasificare a acţiunilor în:

- **acţiuni civile**
- **acţiuni honorarii**

Această clasificare se întemeiază pe originea acţiunilor.

Acţiunile civile (*actiones civilis*) îşi au originea în legisacţiuni, cu toate că formula lor este redactată tot de către magistrat. Spre exemplu, acţiunea în revendicare are drept model *sacramentum in rem* şi de aceea, pretorul va trece în formula acestei acţiuni cuvintele solemne pe care părţile le rosteau la *sacramentum in rem*.

Acţiunile honorarii sau pretoriene nu îşi au modelul în legisacţiuni. Ele sunt originale, pentru că sunt create de către pretor în vederea sancţionării noilor situaţii ivite în practica socială.

Acţiunile honorarii se împart în trei categorii:

- acţiuni *in factum*;
- acţiuni *ficticii*;

- acţiuni cu formula cu transpoziţiune.

Acţiunile in factum au fost create datorită faptului că, în dreptul roman, nu se putea concepe un drept subiectiv fără o acţiune corespunzătoare. Uneori pretorul constata că noile cazuri ivite în practică nu pot fi soluţionate prin intermediul acţiunilor existente, neexistând un model în dreptul civil. Atunci pretorul crea o nouă formulă *in factum* (cu privire la un fapt), o redacta şi o înmâna reclamantului, fapt ce echivala cu acordarea acţiunii. Luând în considerare faptele descrise în formulă, judecătorul urma să pronunţe sentinţa.

Acţiunile ficticii **(acţiunile cu ficţiune)** se numeau astfel întrucât în formula lor se introducea o ficţiune. În cazul acestor acţiuni, pretorul utiliza un tip de formulă creat pentru o anumită cauză, în scopul soluţionării unei cauze diferite. Pentru aceasta, pretorul introducea în formulă o ficţiune, considerând că s-a petrecut un anumit fapt, cu toate că în realitate acel fapt nu a avut loc sau dimpotrivă, un fapt existent era considerat ca fiind inexistent.

Acţiunile cu formula cu transpoziţiune aveau o redactare specială, întrucât în *intentio* a formulei figura un nume, pe când în *condemnatio* figura alt nume. Acţiunile cu formula cu transpoziţiune au fost create pentru constituirea mecanismului reprezentării imperfecte în justiţie, precum şi în scopul sporirii capacităţii juridice a fiului de familie.

c) Acţiuni directe şi acţiuni utile

Acţiunile directe au fost create în vederea sancţionării anumitor cazuri.

Acţiunile utile erau acţiunile directe extinse de la cazul pentru care au fost create la cazuri similare. Astfel, orice acţiune directă poate deveni utilă prin introducerea unei ficţiuni în formulă.

d) Acţiuni populare şi acţiuni private

Acţiunile populare au fost create pentru ocrotirea unor interese generale şi puteau fi intentate de către oricine.

Acţiunile private s-au născut în vederea protejării unor interese individuale şi puteau fi intentate numai de către titularii unor drepturi subiective.

e) Acţiuni de drept strict şi acţiuni de bună credinţă

Acţiunile de drept strict (*actiones stricti iuris*) erau acţiunile prin care actul pe care se întemeiau pretenţiile reclamantului erau interpretate literal.

Acţiunile de bună credinţă (*actiones bonae fidei*) erau acele acţiuni în virtutea cărora actul juridic era interpretat cu bună credinţă, judecătorul trecând dincolo de litera actului în scopul stabilirii voinţei reale a părţilor, adică a scopului urmărit de către acestea în momentul încheierii actului juridic. Dar, pentru ca judecătorul să poată face o interpretare cu bună credinţă, era necesar ca în *intentio* a formulei să figureze cuvintele *ex fide bona* (potrivit cu buna credinţă).

f) Acţiunile arbitrarii (*iudicia arbitraria*)

Au fost create în scopul atenuării caracterului pecuniar al sentinţei de condamnare. În cadrul acestor acţiuni, judecătorul avea o dublă calitate:

- de arbitru;
- de judecător propriu-zis.

În calitate de arbitru, dup ce se convingea de temeinicia pretenţiilor reclamantului, judecătorul ordona pârâtului să satisfacă acele pretenţii. Pârâtul însă nu era obligat să execute acel ordin. Dacă pârâtul executa ordinul, procesul lua sfârşit. Dacă nu-l executa, arbitrul se transforma în judecător propriu-zis şi tocmai în această calitate pronunţa o sentinţă de condamnare ce purta asupra unei sume de bani. Acea sumă de bani nu era însă stabilită de către judecător, ci de către reclamant, sub prestare de jurământ.

În aceste condiţii, reclamantul era tentat să supraestimeze obiectul litigios, încât practic, dacă pârâtul nu executa ordinul pronunţat de către judecător în calitate de arbitru, risca să plătească o sumă de bani mult mai mare decât valoarea comercială a obiectului litigios. De aceea, pe cale indirectă, se ajungea la condamnarea asupra obiectului material al procesului, pretenţiile reclamantului fiind satisfăcute în natură. Astfel, în cazul acţiunii în revendicare, reclamantul primea chiar lucrul revendicat şi nu o sumă de bani.

2.5. Efectele sentinţei

Sentinţa pronunţată de către judecător producea anumite efecte juridice.

Sentinţa de absolvire avea un singur efect, şi anume forţa juridică (autoritatea lucrului judecat).

Sentinţa de condamnare are însă un dublu efect, şi anume: forţa executorie şi forţa juridică.

A. Forţa executorie a sentinţei

În procedura formulară, sentinţa purta în mod invariabil asupra unei sume de bani.

În epoca clasică, alături de executarea asupra persoanei apare, cu caracter execepţional, şi executarea asupra bunurilor. Executarea asupra bunurilor a fost introdusă în dreptul privat din domeniul dreptului public. Statul roman a practicat un sistem prin care bunurile debitorilor erau sechestrate şi lichidate prin vânzarea la licitaţie. Acest sistem a fost apoi adaptat şi utilizat şi în raporturile dintre persoanele particulare.

Executarea asupra bunurilor cunoştea două forme:

- *venditio bonorum* (vânzarea în bloc a bunurilor debitorului insolvabil);

- *distractio bonorum* (vânzarea cu amănuntul a bunurilor debitorului insolvabil).

a) Venditio bonorum presupunea vânzarea în bloc a bunurilor debitorului insolvabil. Această procedură de executare asupra bunurilor producea consecinţe extrem de grave, în sensul că debitorul insolvabil devenea infam, moment în care era scos de sub scutul legilor romane, îşi pierdea personalitatea şi devenea un lucru.

b) Distractio bonorum. Conform acestei proceduri, bunurile debitorului insolvabil nu se mai vindeau în bloc, ci cu amănuntul, unul câte unul, până la acoperirea valorii creanţelor. Acest sistem avea avantajul că nu atrăgea infamia pentru debitor.

B. Forţa juridică a sentinţei

Prin forţa juridică a sentinţei romanii înţelegeau ceea ce modernii numeau autoritatea lucrului judecat. Conform acestui principiu, un proces, între aceleaşi părţi şi cu privire la acelaşi obiect, nu poate fi judecat de mai multe ori.

Acest principiu s-a impus greu în dreptul roman. Astfel, în epoca foarte veche, romanii nu au cunoscut principiul autorităţii lucrului judecat, încât procesele se judecau de mai multe ori, ajungându-se astfel la sentinţe contradictorii.

În procedura formulară, autoritatea de lucru judecat era asigurată faţă de reclamant în virtutea *efectului extinctiv al lui litis contestatio*. Potrivit acestui efect, dreptul iniţial al reclamantului se stingea, iar acolo unde nu există drept subiectiv nu există nici acţiune. Potrivit efectului extinctiv al lui *litis contestatio*, autoritatea lucrului judecat faţă de reclamant era asigurată, dar nu şi faţă de pârât.

Atunci, pe cale de interpretare, jurisconsulţii au creat principiul *res iudicato pro veritate accipitur* (lucrul judecat se consideră a fi adevărat), principiu sancţionat printr-o excepţiune, numită *exceptio rei iudicatae* (excepţia lucrului judecat), excepţie care putea fi opusă fie de către reclamant, fie de către pârât, după cum una sau cealaltă parte încercau să redeschidă procesul. După crearea acestui mijloc procedural, autoritatea lucrului judecat era opozabilă ambelor părţi.

3. PROCEDURA EXTRAORDINARĂ

Procesul se desfăşura, de la început până la sfârşit, în faţa magistratului judecător, care devenise un funcţionar public. Prin urmare, dispare diviziunea procesului în două faze.

Citarea a dobândit un caracter oficial sau semioficial. Procesul se desfăşura într-o clădire, în prezenţa părţilor ori a reprezentanţilor şi a avocaţilor. Părţile se exprimau în *limbajul obişnuit*. Începe o ierarhizare a probelor, în sensul că înscrisurile, cele oficiale, dobândesc o forţă probantă mai mare decât probele orale.

Sentinţa. Se pronunţa *ad ipsam rem* (în natură), purta asupra însuşi lucrului. Executarea sentinţei se asigura prin forţa de constrângere a statului (*manu militari*).

Dispărând procesul în două faze, a dispărut şi formula. Dacă a dispărut formula, excepţiunile au încetat să mai fie absolutorii, au devenit *minutorii*, adică judecătorul putea să pronunţe o sentinţă de condamnare la mai puţin. Astfel, dacă reclamantul pretindea pe cale de acţiune că are o creanţă de 100 de sesterţi, iar pârâtul dovedea pe cale de excepţie că datorează numai 50 de sesterţi, judecătorul putea pronunţa o sentinţă de condamnare la 50 de sesterţi.

ÎNTREBĂRI:

1. Care sunt caracterele procedurii legisacţiunilor?

2. Care sunt mijloacele administrative de soluţionare a unor litigii de către pretor?

3. Care sunt prcedeele de citare în procedura legisacţiunilor?

4. Care sunt tribunalele permanente?

5. Ce deosebire există între legiascaţiunile de judecată şi cele de executare?

6. Structura formulei.

7. Categorii de acţiuni în justiţie.

8. Explicaţi forţa juridică şi forţa executorie a sentinţei.

9. Caracterele procedurii extraordinare.

Unitatea de învăţare nr. IV:

PERSOANE

CUPRINS:

1. OAMENII LIBERI
- 1.1. Capacitatea juridică
- 1.2. Cetăţenii
- 1.3. Latinii
- 1.4. Peregrinii

2. DEZROBIŢII

3. OAMENII LIBERI CU O CONDIŢIE JURIDICĂ SPECIALĂ

4. FAMILIA ROMANĂ
- 4.1. Noţiunea de familie
- 4.2. Puterea părintească
- 4.3. Căsătoria
- 4.4. Adopţiunea
- 4.5. Legitimarea
- 4.6. Emanciparea
- 4.7. Capitis deminutio

5. PERSOANA JURIDICĂ

6. TUTELA ŞI CURATELA

1. OAMENII LIBERI

1.1. Capacitatea juridică

Termenul de "persoane" desemnează subiectele raporturilor juridice.

Oamenii participă la viaţa juridică fie individual, ca persoane fizice, fie constituiţi în anumite colectivităţi, în calitate de persoane juridice.

Romanii au creat aceste concepte şi le-au utilizat. Dar, spre deosebire de dreptul modern, dreptul roman nu a recunoscut calitatea de subiect de drept tuturor oamenilor, ci numai oamenilor liberi. Sclavii erau asimilaţi lucrurilor.

Aptitudinea persoanelor de a participa la viaţa juridică se numeşte personalitate sau capacitate juridică şi este desemnată în terminologia romană prin termenul *"**caput**"*.

Pentru ca personalitatea să fie completă, trebuiau să fie îndeplinite trei condiţii:

- *status libertatis* (calitatea de om liber);
- *status civitatis* (calitatea de cetăţean roman);
- *status familiae* (calitatea de şef al unei familii civile romane).

Aveau capacitate completă numai cetăţenii romani care erau şefi de familie.

Personalitatea începe în momentul naşterii. De la această regulă există o **excepţie** conform căreia *"infans conceptus pro nato habetur quotiens de commodis eius agitur"* (copilul conceput se consideră a fi născut ori de câte ori este vorba de interesele sale). În virtutea acestei excepţii, copilul care se năştea după moartea tatălui său venea la moştenirea acestuia.

În mod simetric, **personalitatea încetează odată cu moartea**. Dar şi de la această regulă există o **excepţie** conform căreia *"hereditas iacens sustinet personam defuncti"* (moştenirea deschisă, dar neacceptată încă, prelungeşte personalitatea defunctului).

1.2. Cetăţenii

În epoca foarte veche, cetăţenia se confunda cu libertatea, pentru că orice străin care venea la Roma cădea în sclavie. Cu timpul, în virtutea ospitalităţii, anumiţi străini încep a fi toleraţi la Roma.

Secole la rând, numai cetăţenii romani s-au bucurat de plenitudinea drepturilor civile şi politice.

A. Drepturile cetăţeanului roman erau următoarele:

- *ius commercii (commercium)* – dreptul de a încheia acte juridice în conformitate cu dreptul civil roman;
- *ius connubii (connubium)* – dreptul de a încheia o căsătorie civilă romană;
- *ius militiae* – dreptul cetăţeanului de a face parte din legiunile romane;
- *ius sufragii (sufragium)* – dreptul de vot;
- *ius honorum* – dreptul de a fi ales magistrat.

B. Dobândirea cetăţeniei.

Cetăţenia romană se dobândea:

- prin naştere
- prin naturalizare (prin lege)
- prin efectul dezrobirii

C. Pierderea cetăţeniei

Cetăţenia putea fi pierdută prin:

- pierderea libertăţii
- prin efectul exilului
- când un cetăţean era predat altui stat pentru ca acesta să-şi exercite dreptul de răzbunare asupra cetăţeanului, iar statul respectiv nu-l primea şi nu-şi exercita dreptul de răzbunare; odată cu întoarcerea la Roma, acea persoană pierdea automat cetăţenia.

D. Legile de acordare a cetăţeniei

În anul 89 î.e.n., prin două legi succesive – *Iulia* şi *Plautia Papiria* – s-a acordat cetăţenia romană tuturor latinilor din Italia.

În anul 212 e.n., împăratul Caracalla a generalizat cetăţenia romană. Din acel moment, toţi locuitorii liberi ai Imperiului au devenit cetăţeni romani, cu două excepţii: latinii iuniani şi peregrinii dediticii.

1.3. Latinii

Termenul de "latin" avea două înţelesuri:

- unul etnic;
- unul juridic.

În sens etnic, se numeau latini toţi cei care erau rude de sânge cu romanii.

În sens juridic, se numeau latini cei care aveau un statut juridic inferior celui al cetăţenilor, dar mai bun deât cel al peregrinilor.

La rândul lor, latinii se împart în patru categorii:

- latinii veteres (latinii vechi);
- latinii coloniari;
- latinii iuniani;
- latinii fictivi.

Latinii veteres erau vechii locuitori ai Latiumului (regiune din jurul Romei), rude de sânge cu romanii. Se bucurau de: *ius commercii; ius connubii; ius suffragii.*

Latinii coloniari erau locuitorii cetăţilor fondate în Italia după anul 268 î.e.n. Se bucurau numai de *ius commercii*.

Latinii iuniani erau sclavii dezrobiţi fără respectarea formelor solemne..

Latinii fictivi erau locuitorii liberi din provincii, care se bucurau doar de *ius commercii*. Erau asimilaţi cu latinii coloniari.

1.4. Peregrinii

Se împart în două categorii:

- peregrinii obişnuiţi
- peregrinii dediticii

Peregrinii obişnuiţi erau locuitorii cetăţilor care încheiaseră un tratat de alianţă cu Roma. Aceşti locuitori puteau încheia acte juridice între ei potrivit dreptului local (cutumei locale), iar cu cetăţenii romani puteau încheia acte juridice potrivit dreptului ginţilor.

Peregrinii dediticii erau locuitorii acelor cetăţi care s-au opus prin luptă pretenţiilor de dominaţie ale Romei. Cetăţile acestora au fost distruse, astfel încât peregrinii *dediticii* erau oameni liberi care nu aparţineau vreunei cetăţi. Ei nu puteau dobândi cetăţenia romană, nefiindu-le permis nici să vină la Roma, pentru că ar fi căzut în sclavie.

2. DEZROBIŢII

Dezrobiţii eau sclavii eliberaţi de către stăpânii lor prin utilizarea anumitor forme. Sclavii eliberaţi se numeau liberţi, iar foştii stăpâni se numeau patroni.

Formele dezrobirii. În epoca veche, dezrobirea se putea realiza numai prin utilizarea unor forme solemne, care erau în număr de trei:

- *vindicta* (nuia);
- *censu*;
- *testamento*.

Dezrobirea vindicta se făcea printr-o declaraţie solemnă a stăpânului în faţa magistratului. Magistratul aproba prin pronunţarea cuvântului *"addico"*.

Dezrobirea censu se făcea cu ocazia recensământului persoanelor şi bunurilor, care avea loc din cinci în cinci ani. Dacă cu ocazia recensământului, un sclav era trecut din coloana bunurilor în coloana persoanelor, era dezrobit şi devenea om liber.

Dezrobirea testamento se făcea printr-o clauză inclusă în testament.

Obligaţiile dezrobitului faţă de stăpânii lor erau desemnate prin cuvintele:

- *bona;*
- *obsequium;*
- *operae*.

Bona desemnează dreptul pe care patronul îl are asupra bunurilor dezrobitului.

La origine, patronul putea exercita acest drept chiar în timpul vieţii dezrobitului, adică putea dispune de bunurile dezrobitului după voia sa. În dreptul evoluat, patronul exercita numai dreptul de a dobândi bunurile dezrobitului, dacă acesta murea şi nu lăsa un moştenitor.

Obsequium era respectul pe care dezrobitul îl datora patronului. Astfel, dezrobitul nu-l putea chema în judecată pe patron, chiar dacă acesta i-ar fi încălcat drepturile.

Operae desemnează serviciile pe care dezrobitul le datora patronului şi erau de două feluri:

- *operae oficiales*, adică serviciile pe care le-ar putea presta oricine;
- *operae fabriles* erau serviciile care necesitau o anumită calificare.

D. Legile de limitare a dezrobirilor

Spre sfârşitul Republicii, în vremea lui August, fenomenul dezrobirilor a luat amploare, astfel încât era ameninţat echilibrul societăţii romane. Atunci au fost adoptate anumite măsuri în

vederea îngrădirii libertăţii de a dezrobi, prin Legile *Aelia Sentia* şi *Fufia Caninia*.

3. OAMENII LIBERI CU O CONDIŢIE JURIDICĂ SPECIALĂ

Îşi păstrau în sens formal libertatea, dar, în fapt, se aflau într-o stare de servitute.

Oamenii liberi cu o condiţie juridică specială erau de mai multe feluri:

- persoane *in mancipio* - erau fiii de familie vânduţi de către *pater familias*;
- *auctorati* - erau oamenii liberi ce-şi angajau serviciile ca gladiatori;
- *addicti* - erau debitorii insolvabili atribuiţi de către magistrat creditorilor lor;
- *redempti ad hostibus* - erau cei răscumpăraţi de la duşmani. Aceşti foşti prizonieri rămâneau sub puterea răscumpărătorului până când îl despăgubeau.

4. FAMILIA ROMANĂ

4.1. Noţiunea de familie

A. În textele romane, cuvântul *"familia"* avea **trei sensuri**:

- totalitatea sclavilor aflaţi în proprietatea unei persoane;
- totalitatea persoanelor aflate sub puterea aceluiaşi *pater familias*;
- totalitatea persoanelor şi bunurilor care se află sub puterea aceluiaşi *pater familias*.

Prin urmare, romanii nu făceau distincţia clară între familie, ca formă de comunitate umană şi familia, ca formă de proprietate.

Prin conţinutul său, conceptul de "familie romană" desemnează un grup de persoane sau o masă de bunuri aflate sub puterea aceluiaşi *pater familias*.

Puterea unitară, exercitată de către *pater familias,* era desemnată prin cuvântul ***"manus",*** care, cu timpul, se dezmembrează în mai multe puteri distincte:

- în faza evoluată a dreptului vechi, în Legea celor XII Table, cuvântul *"manus"* este utilizat pentru a desemna puterea bărbatului asupra femeii;
- puterea asupra descendenţilor era desemnată prin sintagma *"patria potestas"*;
- puterea asupra sclavilor era desemnată prin sintagma *"dominica potestas";*
- puterea asupra altor bunuri era desemnată prin cuvântul *"dominium"*;
- puterea exercitată asupra fiului de familie cumpărat se numea *"mancipium"*.

B. Persoane sui iuris şi persoane alieni iuris. Vechea familie romană a fost întemeiată pe ideea de putere exercitată de către şeful familiei numit *pater familias*.

Astfel, faţă de această formă de organizare, avem două categorii de persoane:

- persoane *sui iuris;*
- persoane *alieni iuris*.

Erau ***sui iuris*** acele persoane ce nu se aflau sub puterea cuiva; practic, persoană *sui iuris* era numai *pater familias*. ***Pater familias*** nu înseamnă tată, întrucât poate fi *pater familias* şi un copil, caz în care familia lui constă în bunurile pe care le stăpâneşte cu titlu de proprietate.

Erau ***alieni iuris*** persoanele aflate sub puterea lui *pater familias*, adică soţia, copiii şi nepoţii din fii. La moartea lui *pater familias*, soţia şi copiii deveneau persoane *sui iuris*.

C. Rudenia. În sânul familiei romane, rudenia era de două feluri:

- rudenia civilă, numită agnaţiune;
- rudenia de sânge, numită cognaţiune.

a) Rudenia civilă *(agnaţiunea)* se întemeia pe ideea de putere pe care *pater familias* o exercita asupra unui grup de persoane şi era legătura dintre persoanele care se află, s-au aflat în trecut sau s-ar fi putut afla sub aceeaşi putere.

b) Rudenia de sânge *(cognaţiunea)* îşi are temeiul în natură, în sensul că sunt cognaţi toţi cei care descind din acelaşi autor.

Pe lângă această cognaţiunea naturală, reală, întemeiată pe descendenţa din acelaşi autor, romanii au cunoscut şi *cognaţiunea fictivă*, care a luat naştere în baza unui text din Legea celor XII Table, conform căruia "toţi agnaţii sunt cognaţi". Din acest raţionament rezultă că nu toţi agnaţii sunt rude de sânge. Spre exemplu, femeia măritată cu *manus* trece sub puterea bărbatului, devine agnată cu bărbatul ei, iar dacă este agnată este şi cognată. Cu toate acestea, femeia nu este rudă de sânge cu bărbatul ei, deoarece rudenia de sânge era piedică la căsătorie. Deci, nu toţi cognaţii sunt rude de sânge.

4.2. Puterea părintească

Puterea lui *pater familias* asupra descendenţilor este desemnată prin sintagma "*patria potestas*" şi se exercită asupra fiilor, fiicelor şi nepoţilor din fii, nu şi asupra nepoţilor din fiice, pentru că aceştia se aflau sub puterea tatălui lor.

La origine, *patria potestas* a avut două caractere definitorii:

- caracterul perpetuu;
- caracterul nelimitat (absolut).

În virtutea **caracterului perpetuu**, patria potestas se exercită până în momentul morţii lui pater familias.

Potrivit **caracterului nelimitat**, pater familias putea să exercite o putere nelimitată asupra persoanelor şi bunurilor.

Puterea nelimitată ***asupra persoanelor*** se explică prin faptul că pater familias avea asupra descendenţilor:

- *ius vitae necisque* (dreptul de viaţă şi de moarte);
- dreptul de abandon, noul născut putând fi recunoscut prin ridicarea pe braţe sau abandonat pe un loc viran;
- dreptul de vânzare, care se exercita conform Legii celor XII Table. Pater familias îşi putea vinde fiul de trei ori, fiecare vânzare fiind valabilă pe cinci ani, iar după cea de-a treia vânzare, fiul de familie ieşea de sub puterea lui pater familias.

Acest drept se exercita şi ***asupra bunurilor***. Toate bunurile dobândite de către fiul de familie vor intra în stăpânirea lui pater familias. Fiul de familie putea încheia numai acele acte care făceau mai bună situaţia lui pater familias.

Puterea părintească putea lua naştere pe cale firească, prin intermediul căsătoriei sau pe cale artificială, prin adopţiune şi legitimare.

4.3. Căsătoria

A. În dreptul roman sunt cunoscute două forme de căsătorie:

- ***cu manus***;
- ***fără manus***.

Multă vreme, s-a practicat numai căsătoria cu *manus*, în virtutea căreia femeia măritată trecea sub puterea bărbatului. Spre sfârşitul Republicii, femeile au început să trăiască în uniuni nelegitime, pentru a nu trece sub puterea bărbatului, motiv pentru care a fost sancţionată căsătoria fără *manus*, prin care femeia rămânea sub puterea lui *pater familias* din familia de origine.

B. Condiţiile de formă ale căsătoriei

Căsătoria cu manus se realiza în trei forme:

- *confarreatio*;
- *usus*;
- *coemptio*.

Confarreatio este o formă de căsătorie rezervată patricienilor, căci presupunea prezenţa lui pontifex maximus şi a preotului lui Jupiter.

Usus consta din coabitarea vreme de un an a viitorilor soţi, iar după expirarea termenului de un an, femeia trecea automat sub puterea bărbatului.

Coemptio se realiza printr-o autovânzare fictivă a viitoarei soţii către viitorul soţ.

Căsătoria fără manus nu presupune forme solemne, ci se realiza prin instalarea femeii în casa bărbatului, ocazie cu care se organiza o petrecere.

C. Condiţiile de fond ale căsătoriei

Căsătoria presupune îndeplinirea unor condiţii de fond care sunt comune pentru ambele forme ale căsătoriei. Acestea sunt:

- connubium*;*
- consimţământul;
- vârsta.

Connubium are două înţelesuri:

- obiectiv – aptitudinea unei persoane de a contracta o căsătorie civilă;
- subiectiv – desemnează posibilitatea unor persoane determinate de a se căsători între ele, deoarece nu toţi cei care au *connubium* în sens obiectiv au şi *connubium* în sens subiectiv. Spre exemplu, fraţii între ei nu au *connubium* în sens subiectiv.

Piedicile la căsătorie erau în număr de trei:

- rudenia;
- alianţa;
- condiţia socială.

Rudenia de sânge în linie directă era piedică la infinit. Rudenia de sânge în linie colaterală era piedică la căsătorie numai până la gradul patru.

Alianţa în linie colaterală nu constituia piedică la căsătorie. Deci, bărbatul se putea căsători după decesul soţiei cu sora acesteia. În schimb, alianţa în linie directă a fost piedică la căsătorie. Spre exemplu, bărbatul nu se putea căsători cu fiica dintr-o altă căsătorie a fostei soţii.

Condiţia socială. Până în vremea lui August, au fost interzise căsătoriile dintre ingenui şi dezrobiţi.

Consimţământul. În dreptul vechi, dacă viitorii soţi erau persoane *sui iuris*, se cerea consimţământul lor. Pentru femei, chiar dacă erau persoane sui iuris, era necesar şi consimţământul tutorelui, deoarece femeile sui iuris se aflau sub tutela agnaţilor. Dacă însă viitorii soţi erau persoane *alieni iuris*, în epoca veche, nu li se cerea consimţământul, fiind necesar consimţământul celor doi pater familias. Dar, în dreptul clasic, se cerea şi consimţământul viitorilor soţi, chiar dacă erau persoane alieni iuris.

Vârsta a constituit un motiv de controversă între sabinieni şi proculieni, pentru ca, în dreptul postclasic, Justinian să stabilească faptul că bărbaţii se puteau căsători la 14 ani, iar fetele la 12 ani.

D. Efectele căsătoriei sunt diferite la căsătoria cu *manus*, faţă de căsătoria fără *manus*.

În cazul căsătoriei *cu manus*, soţia trecea sub puterea bărbatului, fiind considerată fiică a acestuia. Femeia căsătorită era socotită sora fiicei sale. Având calitatea de fiică, femeia căsătorită cu *manus* venea la moştenirea soţului împreună cu copiii ei, pentru că era agnată cu bărbatul ei. În schimb, agnaţiunea cu familia de origine înceta. Prin urmare, femeia căsătorită cu manus nu venea la moştenire în familia de origine.

În ceea ce priveşte căsătoria *fără manus*, femeia nu devine rudă cu bărbatul ei, netrecând astfel sub puterea acestuia. Este străină faţă de bărbat şi faţă de copiii ei şi, de aceea, nu va avea vocaţie succesorală la moştenirea lor. Va rămâne însă rudă cu membrii familiei de origine şi va veni la moştenire în acea familie.

4.4. Adopţiunea

Puterea părintească putea lua naştere pe cale artificială, prin adopţiune.

Adopţiunea este *actul prin care un fiu de familie trece de sub puterea lui pater familias sub puterea altui pater familias*.

Pentru ca fiul de familie să iasă de sub puterea părintească, trebuia să treacă un termen de 10 ani. Jurisconsulţii au interpretat acest text în mod creator, încât au obţinut ieşirea fiului de familie de sub puterea părintească după **cinci operaţii succesive**, realizate în aceeaşi zi: 3 vânzări şi 2 dezrobiri succesive.

După a treia vânzare, fiul de familie rămânea sub puterea cumpărătorului şi se trecea la faza a doua, care îmbracă forma unui proces simulat, fictiv – *in iure cessio*. În cadrul acestui proces, cumpărătorul, fiul de familie şi adoptantul se prezintă în faţa magistratului: adoptantul, în calitate de reclamant, afirmă că fiul de familie este al său, iar cumpărătorul tace, necontrazicându-l. Faţă de afirmaţiile adoptantului, magistratul pronunţă cuvântul *"addico"*, prin care ratifică declaraţia acestuia.

Prin **efectele adopţiunii**, adoptatul trece sub puterea adoptantului, devine agnat cu el, venind astfel la moştenirea adoptantului. Deoarece era agnat cu adoptantul, adoptatul devenea şi cognat cu adoptantul.

4.5. Legitimarea

Legitimarea este *actul juridic prin efectul căruia copilul natural este asimilat celui legitim.*

Legitimarea se realizează prin **trei forme**:

- prin oblaţiune la curie;
- prin căsătoria subsecventă;
- prin rescript imperial.

Oblaţiunea la curie era, de fapt, o ofertă făcută Senatului municipal, în virtutea căreia fiul natural era ridicat de către tatăl natural la rangul de decurion (membru al Senatului municipal) şi i se atribuia o suprafaţă de pământ.

În realitate, în epoca postclasică, în condiţiile decăderii economiei şi crizei de monedă, nu era avantajos să fii decurion, întrucât decurionii erau obligaţi să strângă impozitele statului, iar dacă nu reuşeau, răspundeau cu bunurile lor. Din această cauză, aşa cum afirmă un text clasic, decurionii fugeau în pustietăţi.

Prin **căsătoria părinţilor naturali**, copilul natural devenea automat legitim.

Dacă nu era posibilă căsătoria, legitimarea se putea face prin **rescript imperial**.

4.6. Emanciparea

Puterea părintească putea înceta pe cale naturală, prin moarte sau pe cale artificială, prin emancipare.

Emanciparea, ca şi adopţiunea, este o creaţie a jurisprudenţei. La un moment dat, către sfârşitul Republicii, în condiţiile dezvoltării economiei de schimb, pater familias avea de rezolvat diferite probleme, afaceri, în acelaşi moment, în locuri diferite. De aceea, pater familias era direct interesat să pună în valoare aptitudinile copiilor, care însă nu puteau încheia acte juridice în nume propriu.

Atunci s-a recurs la actul emancipării, care presupunea **două faze**:

- prima fază era identică cu prima fază a adopţiunii, adică consta din trei vânzări şi două dezrobiri succesive;
- a doua fază consta dintr-o dezrobire în forma *vindicta*.

Cea de-a treia dezrobire era considerată o fază distinctă, întrucât producea efecte speciale. După primele două dezrobiri, fiul de familie revenea sub puterea părintească, pe când după a treia dezrobire, nu mai revenea sub puterea părintească, ci devenea persoană *sui iuris*.

Emancipatul realizează un avantaj, în sensul că dobândeşte capacitatea juridică, adică devine persoană *sui iuris* şi poate încheia acte juridice în nume propriu. Dar, în acelaşi timp, suferă şi un dezavantaj, prin aceea că încetează a mai fi rudă cu tatăl său, iese de sub puterea părintească şi nu mai are vocaţie succesorală, adică pierde dreptul de moştenire faţă de familia sa. Pentru a veni în sprijinul emancipatului, pretorul a introdus unele reforme prin care îl cheamă la moştenire, alături de fraţii săi, în calitate de cognat.

4.7. Capitis deminutio

Personalitatea poate fi desfiinţată şi pe cale juridică. Desfiinţarea personalităţii pe cale juridică se numea în dreptul roman *capitis deminutio*.

Capitis deminutio era de **trei feluri**:

- *capitis deminutio maxima* consta din pierderea tuturor elementelor personalităţii. Aşa era, spre exemplu, cazul cetăţeanului roman care şi pierdea libertatea;
- *capitis deminutio media* consta din pierderea cetăţeniei romane;
- *capitis deminutio minima* consta din pierderea dreptului de familie, cu precizarea că, în acest caz, se pierdeau anumite drepturi de familie, dar se dobândeau altele.

Capitis deminutio nu înseamnă neapărat micşorarea personalităţii, deoarece sunt ipoteze în care *capitus deminutus* (cel care a suferit o *capitis deminutio*) îşi sporeşte capacitatea.

Spre exemplu: emancipatul suferă o *capitis deminutio* în sensul că pierde drepturile succesorale, dar capacitatea lui juridică sporeşte, pentru că devine persoană *sui iuris*.

5. PERSOANA JURIDICĂ

Persoana juridică este o colectivitate care are un patrimoniu propriu, dobândeşte drepturi şi îşi asumă obligaţii distinct de membrii care o compun.

Persoana juridică are *caput*, are capacitate, pe care o numim personalitate juridică.

Prima persoană juridică a fost statul roman, care avea patrimoniul său – *ager publicus*, venea la moştenire, avea debitori.

După modelul statului roman, au devenit persoane juridice coloniile şi municipiile din Italia, iar mai târziu şi cele din provincii.

Statul, coloniile şi municipiile aveau personalitate juridică atât în domeniul dreptului public, cât şi în domeniul dreptului privat şi erau desemnate prin termeni precum *"universitas"* sau *"corpora"*.

Apoi au apărut persoane juridice şi în domeniul dreptului privat, numite corporaţii (*collegia).*

Întrucât, spre sfârşitul Republicii, o serie de persoane juridice s-au implicat în viaţa politică, au fost luate măsuri pentru îngrădirea activităţii lor.

6. TUTELA SI CURATELA

6.1. Tutela

În dreptul roman, s-a făcut distincţia între capacitatea juridică de fapt şi capacitatea juridică de drept. Orice om liber este subiect de drept, dar nu orice om are reprezentarea actelor şi faptelor sale. Această reprezentare o au numai capabilii de fapt, pe când incapabilii nu au această reprezentare.

Incapacităţile erau împărţite în două categorii:

- incapacităţi naturale, fireşti;
- incapacităţi cu caracter acidental.

Erau consideraţi incapabili de fapt *impuberii* (copiii sub 14 ani) şi *femeile* (chiar dacă erau persoane sui iuris*)*, fiind puşi sub tutelă.

Sufereau de incapacităţi accidentale *nebunii* şi *prodigii* (risipitorii), aceştia fiind puşi sub curatelă.

Tutela şi curatela sunt procedee juridice prin care se asigură protecţia incapabililor de fapt.

Tutela este cunoscută încă din epoca Legii celor XII Table. La origine, ea nu a fost instituită în interesul incapabilului, ci în interesul agnaţilor incapabilului, în calitatea lor de moştenitori prezumtivi. Potrivit Legii celor XII Table, tutela se acorda agnaţilor în ordinea în care aceştia veneau la moştenire.

Spre sfârşitul Republicii, tutela devine un procedeu juridic de protejare a incapabilului, aşa cum rezultă din definiţia pe care o dă Servius Sulpicius: *"tutela est vis ac potestas in capite libero ad tuendum eum qui propter aetatem sua sponte se defendere nequit"* (tutela este o forţă sau o putere asupra unei persoane libere pentru a proteja pe acela care, din cauza vârstei, nu se poate apăra singur).

a) Categorii de tutelă

- Din punct de vedere al persoanelor puse sub protecţie, tutela este de două feluri:

- ***tutela impuberului sui iuris***
- ***tutela femeii sui iuris***

Copilul care nu avea 14 ani şi care era persoană *sui iuris* era pus sub tutelă şi se numea pubil.

August a decis ca femeia *sui iuris* ingenuă care are trei copii şi dezrobita care are patru copii să fie scoase de sub tutelă, pentru că să-şi poată administra singure bunurile (*ius liberorum*). Din anul 410 e.n., s-a decis ca toate femeile să se bucure de *ius liberorum* (dreptul copiilor), chiar dacă aveau sau nu copii. Deci, din acest moment, a fost desfiinţată tutela pentru toate femeile.

- Din punct de vedere al constituirii, tutela este de trei feluri:

- ***tutela legitimă***, care a fost creată prin dispoziţiile Legii celor XII Table;
- ***tutela testamentară***, care se constituie printr-o clauză inclusă în testament;
- ***tutela dativă*** era deferită de către pretor în situaţiile în care incapabilul nu avea agnaţi şi nici nu i se numise un tutore prin testament.

b) Procedee de administrare a tutelei

Tutela era administrată prin două forme:

- ***Negotiorum gestio*** era procedeul ce se aplica în cazul lui *infans*, adică copilul mai mic de şapte ani, care nu se poate exprima clar. În acest caz, actele juridice erau încheiate de tutore în nume propriu, urmând ca la sfârşitul tutelei, între tutore şi pubil să intervină o reglare de conturi.

- ***Auctoritatis interpositio*** este procedeul care se aplica copilului mai mare de şapte ani, dar mai mic de 14 ani, precum şi în cazul femeii. Actele juridice erau întocmite chiar de către incapabil, dar în prezenţa tutorelui. Această prezenţă nu are semnificaţia ratificării acelor acte, ci semnificaţia completării personalităţii celui pus sub tutelă.

6.2. Curatela

Curatela asigură protecţia celor loviţi de incapacităţi accidentale.

După persoanele puse sub protecţie, avem:

- curatela nebunului (furiosului) ;
- curatela risipitorului (prodigului);
- curatela minorului de 25 de ani.

Curatela putea fi instituită prin lege şi prin ordinul pretorului (dativă). Nu exista curatelă testamentară.

Era administrată prin *negotiorum gestio*. În epoca postclasică, curatela minorului tinde a fi treptat asimilată cu tutela, pentru ca în dreptul lui Justinian cele două instituţii să se contopească.

ÎNTREBĂRI:

1. Ce este capacitatea juridică?
2. Când începe şi când se sfârşeşte personalitatea?
3. Cetăţenia romană.
4. Care sunt categoriile de latini şi care sunt categoriile de peregrini?
5. Care sunt formele dezrobirii şi obligaţiile dezrobitului faţă de patron?
6. Care sunt accepţiunile termenului de familie?
7. Rudenia.
8. Care sunt caracterele puterii părinteşti?
9. Care sunt condiţiile de fond şi efectele ale căsătoriei?
10. Care sunt fazele adopţiunii?
11. Prin ce forme se realizează legitimarea?
12. În ce constă emanciprea?
13. Persoana juridică.
14. Cum se clasifică tutela?
15. Care sunt procedeele de administrare a tutelei?
16. Ce este curatela şi care sunt principalele categorii de curatelă?

Unitatea de învăţare nr. V:

BUNURI

CUPRINS:

1. CLASIFICAREA BUNURILOR

2. POSESIUNEA
- 2.1. Posesiunea
- 2.2. Detenţiunea

3. PROPRIETATEA
- 3.1. Noţiunea proprietăţii
- 3.2. Formele de proprietate
- 3.3. Dobândirea proprietăţii
- 3.4. Sancţiunea proprietăţii

4. DREPTURILE REALE ASUPRA LUCRULUI ALTUIA
- 4.1. Servituţile
- 4.2. Emfiteoza
- 4.3. *Conductio agri vectigalis*
- 4.4. Superficia

1. CLASIFICAREA BUNURILOR

În limbajul juridic modern, obiectele naturii sunt desemnate prin termenul de "**lucruri**". Lucrurile susceptibile de apropriere sub forma dreptului de proprietate se numesc **bunuri**. Deci, prin "bunuri" înţelegem acele lucruri care fac parte din patrimoniul unei persoane.

Pentru a desemna noţiunea de "bunuri", romanii foloseau termenul ***"res"***, termen folosit atât pentru desemnarea lucrurilor în general, cât şi pentru desemnarea bunurilor. Deci, la romani, clasificarea bunurilor era inclusă în clasificarea lucrurilor.

Patrimoniul este format din totalitatea drepturilor, datoriilor şi sarcinilor unei persoane, susceptibile de o valoare pecuniară. Romanii nu au dat o asemenea definiţie, dar în epoca clasică ei au avut reprezentarea patrimoniului, cu un sens foarte apropiat de cel modern.

Potrivit lui Gaius, lucrurile pot să fie:

- patrimoniale - **res in patrimonio**
- în afara patrimoniului - **extra patrimonium**. Sunt în afara patrimoniului lucrurile care nu pot intra în proprietatea cuiva: cerul, marea sau lucrurile care prezintă utilitate publică.

Lucrurile patrimoniale (bunurile) au fost clasificate în dreptul roman după criterii foarte diferite.

- *După criteriul valorii economice*, lucrurile se clasifică în:
  - **mancipi**
  - **nec mancipi**.

Potrivit concepţiei vechilor romani, agricultori şi păstori, erau **res mancipi** sclavii, pământul Romei sau vitele de muncă. Celelalte

lucruri, inclusiv banii, erau considerate mai puţin valoroase (**res nec mancipi**).

- *După forma lor exterioară*, lucrurile pot fi:

- corporale (**res corporales**)
- incorporale (**res incorporales**).

Sunt corporale lucrurile care, având o formă materială, pot fi atinse.

În categoria lucrurilor incorporale intră drepturile subiective, cu excepţia dreptului de proprietate, care era considerat lucru corporal, întrucât romanii confundau acest drept cu obiectul asupra căruia purta.

- Din modul de funcţionare al unor mecanisme juridice rezultă că romanii făceau distincţie între:
  - lucruri mobile - **res mobiles**
  - lucruri imobile - **res soli**.
- Î*n funcţie de modul de individualizare*, lucrurile se clasifică în:
  - lucruri de gen – **genera,** care se identifică prin trăsături proprii categoriei din care fac parte
  - lucruri individual determinate – **species,** care se identifică prin calităţi proprii numai lor.

Unele lucruri intră în categoria **produselor**, iar altele în categoria **fructelor**. Fructele sunt create de un alt lucru, în mod periodic, în conformitate cu destinaţia lui economică şi fără a-i consuma substanţa. Produsele nu prezintă asemenea caractere.

Lucrurile patrimoniale pot fi stăpânite cu **trei titluri juridice**:

- posesiune
- detenţiune
- proprietate.

2. POSESIUNEA

2.1. Posesiunea

A. Formarea conceptului de "posesiune" şi elementele posesiunii

Posesiunea este o *stare de fapt ocrotită de drept*. Ea presupune întrunirea a **două elemente**:

- animus
- corpus.

Animus este intenţia de a păstra un lucru pentru sine; posesorul se comportă ca un proprietar.

Corpus constă în totalitatea actelor materiale prin care se realizează stăpânirea fizică asupra unui lucru.

Aşadar, toţi proprietarii sunt în acelaşi timp şi posesori. Pe de altă parte, în numeroase cazuri, posesorii nu sunt în acelaşi timp şi proprietari: toţi proprietarii sunt posesori, dar nu toţi posesorii sunt proprietari.

Conceptul de posesiune s-a format în procesul exploatării pământurilor statului - ager publicus.

În epoca foarte veche, statul roman concesiona patricienilor anumite suprafeţe de pământ - possessiones, pentru ca aceştia să le exploateze. Întrucât patricienii nu le puteau cultiva cu forţa de muncă de care dispuneau în sânul familiei, subconcedau o parte din aceste pământuri clienţilor lor. Dar patricienii exercitau numai o stăpânire de fapt asupra pământurilor statului, aşa încât patronul care dorea să reintre în stăpânirea pământului subconcedat nu dispunea de vreun instrument juridic pentru a-l constrânge pe client.

Faţă de această situaţie, magistratul a pus la îndemână proprietarului *interdictul de precario*. Prin intermediul acestui interdict, patronul putea

reintra în stăpânirea pământului subconcedat cu concursul magistratului. Din momentul creării interdictului de precario, stăpânirea pământurilor statului încetează să mai fie o simplă stare de tapt.

B. Categorii de posesiune

Existau **patru feluri de posesie**:

- ***Possessio ad usucapionem*** are ca efect dobândirea proprietăţii prin uzucapiune, adică prin îndelunga folosinţă, dacă, în afara posesiunii, sunt întrunite şi celelate condiţii ale uzucapiunii.
- ***Possessio ad interdicta*** este posesiunea ce dă dreptul la protecţie juridică prin efectul interdictelor posesorii.
- ***Possesio viciosa*** sau ***possessio iniusta*** era o posesiune vicioasă. Viciile posesiei erau violenţa, clandestinitatea şi precaritatea. Acela care dobândea un lucru prin violenţă sau îl poseda clandestin, pe ascuns, nu se bucura de protecţie posesorie.
- ***Possessio iuris*** este posesiunea unui drept. Pe baza unor analogii, romanii au admis că drepturile, ca şi lucrurile, pot fi posedate.

C. Efectele posesiunii.

Posesiunea produce aceleaşi efecte juridice, indiferent dacă posesorul este sau nu proprietar. În virtutea acestor efecte:

- posesorul se bucură de protecţie juridică prin intermediul interdictelor;
- posesorul are posibilitatea de a deveni proprietar prin uzucapiune;
- în cazul unui proces în revendicare, posesorul are calitatea avantajoasă de pârât, pentru că *onus probandi incubit actor* (sarcina probei apasă asupra reclamantului), pe când pârâtul, în ipoteza noastră, se va apăra spunând *possisdeo, quia possideo* (posed, fiindcă posed).

D. Interdictele posesorii

Posesorul se bucură de protecţie juridică prin intermediul interdictelor.

Interdictele posesorii, ca mijloace juridice de ocrotire a posesiunii, sunt de două feluri:

- *interdicte recuperandae possessionis causa* (pentru redobândirea posesiunii pierdute);
- *interdicte retinendae possessionis causa* (pentru păstrarea posesiunii existente).

a) Interdictele *recuperandae possessionis causa* erau acordate în scopul redobândirii unei posesiuni pierdute şi erau de trei feluri:

- interdictele *unde vi* (interdictul privind violenţa);
- interdictele *de precario*;
- intedictele *de clandestina possessione* (interdictele cu privire la posesiunea clandestină).

Interdictele unde vi erau eliberate aceluia care a fost deposedat prin violenţă.

Interdictul de precario se acorda împotriva aceluia care avea obligaţia de a restitui lucrul la cererea posesorului.

Interdictul de clandestina possessione se dădea împotriva celui care intra în stăpânirea unui lucru pe ascuns, fără ştirea proprietarului.

b) Interdictele *retinendae possessionis causa* erau eliberate de către pretor în scopul păstrării unei posesiuni existente.

Erau de două feluri:

- interdictul *utrubi* (care din doi);
- interdictul *uti possidetis* (după cum posedaţi).

Interdictul utrubi se elibera în materia bunurilor mobile celui care făcea dovada că a posedat obiectul litigios un interval de timp mai îndelungat în anul anterior eliberării acelui interdict.

Interdictul uti possidetis se aplica în cazul imobilelor şi se acorda părţii care poseda lucrul în momentul eliberării interdictului.

Precizăm că interdictele soluţionau litigiile cu privire la posesiune în mod provizoriu. Litigiul urma să fie definitiv soluţionat numai după organizarea procesului în revendicare. Cu acea ocazie, stabilind cine este proprietarul, judecătorul stabilea definitiv şi cine este posesorul.

2.2. Detenţiunea

Detenţiunea, ca şi posesiunea, presupune întrunirea a **două elemente**:

- *corpus*
- *animus*.

Corpus al detenţiunii este identic cu cel al posesiunii.

A*nimus* al detenţiunii constă în intenţia unei persoane de a stăpâni lucrul nu pentru sine, ci pentru adevăratul proprietar. Prin urmare, detentorul nu urmează să devină proprietar, el intenţionează să restituie lucrul adevăratului proprietar fie la termen, fie la cerere.

Aşadar, după semnele exterioare nu este posibil să distingem între posesiune şi detenţiune, ci numai după atitudinea subiectivă a celui care exercită stăpânirea lucrului. Pe când posesorul intenţionează să păstreze lucrul pentru sine, detentorul (arendaşul, chiriaşul) intenţionează să restituie lucrul, la termen sau la cerere, adevăratului proprietar.

3. PROPRIETATEA

3.1. Noţiunea proprietăţii

Dreptul de proprietate are **două sensuri**:

În sens obiectiv, dreptul de proprietate desemnează totalitatea normelor juridice care reglementează repartizarea bunurilor între persoane.

În sens subiectiv, dreptul de proprietate desemnează posibilitatea unei persoane de a stăpâni un bun prin putere proprie şi în interes propriu.

Astfel, romanii considerau că titularul dreptului de proprietate se bucură de:

- *ius utendi* (dreptul de a folosi lucrul);
- *ius fruendi* (dreptul de a-i culege fructele);
- *ius abutendi* (dreptul de a dispune de lucru).

3.2. Formele de proprietate

În epoca prestatală, au fost cunoscute două forme ale proprietăţii:

- proprietatea colectivă a ginţii;
- proprietatea familială.

În epoca veche apar:

- proprietatea privată, sub forma proprietăţii quiritare;
- proprietatea colectivă a statului roman.

În dreptul clasic, pe lângă proprietatea quiritară care supravieţuieşte, apar:

- proprietatea pretoriană;
- proprietatea provincială;

- proprietatea peregrină.

În dreptul postclasic, asistăm la un proces de unificare a proprietăţii, finalizat prin apariţia unei forme de proprietate unice, numită *dominium*.

a) Proprietatea colectivă a ginţii

Se exercita asupra pământului. Acest lucru a fost dovedit de către vechii autori latini sau greci, care menţionau în mai multe rânduri că vechii romani au cunoscut o asemenea formă de proprietate.

Existenţa acestei forme de proprietate este atestată şi de urmele pe care le-a lăsat asupra unor instiuţii juridice de mai târziu. Astfel, legisacţiunea *sacramentum in rem*, ca formă primitivă a revendicării, presupunea aducerea obiectului litigios în faţa magistratului. De asemenea mancipaţiunea, modul originar de transmitere a proprietăţii, presupunea aducerea lucrului care urma a fi transmis în faţa martorilor. Faţă de această condiţie, înseamnă că la origine se putea transmite proprietatea privată numai asupra bunurilor mobile, ce puteau fi aduse în faţa martorilor.

b) Proprietatea familială

Vechii autori, ca Varro şi Pliniu, pretind că această formă de proprietate a fost creată de către Romulus la fondarea Romei. Potrivit ascestor texte, Romulus a repartizat câte două iugăre de pământ fiecărei familii, cu destinaţia de loc de casă şi grădină. Acest teren se numea şi *heredium*.

Proprietatea familială prezenta trei caractere:

- era inalienabilă;
- era indivizibilă;
- avea caracter de coproprietate.

Era *inalienabilă*, în sensul că nu putea fi transmisă, vândută sau donată.

Era *indivizibilă*, deoarece la moartea lui *pater familias,* fiii de familie nu puteau împărţi între ei locul de casă şi grădină, nu puteau ieşi din indiviziune.

Era o *formă a coproprietăţii*, deoarece moştenitorii dobândeau un bun pe care îl deţinuseră şi anterior. Fiii de familie exercitau împreună cu *pater familias* o coproprietate asupra lui *heredium*, chiar şi în timpul vieţii lui *pater familias*, iar la moartea şefului de familie dobândeau un bun pe care îl deţinuseră împreună cu *pater familias* şi înainte.

c) Proprietatea quiritară

În textele vechi, ceea ce numim noi proprietate quiritară, romanii numeau *"dominium ex iure quiritium"* (proprietatea cetăţenilor romani).

Această proprietate se delimita clar de celelelate instituţii juridice romane prin caracterele ei:

- **caracter exclusiv**, în sensul că:
  - se exercita doar asupra lucrurilor romane;
  - putea fi exercitată numai de către cetăţeni romani;
  - putea fi trasmisă numai prin acte de drept civil;
- **caracter absolut**, ceea ce însemna că titularul dreptului de proprietate quiritară putea folosi lucrul, culege fructele şi putea dispune de el în mod neîngrădit, putând chiar să-l distrugă.
- **caracter perpetuu**, care decurgea din principiul *proprietas ad tempus constitui non potest* (nu poate exista proprietate până la un anumit termen). Proprietatea quiritară exista pentru totdeauna, nu se pierdea prin trecerea timpului, ci dimpotrivă, se consolida.

d) Proprietatea colectivă a statului

Se exercita asupra lui *ager publicus*, adică pământul cucerit de la duşmani, precum şi asupra sclavilor publici.

e) Proprietatea pretoriană

În vechiul drept roman, proprietatea asupra lucrurilor *mancipi* se transmitea numai prin mancipaţiune. Dar mancipaţiunea era un act extrem de rigid, necesita o multitudine de forme, pe când tradiţiunea era utilizată numai în scopul transmiterii proprietăţii asupra lucrurilor *nec mancipi*. Tradiţiunea, spre deosebire de mancipaţiune, prezenta avantajul că nu necesita forme solemne şi se realiza prin simpla manifestare de voinţă, fără ritualuri, fără simboluri.

Atunci, faţă de exigenţele economiei de schimb şi a avantajelor pe care le prezenta tradiţiunea, romanii au început să transmită lucrurile *mancipi* prin tradiţiune. Un asemenea procedeu nu producea efecte juridice, deoarece tradiţiunea nu avea vocaţia de a transmite proprietatea asupra lucrurilor *mancipi*. Pretorul însă a observat că această practică venea în contradicţie cu echitatea, pentru că, deşi a fost de bună credinţă şi a plătit preţul, cumpărătorul urma să fie deposedat de lucru.

Astfel, pretorul a admis utilizarea tradiţiunii pentru transmiterea lucrurilor **mancipi.** În acest caz, dobânditorul nu devine proprietar quiritar, el dobândeşte o proprietate aparte, desemnată de către romani prin termenul **in bonis.** Pentru a sancţiona această formă nouă de proprietate, pretorul a introdus ficţiunea termenului uzucapiunii îndeplinit.

La îndeplinirea termenului uzucapiunii, proprietarul pretorian, cel ce avea lucrul **in bonis,** se transforma în proprietar quiritar. Până la îndeplinirea acestui termen, coexistau două forme de proprietate asupra aceluiaşi lucru: **tradens** rămâne **nudus dominus ex iure quiritium,** titular al unui drept gol de conţinut, iar dobânditorul devine proprietar pretorian. Această dualitate durează numai un an sau doi, până când se îndeplineşte, cu adevărat, termenul uzucapiunii.

f) Proprietatea provincială

Era dreptul de folosinţă pe care îl exercitau locuitorii din provincii asupra pământurilor statului (*ager publicus)*, cu precizarea că această folosinţă prezenta caracterele unui veritabil drept real, deoarece proprietarul provincial putea transmite pământul, putea să îl doneze, să-l lase moştenire, să-l greveze cu servituţi. Totuşi, provincialul recunoştea proprietatea supremă a statului prin faptul că plătea un impozit anual numit *stipendium* sau *tributum*.

g) Proprietatea peregrină

Era exercitată de către peregrini asupra construcţiilor şi bunurilor mobile.

Romanii au recunoscut peregrinilor o formă de proprietate specială, deoarece erau principalii lor parteneri de comerţ. Această proprietate era reglementată prin mijloace juridice copiate după dreptul civil.

În dreptul postclasic, solul italic a fost şi el supus impozitului, în sensul că şi italicii trebuiau să plătească impozit pentru pământ. Din acel moment, nu s-a mai făcut distincţie între proprietatea quiritară şi proprietatea provincială. Deci, proprietatea provincială a dispărut.

În anul 212, Caracalla, prin constituţia sa, a generalizat cetăţenia romană, lucru ce a avut ca efect dispariţia peregrinilor, ocazie cu care a dispărut şi proprietatea peregrină.

În vremea lui Justinian, s-a realizat o sinteză între proprietatea quiritară şi cea pretoriană, sinteză din care a rezultat forma de proprietate numită *dominium*. Această proprietate unică se caracteriza printr-un înalt grad de abstractizare şi subiectivizare, deoarece titularul dreptului de proprietate putea dispune de obiectul dreptului său printr-o simplă manifestare de voinţă.

3.3. Transmiterea proprietăţii

În vechiul drept roman, proprietatea era concepută ca o expresie a ideii de putere, care nu putea fi transmisă, ci numai creată. Cu timpul, s-a admis ideea de transmitere a proprietăţii.

Romanii au creat următoarele moduri de dobândire a proprietăţii:

- ocupaţiunea;
- uzucapiunea;
- mancipaţiunea;
- in iure cessio;
- tradiţiunea;
- specificaţiunea;
- accesiunea.

A. Ocupaţiunea

Romanii au considerat că modul cel mai legitim de dobândire a proprietăţii este ocupaţiunea, adică luarea în stăpânire a lucrurilor fără stăpân (*res nullius*).

În această categorie de lucruri intrau *res hostiles*, adică lucrurile dobândite de la duşmani, acestea intrând în proprietatea statului roman.

Tot prin ocupaţiune puteau fi dobândite şi *res derelictae*, adică lucrurile părăsite de către proprietarii lor.

B. Uzucapiunea

Este un mod de dobândire a proprietăţii prin îndelunga folosinţă a unui lucru.

În dreptul roman evoluat, uzucapiunea presupunea îndeplinirea anumitor condiţii:

- posesiunea;
- termenul;
- buna-credinţă;

- justa cauză;
- un lucru susceptibil de a fi uzucapat.

a) Posesiunea. La origine, în dreptul foarte vechi, era necesar ca bunul să fie exploatat efectiv, potrivit destinaţiei sale economice.

b) Termenul era de 1 an pentru bunurile mobile şi 2 ani pentru bunurile imobile.

c) Buna-credinţă consta în convingerea intimă a uzucapantului că a dobândit lucrul de la un proprietar sau de la o persoană care avea capacitatea necesară pentru a-l înstrăina.

d) Justa cauză trebuia dovedită şi consta din actul sau faptul juridic prin care se justifica luarea în posesie a lucrului.

e) Lucrul trebuia să fie susceptibil de uzucapiune, adică să fie un lucru patrimonial, să nu fie dobândit prin violenţă, să nu fie stăpânit cu titlu precar sau în mod clandestin.

La origine, uzucapiunea a îndeplinit o funcţie economică, în sensul că bunurile părăsite, neexploatate conform destinaţiei lor, intrau în stăpânirea acelora care le exploatau. Mai târziu, uzucapiunea a dobândit şi o funcţie juridică, manifestată în legătură cu proba dreptului de proprietate. Cicero afirmă despre proba dreptului de proprietate că, până la momentul de referinţă, era o *probatio diabolica*, deoarece reclamantul, pentru a câştiga procesul, trebuia să facă proba dreptului de proprietate al tuturor autorilor săi, probă ce era, practic, imposibil de realizat.

După sancţionarea uzucapiunii, era suficient ca reclamantul să facă în faţa judecătorului proba că întrunea toate condiţiile necesare uzucapiunii, pentru a i se recunoaşte calitatea de proprietar şi a câştiga procesul. Tot Cicero spunea că *"usucapio est finis sollicitudinis ac periculi litium"* (uzucapiunea este sfârşitul neliniştii şi al fricii de procese).

C. Mancipaţiunea

În dreptul foarte vechi, când nu exista ideea transmiterii dreptului de proprietate, mancipaţiunea era un mod de creare a proprietăţii putere. Mai târziu, mancipaţiunea a constituit modul originar de transmitere a proprietăţii asupra lucrurilor *mancipi*.

Fiind un act de drept civil, mancipaţiunea presupunea o serie de **forme solemne**. Astfel, era necesar ca părţile, împreună cu lucrul ce urma a fi transmis, să se prezinte în faţa a cinci martori cetăţeni romani. Cel ce transmitea lucrul se numea *mancipant*, iar dobânditorul *accipiens*. Mancipaţiunea presupunea şi prezenţa lui *libripens* (cel care cântărea) şi a unui cântar de aramă, cu care *libripens* cântărea metalul preţ.

În acest cadru, dobânditorul pronunţa formula solemnă : *"Hunc ego hominem ex iure quiritium meum esse aio isque mihi emptus este pretio ... hoc aere aeneaque libra"* (Afirm că acest sclav este al meu, potrivit dreptului quiriţilor şi să-mi fie cumpărat cu preţul de… cu această aramă şi această balanţă de aramă).

Formula mancipaţiunii era formată din două părţi contradictorii: în prima parte a formulei, *accipiens* afirmă că este proprietar, pe când în a doua parte afirmă că, de fapt, cumpără bunul de la mancipant. Această fizionomie se explică prin aceea că, la origine, romanii nu au admis ideea că proprietatea poate fi transmisă, dobânditorul utiliza mancipaţiunea în scopul creării proprietăţii putere. Ulterior, s-a admis că proprietatea poate fi transmisă, moment din care a fost adăugată şi cea de-a doua parte a formulei. Romanii nu au renunţat însă la prima parte a formulei, deoarece erau conservatori.

Către sfârşitul secolului al III î.e.n. apare moneda, astfel încât preţul nu se mai cântărea, ci se număra. Din acel moment, plata efectivă a

preţului, care se făcea prin numărare, nu mai era o condiţie de formă a mancipaţiunii, plata fiind simbolizată prin lovirea balanţei.

Treptat, mancipaţiunea a fost utilizată şi pentru alte operaţii juridice decât cea a vânzării. Textele de drept roman arată că, la sfârşitul epocii vechi şi în dreptul clasic, mancipaţiunea putea fi utilizată pentru întocmirea unui testament, la realizarea unei donaţii, în vederea încheierii căsătoriei. În aceste cazuri, nu se plătea un preţ real, ci unul fictiv, şi anume un sesterţ. De aceea, aceste aplicaţiuni ale mancipaţiunii sunt desemnate prin *"mancipatio numo uno"*. Acest tip de mancipaţiune se mai numeşte şi mancipaţiune fiduciară.

În asemenea situaţii, actul mancipaţiunii era însoţit de anumite convenţii de bună credinţă – pacte fiduciare, care aveau rolul de a indica scopul urmărit de către părţi atunci când au recurs la mancipatio numo uno.

D. In iure cessio

In iure cessio (renunţarea în faţa magistratului) este un exemplu de aplicare a jurisdicţiei graţioase, întrucât părţile simulează un proces cu ştiinţa magistratului, în scopul obţinerii unor efecte juridice.

Pe baza unei înţelegeri prealabile, părţile se prezintă în faţa magistratului. Dobânditorul are calitatea de reclamant, iar cel care transmite lucrul joacă rolul de pârât. Reclamantul afirmă prin cuvinte solemne că lucrul este al său, iar pârâtul tace, renunţând pe această cale la dreptul respectiv. Faţă de afirmaţiile reclamantului şi de tăcerea pârâtului, magistratul spunea cuvântul *addico*, ratificând astfel pretenţiile reclamantului.

E. Tradiţiunea

Tradiţiunea era un act de drept al ginţilor, mai evoluat, utilizat la origine numai pentru transmiterea proprietăţii asupra lucrurilor **nec mancipi**.

Presupunea întrunirea a două condiţii:

- remiterea materială a lucrului;
- justa cauză.

La tradiţiune, justa cauză consta din actul juridic care preceda şi explica sensul remiterii materiale a lucrului. Această justă cauză era necesară, întrucât tradiţiunea nu era folsită doar în scopul transmiterii proprietăţii, ci şi în scopul transmiterii posesiunii sau a detenţiunii.

Fiind un act liber de forme, tradiţiunea s-a aplicat în dreptul clasic şi la lucrurile **mancipi,** pentru ca în epoca lui Justinian să devină modul general de transmitere a proprietăţii.

F. Specificaţiunea

Specificaţiunea este un mod de dobândire a proprietăţii asupra unui lucru confecţionat din materialul altuia.

Cel care confecţionează un lucru din materialul altuia se numeşte *specificator*.

Încă din vremea lui August, s-a pus întrebarea: cui îi aparţine lucrul nou creat, specificatorului sau proprietarului materialului? Soluţia era controversată între sabinieni şi proculieni. Justinian a decis că, în ipoteza în care lucrul nou creat poate fi adus la starea iniţială, să aparţină proprietarului materiei, iar dacă nu, să aparţină specificatorului.

G. Accesiunea

Accesiunea consta din unirea a două lucruri, unul principal şi celălalt accesoriu. Se numea principal lucrul care îşi păstra individualitatea după unirea cu alt lucru. Textele înfăţişează unirea a două lucruri, spre exemplu, un inel cu piatra preţioasă, caz în care inelul era lucrul principal.

3.4. Sancţiunea proprietăţii

A. Proprietatea quiritară

În epoca veche, proprietatea quiritară era sancţionată prin *sacramentum in rem*, pe când în dreptul clasic, proprietatea quiritară era sancţionată prin *rei vindicatio* (acţiunea în revendicare).

Pentru intentarea acţiunii în revendicare, era necesară îndeplinirea următoarelor condiţii:

- reclamantul să fie proprietar quiritar şi să nu aibă calitatea de posesor, deoarece posesorul nu putea intenta acţiunea în revendicare;
- pârâtul trebuia să aibă calitatea de posesor. Numai posesorul putea fi chemat în justiţie prin *rei vindicatio*, adică acea persoană care poseda lucrul în momentul judecării procesului.

S-a admis, în mod excepţional, că acţiunea în revendicare poate fi introdusă chiar împotriva persoanelor care nu posedă, numite posesori fictivi. Astfel, cel ce se oferea procesului fără a fi posesor (*qui liti se obtulit*), pentru ca între timp adevăratul posesor să dobândească proprietatea prin uzucapiune, putea fi chemat în justiţie prin acţiunea în revendicare. De asemenea, putea fi urmărit şi cel care a cărui posesiune încetase prin dol (*qui dolo desiit posidere*), tocmai pentru că a dorit să evite procesul prin distrugerea bunului.

- lucrul urmărit în justiţie trebuia să fie un lucru individual determinat;
- lucrul urmărit în justiţie trebuia să fie un lucru roman.

B. Proprietatea pretoriană

A fost sancţionată prin **acţiunea publiciană**.

În vederea intentării acţiunii publiciene, era necesară îndeplinirea condiţiilor uzucapiunii, mai puţin a celei privitoare la termen. Astfel, pretorul introducea în formula acţiunii ficţiunea conform căreia termenul necesar uzucapiunii s-a îndeplinit.

În a doua fază a procesului, judecătorul constata dacă sunt îndeplinite condiţiile uzucapiunii. Faţă de felul în care era redactată formula, judecătorul considera că este îndeplinită şi condiţia termenului necesar uzucapiunii, aşa încât dădea câştig de cauză reclamantului.

În cazul în care *tradens* (proprietarul quiritar) intenta împotriva lui *accipiens* (proprietareul pretorian) acţiunea în revendicare, acesta din urmă se apăra cu succes prin *exceptio rei venditae et traditae*.

C. Proprietatea provincială şi proprietatea peregrină erau sancţionate prin acţiunea în revendicare, în formula căreia se introducea ficţiunea că reclamantul este cetăţean roman.

4. DREPTURILE REALE SUPRA LUCRULUI ALTUIA

Drepturile reale asupra lucrului altuia au fost în număr de patru:

- servituţile;
- emfiteoza;
- conductio agri vectigalis;
- superficia.

4.1. Servituţile

Servituţile sunt sarcini impuse unui lucru în folosul unei persoane oarecare, persoană care este proprietara unui imbil sau în folosul unei persoane determinate.

Rezultă că romanii au cunoscut două feluri de servituţi:

- atunci când sarcina apasă asupra unui lucru, în folosul proprietarului unui imobil, servitutea se numeşte **predială**;
- în ipoteza în care sarcina apasă asupra lucrului altuia, în folosul unei anumite persoane, servitutea se numeşte **personală**.

A. Servituţile personale sunt:

- uzufructul
- usus
- habitatio
- operae.

a) Uzufructul este dreptul de a te folosi de un lucru şi de a-i culege fructele, păstrând substanţa lui (*usus fructus est ius alienis rebus utendi fruendi salva rerum substantia*).

Dreptul de uzufuct se realizează prin împărţirea atributelor dreptului de proprietate între nudul proprietar şi uzufructuar: uzufructuarul are dreptul de a folosi lucrul şi de a-i culege fructele, iar nudul proprietar păstrează numai dispoziţia, goală de conţinut.

Uzufructul poartă asupra lucrurilor care nu se consumă prin întrebuinţare şi are un caracter temporar, cel mult viager.

b) Usus este dreptul de a folosi lucrul altuia, fără a-i culege fructele.

c) Habitatio este dreptul de a locui în casa altuia.

d) Operae servorum este dreptul de a folosi serviciile sclavului altuia.

B. Servituţile prediale se împart în două categorii:

- rustice
- urbane.

Servituţile sunt încadrabile în una din cele două categorii în funcţie de natura imobilului dominant. Dacă imobilul dominant, în folosul căruia se constituie servitutea, este o clădire, servitutea se numeşte urbană, iar dacă este un teren se numeşte rustică.

Privită din perspectiva imobilului dominant, servitutea apare ca un drept, iar din perspectiva proprietarului imobilului aservit, ea apare ca o sarcină.

Romanii au cunoscut numeroase servituţi prediale:
- *iter* (dreptul de a trece pe jos sau călare prin terenul aservit)
- *via* (dreptul de a trece cu un car prin terenul altuia)
- *ius pascendi* (dreptul de a paşte animalul pe terenul altuia)
- *aqueductus* (dreptul de a aduce apă prin conducte pe terenul altuia)
- *servitus oneris ferendi* (dreptul de a sprijini o construcţie pe zidul vecinului).

Caracterele servituţilor

Atât servituţile personale, cât şi cele reale, prezintă unele caractere comune:

- toate servituţile sunt drepturi reale;

- proprietarul lucrului aservit nu are obligaţia de a face ceva pentru titularul dreptului de servitute (servitus in faciendo consistere nequit);

- nimănui nu-i poate fi aservit propriul lucru (nemini res sua servit). Dacă proprietarul imobilului dominant devine şi proprietar al fondului aservit, servitutea se stinge;

- nu poate exista o servitute a servituţii (servitus servitutis esse non potest).

4.2. Emfiteoza

Dreptul de emfiteoză, ca şi dreptul de superficie sau conductio agri vectigalis, se naşte din contract. În baza contractului de emfiteoză, împăratul arendează unei persoane, numita *emfiteot*, o suprafaţă de pământ pentru a-l cultiva şi a-i culege fructele, în schimbul unei sume de bani numită *canon*.

Dreptul de emfiteoză este foarte întins, aşa încât poate fi lăsat moştenire, dat în uzufruct sau ipotecat. În acelaşi timp, emfiteotul dispune de toate acţiunile utile acordate proprietarului.

4.3. Conductio agri vectigalis

Înca din epoca veche, cetăţile practicau sistemul arendării unor terenuri pe termen lung sau chiar fără termen, în schimbul unei redevenţe numită *vectigal*. Întrucât aceasta formă de arendare avea un caracter perpetuu, pretorul a protejat-o prin mijloace speciale, acordând lui conductor ager vectigalis o acţiune reală.

Ca titular de drept real, conductor ager vectigalis dobândeşte fructele prin separaţiune, se bucură de protecţie prin interdicte, poate transmite lucrul prin acte între vii sau pentru cauză de moarte.

4.4. Superficia

Superficia este dreptul unei persoane de a folosi construcţia zidită de ea pe terenul închiriat de altă persoană.

Dreptul de superficie s-a născut spre sfârşitul Republicii, din cauza crizei de locuinţe, când statul a permis particularilor să construiască pe terenurile virane. În virtutea principiului superficies solo cedit, construcţiile ar fi urmat să treacă în proprietatea statului, aşa încât, pentru încurajarea zidirii de noi locuinţe, s-a acordat constructorului un drept real foarte întins. Cu timpul, dreptul de superficie s-a născut şi în raporturile dintre particulari.

Dreptul de superficie poate face obiectul unei vânzari sau donaţii, poate fi transmis moştenitorilor, poate fi grevat cu ipoteci sau servituţi.

ÎNTREBĂRI:

1. Ce sunt bunurile şi ce sunt lucrurile?
2. Care este definiţia patrimoniului?
3. Care sunt principalele clasificări ale bunurilor?
4. Ce este posesiunea şi care sunt elementele acesteia?
5. Care sunt interdictele posesorii?
6. Ce este detenţiunea şi care sunt elementele acesteia?
7. Ce este proprietatea şi care sunt atributele dreptului de proprietate?
8. Formele de proprietate din epoca veche.
8. Care sunt caracterele proprietăţii quiritare?
9. Ce este proprietatea pretoriană şi cum s-a format aceasta?
10. Ce este mancipaţiunea şi care sunt formele solemne ale acesteia?
11. Care sunt condiţiile necesare pentru a opera uzucapiunea?
12. Care sunt condiţiile pentru intentarea acţiunii în revendicare?
13. Ce sunt servituţile şi cum se clasifică acestea?
14. Ce este uzufructul?

Unitatea de învăţare nr. VI:
OBLIGAŢIUNI – PARTEA GENERALĂ

CUPRINS:

1. NOŢIUNEA OBLIGAŢIEI

2. CLASIFICAREA OBLIGAŢIILOR
2.1. Clasificarea obligaţiilor după izvoare
2.2. Clasificarea obligaţiilor după sancţiune
2.3. Clasificarea obligaţiilor după numărul participanţilor

3. ELEMENTELE CONTRACTELOR
3.1. Elementele esenţiale ale contractelor
3.2. Elementele accidentale ale contractelor

4. EFECTELE OBLIGAŢIILOR
4.1. Executarea obligaţiilor
4.2. Neexecutarea obligaţiilor

5. STINGEREA OBLIGAŢIILOR
5.1. Moduri voluntare de stingere a obligaţiilor
5.2. Moduri nevoluntare de stingere a obligaţiilor

6. GARANŢII
6.1. Generalităţi
6.2. Garanţiile personale în epoca veche
6.3. Garanţiile personale în epoca clasică
6.4. Garanţiile reale

1. NOŢIUNEA OBLIGAŢIEI

A. Definiţia obligaţiei

Noţiunea de "obligaţie" este definită în două texte romane. Primul aparţine lui Paul, iar cel de-al doilea lui Justinian.

Potrivit lui Justinian, *"Obligatio est iuris vinculum quo necessitate adstringimur alicuius solvendae rei secundum nostrae civitatis iura"* (Obligaţia este o legătură de drept prin care suntem siliţi a plăti ceva conform dreptului cetăţii noastre).

Deşi definiţia lui Justinian ne înfăţişează obligaţia ca pe un raport juridic - **viniculum iuris**, ea prezintă şi unele imperfecţiuni. Astfel, ea ne înfăţişează numai situaţia debitorului - **quo necesitate adstringimur,** fără a aminti despre dreptul creditorului de a primi plata.

B. Elementele obligaţiei

Raportul juridic obligaţional cuprinde următoarele elemente:

- subiectele;
- obiectul;
- sancţiunea.

Subiectele sunt:

- *creditorul* este subiectul activ al obligaţiei, întrucât are dreptul de a pretinde o plată.
- *debitorul* este subiectul pasiv, întrucât trebuie să execute acea plată, la nevoie chiar prin constrângere.

Obiectul obligaţiei, desemnat în definiţia lui Justinian prin termenul de "plată", consta în *dare, facere* sau *prestare*:

- *"dare"* desemnează obligaţia de a transmite dreptul de proprietate asupra unui lucru, de a constitui un drept real ori de a plăti o sumă de bani.
- *"facere"* desemnează obligaţia debitorului de a face sau de a nu face ceva pentru creditor.
- *"prestare"* desemnează obligaţia de a procura folosinţa unui lucru fără a constitui un drept real.

Obiectul obligaţiei trebuie să îndeplinească anumite condiţii: să fie licit, să fie posibil, să fie determinat, să constea într-o prestaţie pe care debitorul o face pentru creditor şi, în fine, să prezinte interes pentru creditor.

Sancţiunea obligaţiilor se realizează prin acţiuni personale, în formula cărora figurează cuvintele **dare** sau **dare facere oportere.**

2. CLASIFICAREA OBLIGAŢIILOR

2.1. Clasificarea obligaţiilor după izvoare

În Institutele lui Gaius se afirmă că obligaţiile izvorăsc fie din contracte, fie din delicte. Această clasificare bipartită a fost înlocuită de către celebrul jurisconsult cu una tripartită: contracte, delicte şi alte izvoare de obligaţiuni, „**variae causarum figurae**".

Justinian a introdus o clasificare cvadripartită a izvoarelor obligaţiilor: contracte, quasicontracte, delicte şi quasidelicte.

Deşi clasificarea lui Justinian omite anumite izvoare de obligaţii, ea a fost preluată cu ocazia elaborării codurilor civile, deoarece asigură cadrul necesar pentru tratarea sistematică a materiei.

a) **Obligaţiile contractuale** izvorăsc din contracte. Contractele erau clasificate de către romani după trei criterii: sancţiunea, efectele şi modul de formare.

- Potrivit **sancţiunii lor,** contractele sunt de drept strict şi de bună credinţă.
- După **efectele** pe care le produc, contractele sunt unilaterale şi bilaterale. Contractele unilaterale nasc obligaţii pentru o singură parte, pe când contractele bilaterale obligă ambele părţi.
- Potrivit **modului de formare,** contractele sunt solemne şi nesolemne.

În cazul ***contractelor solemne***, pentru ca înţelegerea părţilor să producă efecte juridice, trebuie utilizate anumite forme: jurământ, înscris, cuvinte sacramentale.

Contractele nesolemne nu reclamă condiţii de formă şi se împart în trei categorii:

- *contractele reale* se formează prin consimţământul părţilor, însoţit de remiterea materială a lucrului.
- *contractele consensuale* se formează prin simplul acord de voinţă al părţilor.
- pentru formarea *contractelor nenumite* este necesară o convenţie, însoţită de executarea obligaţiei de către una din părţi.

b) **Obligaţiile delictuale** izvorăsc din delicte. Delictele erau fapte ilicite, cauzatoare de prejudicii, care dădeau naştere obligaţiei delincventului de a repara prejudiciul cauzat sau de a plăti o amendă.

c) **Obligaţiile quasicontractuale** se nasc din quasicontracte. Cuvântul „quasicontract" vine de la expresia **quasi ex contractu** (ca şi din contract) şi desemnează un fapt licit care generează efecte similare celor ale contractului.

d) **Obligaţiile quasidelictuale** izvorăsc, ca şi delictele, din fapte ilicite, dar romanii le-au încadrat, datorită mentalităţii lor conservatoare, într-o categorie aparte.

2.2. Clasificarea obligaţiilor după sancţiune

După sancţiunea lor, obligaţiile se clasifică în civile şi naturale.

Obligaţiile civile sunt sancţionate prin acţiune. Obligaţiile civile pot fi de drept strict sau de bună credinţă, după cum sunt sancţionate prin acţiuni de drept strict sau de bună credinţă.

Obligaţiile naturale sunt sancţionate prin excepţiune. Aşadar, dacă debitorul natural nu plăteşte, creditorul nu dispune de vreo acţiune pentru a-l urmări în justiţie. Dacă, însă, debitorul plăteşte de bună voie, nu poate cere restituirea prestaţiei, căci acţiunea sa va fi paralizată prin excepţiunea opusă de către creditor.

2.3. Clasificarea obligaţiilor după numărul de participanţi la raportul juridic obligaţional

Definiţia lui Justinian ne înfăţişează cel mai simplu raport juridic obligaţional, **cu un singur debitor şi un singur creditor**.

Dar obligaţia poate avea şi **pluralitate de subiecte**. La obligaţia cu pluralitate de subiecte, participă mai multe persoane, fie în calitate de creditori, fie în calitate de debitori. Persoanele care participă la un asemenea raport juridic se pot afla pe picior de egalitate juridică (cazul **obligaţiilor conjuncte şi coreale**) sau nu se află pe picior de egalitate juridică (**adstipulatio şi adpromissio).**

a) Obligaţii conjuncte şi coreale

În cazul *obligaţiilor conjuncte*, se aplică principiul divizibilităţii creanţelor şi datoriilor. Această regulă poate fi ocolită prin convenţia părţilor.

La *obligaţiile coreale*, oricare dintre creditori poate pretinde întreaga creanţă şi oricare dintre debitori poate fi ţinut pentru întreaga datorie.

În fizionomia celor două categorii de obligaţii apar elemente distincte. În cazul obligaţiilor conjuncte, avem mai multe obiecte şi un singur raport juridic, iar în cazul obligaţiilor coreale, avem mai multe raporturi juridice (în funcţie de numărul părţilor) şi un singur obiect.

b) Adstipulatio şi adpromissio

Adstipulatio este actul prin care un creditor accesor numit adstipulator se alătură creditorului principal. Creditorul accesor poate să-l urmărească pe debitor, în lipsa creditorului principal.

Adpromissio este actul prin care un debitor accesor se alătură debitorului principal. Adpromissor (garantul) este constituit cu scopul de a-l pune pe creditor la adăpost faţă de consecinţele eventualei insolvabilităţi a debitorului principal.

3. ELEMENTELE CONTRACTELOR

Elementele contractelor sunt de două feluri:

- elemente esenţiale;
- elemente accidentale.

3.1. Elementele esenţiale ale contractelor

Sunt acele elemente fără de care un contract nu poate lua naştere.

Elementele esenţiale ale contractului sunt:

- obiectul;
- consimţământul;
- capacitatea.

A. Obiectul

Obiectul contractului este susceptibil de două sensuri:

- în sens strict, obiectul contractului se confundă cu efectele contractului, cu raportul juridic obligaţional, pentru că rolul contractului este acela de a da naştere unei obligaţii.
- în sens larg, obiectul contractului se confundă cu obiectul obligaţiei şi va consta din *dare, facere* sau *prestare*.

B. Consimţământul

Consimţământul este manifestarea de voinţă a uneia dintre părţi în sensul dorit de cealaltă parte.

În dreptul roman există cauze care duc la inexistenţa consimţământului, precum şi cauze care viciază consimţământul.

B. 1. Cauzele care distrug consimţământul sunt:

- neseriozitatea;
- eroarea;
- violenţa fizică.

a) *Neseriozitatea* apare atunci când consimţământul a fost dat în glumă sau când a fost dat în împrejurări care atestă indubitabil că partea nu a intenţionat să se oblige.

b) *Eroarea* este înţelegerea greşită a unor împrejurări. În patru cazuri, eroarea duce la nulitatea contractului:

- *error in negotio* (eroarea asupra naturii actului juridic)
- *error in persona* (eroarea asupra identităţii persoanei);
- *error in corpore* (eroarea asupra identităţii lucrului);
- *error in substantia* (eroarea asupra calităţilor esenţiale ale lucrului).

c) *Violenţa fizică*, dacă era exercitată asupra unei persoane, distrugea consimţământul, deoarece victima violenţei fizice nici măcar nu-şi putea exprima voinţa (spre exemplu, contractul era semnat prin forţarea mâinii).

B. 2. Cauzele care viciază consimţământul sunt:

- teama (*metus*);
- dolul (*dolus*).

a) *Teama (metus)*

Prin teamă, în sens, juridic, înţelegem violenţa care se exercită asupra unei persoane pentru a o determina să încheie contractul.

Încă din epoca veche, romanii au făcut distincţia între:

- violenţa fizică;
- violenţa psihică (*vis psihica*).

Violenţa psihică constă în ameninţarea unei părţi cu un rău pentru a o determina să încheie contractul.

Spre sfârşitul Republicii, asistăm la decăderea formalismului, moment din care contractele încep a se încheia prin simpla manifestare de voinţă a părţilor. În noile împrejurări, violenţa psihică a devenit posibilă şi a fost sancţionată pe cale de acţiune, prin *actio metus* şi pe cale de excepţiune, prin *exceptio metus*.

b) *Dolul (dolus)*

Dolul sau înşelăciunea în contract constă în mijloacele viclene sau manoperele dolosive pe care una din părţi le utilizează, în scopul de a o determina pe cealaltă parte să încheie contractul. A fost sancţionat la sfârşitul Republicii, fiind create:

- *actio de dolo*, prin care victima înşelăciunii lua iniţiativa anulării contractului;
- *exceptio doli*, pe care victima înşelăciunii o putea opune cu succes autorului dolului, dacă era chemată în judecată de către acesta.

Trebuie reţinut că *actio metus* şi *actio de dolo* nu sunt acţiuni pentru anularea contractului, pentru că romanii nu au cunoscut asemenea acţiuni. Ele sunt numai procedee în anulare, prin intermediul cărora anularea contractului se obţine pe cale indirectă, deoarece ambele acţiuni menţionate sunt arbitrare.

C. Capacitatea

Capacitatea este aptitudinea unei persoane de a încheia acte juridice.

Pentru ca o persoană să poată încheia un contract de drept civil sau de drept al ginţilor, trebuia să aibă capacitate juridică.

Cetăţeanul *sui iuris* poate încheia orice contract, pentru că avea capacitate juridică deplină.

Persoanele *alieni iuris* nu pot încheia în nume propriu acte juridice, ci numai împrumutând capacitatea lui *pater familias*.

Peregrinii pot încheia contracte în conformitate cu dreptul ginţilor.

3.2. Elementele accidentale ale contractelor

Se numesc accidentale, deoarece contractul poate fi valabil încheiat chiar şi în lipsa lor, fiind introduse în contract numai prin voinţa părţilor.

A. Termenul

Este un *eveniment viitor şi sigur de care depinde exigibilitatea sau stingerea unui drept.* Dacă acel eveniment viitor şi sigur afectează exigibilitatea unui drept, termenul se numeşte *suspensiv*. Dacă acel eveniment viitor şi sigur duce la stingerea unui drept, atunci termenul se numeşte *extinctiv*.

În cazul contractului încheiat cu termen suspensiv, drepturile şi obligaţiile părţilor se nasc încă din momentul încheierii contractului, dar dreptul de creanţă al debitorului nu va putea fi valorificat pe cale judiciară, adică prin proces, înainte de ajungerea la termen, deoarece, cu toate că există, dreptul de creanţă nu este exigibil. Rezultă că este exigibil numai acel drept care poate fi valorificat printr-un proces intentat împotriva debitorului.

În cazul contractului încheiat cu termen extinctiv, creanţa şi, corespunzător, datoria, se vor stinge prin ajungerea la termen.

B. Condiţia

Este un *eveniment viitor şi nesigur de care depinde naşterea sau stingerea unui drept.*

Când condiţia afectează naşterea unui drept, se numeşte *suspensivă*, iar atunci când afectează stingerea unui drept, se numeşte *rezolutorie*.

4. EFECTELE OBLIGAŢIILOR

4.1. Executarea obligaţiilor

Efectul normal al obligaţiei constă în executarea ei, deoarece numai prin executarea obligaţiei de către debitor, creditorul îşi poate valorifica dreptul de creanţă.

La romani a funcţionat **principiul relativităţii efectelor contractului**, potrivit căruia *"res inter alios acta, aliis neque nocere neque prodesse potest"* (contractele încheiate între unii nici nu vatămă, nici nu profită altora). Astfel, orice contract produce efecte numai între părţi.

Prin *părţi contractante*, romanii înţelegeau:

- persoanele care au încheiat contractul;
- moştenitorii acestor persoane;
- creditorii lor chirografari.

Din acest principiu general al relativităţii efectelor contractului, decurg alte **trei principii speciale**:

- principiul nulităţii stipulaţiunii pentru altul;
- principiul nulităţii promisiunii pentru altul;
- principiul nereprezentării în contracte.

A. Nulitatea stipulaţiunii pentru altul

Stipulaţiunea este un contract verbal încheiat prin întrebare şi răspuns.

Stipulaţiunea obişnuită urmează să-şi producă efectele între părţile care au încheiat-o. Spre exemplu, *Primus* îl întreabă pe *Secundus* "Promiţi să-mi dai 1000 de sesterţi?" *Secundus* răspunde: "Promit". Acest contract produce efecte între părţi.

Dar stipulaţiunea pentru altul urmează să producă efecte pentru o terţă persoană, care nu a participat la încheierea contractului. Spre exemplu, *Primus* îl întreabă pe *Secundus*: "Promiţi să îi dai 1000 de sesterţi lui *Tertius*?" *Secundus* răspunde "Promit".

Stipulaţiunea este nulă atât faţă de Primus, cât şi faţă de Tertius. Faţă de Primus este nulă întrucât nu are nici un interes ca plata să fie făcută, iar faţă de Tertius este nulă întrucât nu a participat la încheierea actului.

Principiul nulităţii stipulaţiunii pentru altul, «**nemo alteri stipular potest**», se aplică tuturor contractelor şi trebuie înţeles în sensul că nimeni nu poate contracta pentru altul.

B. Nulitatea promisiunii pentru altul

Nulitatea promisiunii pentru fapta altuia se exprimă în principiul „**nemo alienum factum promitere potest"** (nimeni nu poate promite fapta altuia).

La promisiunea pentru fapta altuia, Primus îi promite lui Secundus că Tertius îi va da 100 sesterţi. O asemenea promisiune este nulă faţă de Primus, întrucât nu a promis fapta sa, dar este nulă şi faţă de Tertius, deoarece nu a participat la încheierea actului. Consecinţa este că Secundus nu are acţiune nici împotriva lui Tertius.

C. Nereprezentarea în contracte

Prin reprezentarea în contract înţelegem acel sistem juridic în virtutea căruia un pater familias se obligă prin contractul încheiat de un alt pater familias.

Acel pater familias care dă o împuternicire altui pater familias în vederea executării unui contract se numeşte ***reprezentat***. Cel care încheie efectiv contractul din împuternicirea altuia se numeşte ***reprezentant.***

În funcţie de efectele pe care le produce, reprezentarea în contract poate fi:

- perfectă;
- imperfectă.

În cazul reprezentării perfecte, persoana reprezentantului dispare, iar efectele contractului se produc asupra reprezentatului. Deşi contractul este încheiat de către reprezentant, reprezentatul va deveni creditor sau debitor.

În cazul reprezentării imperfecte, reprezentatul se obligă alături de reprezentant.

În funcţie de calitatea reprezentantului, reprezentarea poate fi:

- activă
- pasivă.

Atunci când reprezentantul intervine în contract în calitate de creditor, reprezentarea este activă, iar în cazul în care reprezentantul intevine în contract în calitate de debitor, reprezentarea este pasivă.

Reprezentarea imperfectă va fi întotdeauna pasivă, pentru că în cazul reprezentării imperfecte, reprezentatul se obligă alături de reprezentant. În schimb, reprezentarea perfectă poate fi pasivă sau activă.

La origine, romanii nu au admis sistemul reprezentării, căci ar fi contrazis principiul relativităţii efectelor contractului. Astfel, dacă un pater familias împuternicea pe un alt pater familias să încheie un contract, cel împuternicit devenea titularul drepturilor şi obligaţiilor izvorâte din acel act.

Odată cu dezvoltarea economiei de schimb, când aceeaşi persoană trebuia să fie în acelaşi moment în locuri diferite, principiul nereprezentaţiunii devine anacronic. Treptat, romanii admit numai reprezentaţiunea imperfectă, pentru ca apoi să admită, în unele cazuri,

chiar şi reprezentaţiunea perfectă; cu toate acestea, nici în ultimul moment al evoluţiei dreptului roman, reprezentaţiunea în contracte nu a devenit o regulă generală.

Reprezentaţiunea imperfectă

Sistemul reprezentaţiunii imperfecte a fost introdus de către pretor pentru anumite cazuri şi apoi generalizat printr-o inovaţie a jurisprudenţei. Potrivit acestui sistem, terţul creditor putea intenta împotriva reprezentantului *actio quasi institoria*, cu toate că actul fusese încheiat de reprezentant.

În acest stadiu, reprezentarea era admisă numai în contractele prin care reprezentantul se obligă faţă de terţa persoană; drepturile de creanţă erau dobândite numai de către reprezentant. Pe de altă parte, reprezentantul se obligă alături de reprezentat, aşa încât terţul avea doi debitori. Creditorul putea sa-l urmărească fie pe reprezentant prin acţiunea directă, fie pe reprezentat prin acţiunea utilă, quasi institoria.

Reprezentaţiunea perfectă

Romanii au admis reprezentaţiunea perfectă numai pentru anumite cazuri :

- reprezentaţiunea perfectă activă a fost admisă pentru cazul reprezentantului insolvabil.
- reprezentaţiunea perfectă activă şi pasivă a fost admisă pentru contractul de împrumut în vederea consumaţiunii (mutuum).
- reprezentaţiunea perfectă pasivă a fost admisă în relaţiile dintre tutore şi pupil.

D. Acţiunile cu caracter alăturat

În condiţiile avântului economic pe care l-a cunoscut societatea romană în epoca clasică, pretorul a elaborat o tehnică juridică, prin care fiul de familie se putea obliga în nume propriu, obligându-l în acelaşi timp şi pe pater familias.

În epoca veche, fiii de familie şi sclavii puteau încheia numai acele acte prin care făceau mai bună situaţia lui pater familias şi numai împrumutând capacitatea şefului de familie.

Odată cu "revoluţia economică" de la sfârşitul republicii, ritmul operaţiunilor juridice sporeşte, iar contractele devin bilaterale; creditorul este în acelaşi timp şi debitor. Faţă de noua fizionomie a contractelor, vechile principii nu s-au mai putut aplica.

În scopul soluţionării contradicţiei ivite între principiile generale şi fizionomia contractelor, pretorul a creat acţiunile cu caracter alăturat. Aşadar, din momentul încheierii contractului de către fiul de familie, creditorul are *doi debitori*:

- fiul de familie, obligat potrivit dreptului civil
- pater familias, obligat potrivit dreptului pretorian.

Creditorul poate intenta fie *acţiune directă* împotriva fiului de familie, fie *acţiunea cu caracter alăturat* împotriva lui pater familias.

Acţiunile cu caracter alăturat create de către pretor au fost:

- ***actio quod iussu*** (acţiune în baza unei declaraţii speciale)
- ***actio exercitoria***
- ***actio institoria***
- ***actio de peculio et de in rem verso*** (acţiune cu privire la peculiu şi la îmbogăţire)
- ***actio tributoria*** (acţiune în repartizare).

E. Sistemul noxalităţii şi sistemul acţiunilor noxale

Dacă în materie contractuală, capacitatea de a se obliga a persoanelor alieni iuris este mai restrânsă decât cea a persoanelor sui juris**, în materie delictuală** fiul şi sclavul au capacitate deplină şi răspund în numele propriu. Cu toate acestea, întrucât persoanele alieni iuris nu au bunuri proprii, răspunderea lor are loc în condiţii speciale.

Această răspundere s-a desfăşurat în cadrul a două sisteme distincte:

- sistemul noxalităţii;
- sistemul acţiunilor noxale.

1. Potrivit **sistemului noxalităţii**, dacă fiul de familie sau sclavul comiteau un delict, pater familias avea două posibilităţi:

- putea să-l abandoneze în mâinile victimei, în vederea exercitării dreptului de răzbunare;
- putea să ajungă la o înţelegere cu victima şi să plătească o sumă de bani, ca echivalent al dreptului de răzbunare.

Aşadar, în sistemul noxalităţii, pater familias avea de ales între abandonul delincventului în mâinile victimei şi plata unei sume de bani.

2. Sistemul acţiunilor noxale a fost creat cu scopul de a i se da lui pater familias posibilitatea de a dovedi nevinovăţia persoanei alieni iuris.

Acţiunea noxală trebuia intentată de către presupusa victimă, pentru a se vedea dacă pater familias intenţionează sau nu să-l apere pe delincvent. Dacă pater familias accepta să se judece şi câştiga procesul, fiul de familie rămânea sub puterea sa. Dacă, însă, pater familias pierdea procesul, avea de ales între abandonul noxal şi plata unei sume de bani (ca şi în sistemul noxalităţii).

Condiţiile de intentare a acţiunilor noxale:

a) Acţiunile noxale se puteau intenta atunci când o *persoană alieni iuris* comitea un *delict privat*, întrucât numai delictele private puteau fi răscumpărate prin plata unei sume de bani.

b) Acţiunea noxală era intentată cu succes numai împotriva acelui pater familias care îl avea sub puterea sa pe delincvent *în momentul lui litis contestatio*. Dacă în intervalul de timp cuprins între comiterea delictului şi momentul lui litis contestatio, delincventul trecea sub o altă putere, victima trebuia să-l cheme în justiţie pe noul pater familias. Cu alte cuvinte, *delictul îl urmează pe delincvent* - **noxa caput sequitur**.

c) Acţiunea noxală *nu putea fi intentată de către cel ce l-a avut pe delincvent sub puterea sa.*

4.2. Neexecutarea obligaţiilor

Efectul normal al obligaţiei constă în executarea ei, pentru ca titularul creanţei să-şi poată valorifica dreptul. Neexecutarea obligaţiei constituie un efect accidental al acesteia.

În cazul neexecutării obligaţiei de către debitor, se pun unele probleme în legătură cu răspunderea sa. Pentru a determina natura şi limitele răspunderii, trebuie să cercetăm împrejurările care au dus la neexecutarea obligaţiilor şi, în primul rând, atitudinea subiectivă a debitorului. Dacă obligaţia nu a fost executată din vina debitorului, acesta trebuie să plătească anumite daune, care se stabilesc fie de către judecător (daune interese judecătoreşti), fie prin convenţia părţilor (daune interese convenţionale).

Pentru a fixa cazurile şi condiţiile răspunderii pentru neexecutare, vom înfăţişa figurile juridice pe care romanii le-au creat în această materie: **cazul fortuit, forţa majoră, culpa, dolul, mora şi custodia.**

A. Cazul fortuit este evenimentul neprevăzut care intervine fără vina debitorului şi duce la dispariţia lucrului datorat, făcând imposibilă executarea obligaţiei de către debitor, deşi debitorul a luat *măsurile obişnuite* de pază.

De esenţa cazului fortuit este faptul că el poate fi prevenit, dacă debitorul ia măsuri excepţionale de pază, măsuri la care, însă, nu este obligat. De regulă, intervenţia cazului fortuit îl exonerează pe debitor de răspundere.

B. Forţa majoră

Este evenimentul de nestăvilit care face imposibilă executarea obligaţiei de către debitor (de exemplu, un cutremur, o inundaţie). Forţa majoră nu poate fi prevenită, orice măsuri de pază ar fi luat debitorul. De aceea, în cazul intervenţiei forţei majore, debitorul va fi întotdeauna exonerat de răspundere.

C. Culpa

Culpa este o formă a vinovăţiei ce se poate manifesta sub forma intenţiei, neglijenţei sau neîndemânării.

Romanii au făcut distincţie între culpa delictuală şi culpa contractuală.

Culpa delictuala presupune o acţiune, un fapt, comis fie din greaşeală, fie cu intenţia de a produce o pagubă. Rezultă că ceea ce ţine de esenţa culpei delictuale este provocarea unei pagube prin acţiune, aşa încât, în această materie, nu se pune problema răspunderii pentru omisiuni. Mai mult, până la comiterea faptei delictuale, între părţi nu exista vreo legatură juridică, obligaţia urmând să se nască după comiterea delictului.

Culpa contractuală este neglijenţa sau neîndemânarea celui care s-a obligat prin contract. Dacă în intervalul de timp cuprins între încheierea contractului şi momentul executării, debitorul provoacă dispariţia lucrului prin acţiunile sau abţinerile sale neglijente ori neîndemânatice, va fi găsit în

culpă şi va trebui să plătească daune interese. Aşadar, în materie contractuală, debitorul răspunde atât pentru acţiunile, cât şi pentru omisiunile sale.

În epoca lui Justinian, se face distincţie între culpa lata şi culpa levis :

- ***culpa lata*** este o vină grosolană
- ***culpa levis*** este o vină uşoară.

În funcţie de aprecierea vinovăţiei, culpa levis poate fi de două feluri: in concreto şi in abstracto.

La *culpa levis in concreto*, comportarea debitorului faţă de bunul datorat se apreciază în funcţie de felul în care se comportă, în general, cu bunurile sale.

La *culpa levis in abstracto,* comportamentul debitorului faţă de lucrul datorat se compară cu cel al unui bonus vir, un bun administrator. Aşadar, la aprecierea in abstracto a culpei, debitorul neglijent va fi totdeauna în culpă, deoarece un bun administrator nu este neglijent.

D. Dolul

Dolul este acţiunea sau abţinerea intenţionată a debitorului, de natură să provoace pieirea lucrului datorat.

Dolul este o formă a vinovăţiei debitorului obligat prin contract, ca şi culpa. Dar, spre deosebire de culpă, dolul este o formă a vinovăţiei debitorului care se manifestă prin *intenţie*, ceea ce înseamnă că debitorul distruge cu bună ştiinţă bunul datorat. Datorită acestui fapt, debitorul va răspunde pentru dol în toate contractele, şi atunci când urmează să primească un preţ (când urmăreşte un interes) şi atunci când nu urmăreşte un interes, pe când debitorul ce se face vinovat de culpă, va răspunde numai în acele contracte în care are un interes. Ca atare, acolo unde nu are interes, debitorul nu va răspunde pentru culpă.

E. Mora

Se manifestă sub două forme:

- *mora debitoris* (întârzierea debitorului);
- *mora creditoris* (întârzierea creditorului).

a) Mora debitoris presupune întrunirea a două condiţii:

- întârzierea vinovată a debitorului
- o somaţie de plată din partea creditorului.

În dreptul feudal şi, mai apoi, în unele coduri burgheze, s-a introdus regula **dies interpellat pro homine** (termenul îl somează pe debitor). Odată cu punerea în întârziere, obligaţia se perpetuează **-perpetuatio obligationis-**, în sensul că debitorul răspunde şi pentru cazul fortuit, cu alte cuvinte, răspunderea sa devine obiectivă.

b) Mora creditoris constă în refuzul nemotivat al creditorului de a primi plata care i se oferă de către debitor. După refuzul creditorului de a primi plata, debitorul nu mai răspunde pentru culpa sa, dar continuă să răspundă pentru dol. În acelaşi timp, debitorul are dreptul să pretindă despăgubiri pentru cheltuielile făcute în vederea conservării lucrului, după cum are şi dreptul de a-l abandona. În fine, **mora creditoris** stinge efectele **morei debitoris**.

F. Custodia

Custodia este o formă specială de răspundere, caracterizată prin aceea că nu se ţine cont de atitudinea subiectivă a debitorului. Debitorul ţinut să răspundă pentru custodia trebuie să plătească daune interese, chiar dacă lucrul piere fără vina sa; totuşi, debitorul nu răspunde pentru forţa majoră, ci numai pentru cazul fortuit. Dreptul clasic a cunoscut numeroase cazuri de răspundere pentru custodia, prevăzute de lege sau de convenţia părţilor. Menţionăm în acest sens răspunderea corăbierilor sau a hangiilor.

G. Sancţiunea neexecutării obligaţiei

Dacă debitorul este în culpă, dacă a comis un dol, dacă este pus în întârziere, dacă s-a obligat pentru custodia şi nu-şi execută obligaţia, trebuie să plătească **daune-interese**.

Suma de bani la care judecătorul îl condamnă pe debitorul care nu-şi execută obligaţia este desemnată prin expresia "daune-interese judecătoreşti".

La acţiunile care sancţionează obligaţia de *facere*, judecătorul are în vedere atât paguba efectivă suferită de creditor (**damnum**), precum şi câştigul de care a fost privat prin neexecutare (**lucrum**). Pornindu-se de la cei doi termeni, au fost create mai târziu expresiile **damnum emergens** (paguba care se arată) şi **lucrum cesans** (câştigul care lipseşte).

Uneori părţile încheiau o **stipulatio poene**, prin care fixau valoarea despăgubirii pe care debitorul trebuia să o plătească, dacă nu executa obligaţia izvorâtă din stipulaţia principală.

5. STINGEREA OBLIGAŢIILOR

Între drepturile reale şi drepturile personale sunt deosebiri care se răsfrâng şi în privinţa valorificării lor. Astfel, drepturile reale nu se sting prin exercitarea lor, ci se consolidează. În schimb, drepturile de creanţă se sting în momentul exercitării lor, deoarece, prin exercitarea dreptului, creditorul îşi valorifică integral acel interes care decurge din raportul juridic obligaţional.

Stingerea drepturilor de creanţă se realiza pe două căi:

- moduri voluntare de stingere a obligaţiilor;
- moduri nevoluntare de stingere a obligaţiilor.

Modurile voluntare de stingere a obligaţiilor presupun manifestarea de voinţă a părţilor, adică a creditorului şi a debitorului.

Modurile nevoluntare de stingere a obligaţiilor nu presupun o asemenea manifestare de voinţă. Ele se mai numesc şi moduri necesare sau moduri forţate de stingere a obligaţiilor.

5.1. Modurile voluntare de stingere a obligaţiilor

Romanii au creat următoarele moduri voluntare de stingere a obligaţiilor:

- plata;
- darea în plată;
- novaţiunea;
- compensaţiunea;
- remiterea de datorie.

A. Plata (*solutio*)

Plata este modul firesc, normal de stingere a obligaţiilor, deoarece constă în executarea oricărui obiect al obligaţiei.

O plată poate consta în: transmiterea dreptului de proprietate; remiterea unei sume de bani; prestarea unui serviciu; procurarea folosinţei unui lucru.

Pentru ca plata să fie efectuată valabil, sunt necesare anumite **condiţii**:

- **Plata poate fi făcută de către debitor sau de către altă persoană** întrucât, în principiu, pe creditor nu îl interesează cine plăteşte, ci îl interesează să-şi valorifice dreptul de creanţă. Când obiectul obligaţiei constă în transmiterea proprietăţii, plata se face numai de către proprietar.

- **Plata poate fi primită de către creditor sau de către reprezentantul său legal (tutore, curator) sau convenţional (mandatar)**. Cel ce primeşte plata trebuie să fie capabil. Dacă plata

este făcută unui pupil fără *auctoritatis tutoris*, obligaţia nu se stinge. În acest caz, plata nu este liberatorie, în sensul că debitorul poate fi constrâns să facă o nouă plată.

- **Plata trebuie să fie integrală**. Nu este admisă efectuarea plăţii în rate, fără acordul expres al creditorului.
- **Locul plăţii trebuie să fie cel precizat în contract sau cel mai potrivit loc faţă de clauzele cuprinse în contract**. Dacă locul plăţii nu este indicat, atunci plata poate fi făcută oriunde, cu condiţia să nu fie un loc nepotrivit.
- **Proba plăţii** a avut o evoluţie marcată de concepţia romanilor cu privire la forma actelor juridice. În epoca veche, plata se făcea, de regulă, cu martori. În epoca clasică, s-a generalizat sistemul eliberării unui *înscris*, pentru ca debitorul să poată face mai lesne proba plăţii.
- **Forma plăţii**

Potrivit *principiul simetriei* (principiul corespondenţei formelor), o obligaţie se stingea prin utilizarea unui act identic cu cel care i-a dat naştere, dar întrebuinţat în sens invers, spre exemplu obligaţia născută dintr-un contract încheiat în formă verbală se stingea tot prin utilizarea formei verbale.

În epoca veche, efectele formalismului erau atât de riguros stabilite încât, dacă se făcea plata respectivă, dar nu era respectată forma solemnă corespunzătoare, obligaţia nu se stingea. Dimpotrivă, dacă nu se făcea plata efectivă, dar erau îndeplinite formele solemne, obligaţia se stingea.

B. Darea în plată

Este o variantă a plăţii deoarece, în acest caz, romanii au admis că obligaţia se poate stinge, chiar dacă debitorul va remite creditorului un alt bun decât cel care constituie obiectul obligaţiei.

În legislaţia lui Justinian, se face distincţia între darea în plată *voluntară*, când obiectul obligaţiei se schimbă prin acordul părţilor şi darea în plată *necesară*, când obiectul obligaţiei se schimbă în virtutea dispoziţiei legii, în cazuri bine determinate.

C. Novaţiunea

Este un mod de stingere a obligaţiilor care se realizează prin înlocuirea vechii obligaţii cu una nouă.

Această operaţiune juridică nu are o formă proprie, în sensul că romanii nu au creat un act special în scopul realizării novaţiunii, ci au recurs fie la stipulaţiune, fie la contractul litteris.

Pentru novarea unei obligaţii, erau necesare anumite **condiţii**:

- o obligaţie veche;
- o obligaţie nouă;
- aceeaşi datorie (*idem debitum*);
- ceva nou (*aliquid novi*);
- intenţia de a nova (*animus novandi*).

a) O obligaţie veche. Obligaţia veche putea fi civilă, pretoriană sau naturală, de drept strict sau de bună credinţă.

b) O obligaţie nouă. Obligaţia nouă era întotdeauna o obligaţie de drept strict, deoarece stipulaţiunea şi contractul litteris, prin intermediul cărora se realiza novaţiunea, erau contracte de drept strict şi, ca atare, dădeau naştere unor obligaţii de drept strict. Prin urmare, prin intermediul novaţiunii, situaţia debitorului se înrăutaţea întrucât, în cazul unui proces,

actul din care izvora obligaţia de drept strict era interpretat *ad literam*, fără a se ţine cont de voinţa părţilor.

c) Aceeaşi datorie (*idem debitum*).

Novaţiunea presupune acelaşi obiect. Noua obligaţie nu poate avea alt obiect decât cea veche. Dacă noua obligaţie ar avea alt obiect, vechea obligaţie nu s-ar stinge, deoarece debitorul va contracta o nouă obligaţie alături de cea veche.

Dreptul pretorian a permis realizarea novaţiunii cu schimbarea obiectului obligaţiei. S-a creat un mijloc procedural (*exceptio pacti*) prin care se apăra debitorul, dacă era urmărit de către creditor pentru executarea primei obligaţii.

d) Ceva nou (*aliquid novi*).

Novaţiunea presupune un element nou.

Atunci când novaţiunea se realiza între aceleaşi persoane (*inter easdem personas*), acel element nou putea consta din introducerea unui termen sau a unei condiţii ori prin suprimarea lor.

Dar novaţiunea se putea realiza şi între persoane noi (*inter novas personas*). În acest caz, elementul nou consta fie din schimbarea creditorului, fie din schimbarea debitorului.

Atunci când se realiza o novaţiune prin schimbare de creditor, era necesar atât consimţământul vechiului creditor, cât şi consimţământul vechiului debitor.

În cazul novaţiunii cu schimbare de debitor, nu era necesar consimţământul vechiului debitor. În acest caz se cerea numai consimţământul creditorului. În situaţia în care noul debitor execută obligaţia cu consimţământul vechiului debitor, atunci nu mai suntem în faţa unei novaţiuni, ci în faţa unui act juridic numit ***delegaţiune***.

e) Intenţia de a nova (*animus novandi*).

În dreptul vechi, intenţia de a nova a părţilor rezulta din forma stipulaţiunii sau din forma contractului litteris, întrucât ori de câte ori aceste contracte erau utilizate în vederea novării unei obligaţii, aveau o formă specială.

În dreptul postclasic, când formalismul a fost înlăturat, criteriul formei nu a mai putut fi utilizat pentru identificarea intenţiei. Potrivit noului sistem, dacă erau întrunite toate condiţiile necesare novaţiunii, dar nu rezulta intenţia părţilor de a nova, se considera că această condiţie este îndeplinită. În legislaţia lui Justinian, s-a cerut părţilor să-şi manifeste expres intenţia de a nova.

Efecte: Novaţiunea stinge accesoriile vechii obligaţii. Astfel, se sting garanţiile personale sau reale ale obligaţiei vechi, ca şi dobânzile datorate creditorului. Totodată, dispar şi viciile vechii obligaţii, întrucât dispărând excepţiunile (ca elemente accesorii), dispar şi mijloacele de procedură care se puteau opune vechii creanţe. În fine, prin novaţiune se sting şi efectele morei.

D. Compensaţiunea

Compensaţiunea este operaţiunea juridică prin care datoriile şi creanţele reciproce se scad unele din altele, pentru ca executarea să poarte numai asupra diferenţei. Potrivit lui Modestin, ***compensatio est debiti et crediti inter se contributio*** (scăderea unor datorii şi a unor creanţe unele din altele).

După cum se vede, compensaţiunea presupune existenţa a două datorii şi a două creanţe reciproce, care se cumpănesc între ele, pentru a nu face două plăţi, ci numai una.

Compensaţiunea se realiza prin acordul părţilor, caz în care era denumită *convenţională* (*voluntară)*. Dacă părţile nu ajungeau la o învoială, compensaţiunea urma a se face pe cale *judiciară*.

În epoca veche, pe când nu erau cunoscute excepţiunile, nu s-a putut realiza compensaţiunea judiciară, întrucât judecătorul trebuia să se pronunţa numai asupra pretenţiilor formulate de către reclamant.

Compensaţiunea a început să fie admisă în dreptul clasic, mai întâi în cazul acţiunilor de bună credinţă, atunci când cele două creanţe izvorau din acelaşi contract (**ex eadem causa**). În cazul acţiunilor de drept strict, judecătorul nu putea face compensaţiunea, întrucât trebuia să facă o interpretare literală, fără a depăşi indicaţiile primite prin formulă.

Reforma lui Marc Aureliu. Marc Aureliu a extins aplicarea compensaţiunii şi în domeniul acţiunilor de drept strict. Împăratul a pus la dispoziţia pârâtului o excepţie de dol, pentru cazul în care reclamantul pretinde ceea ce trebuie să restituie. În noul sistem, compensaţiunea presupune două creanţe izvorâte din contracte diferite, deoarece contractele de drept strict sunt unilaterale. În practică, dacă reclamantul intenta acţiune în scopul valorificării unei creanţe de 1000 de aşi, cu toate că, la rândul său, datora pârâtului 500 de aşi, la cererea pârâtului, magistratul introducea în formulă o excepţiune de dol.

În faza a doua a procesului, constatând că excepţiunea opusă de către pârât este întemeiată, judecătorul pronunţă o sentinţă de absolvire (avem în vedere caracterul absolutoriu al excepţiunilor). Faţă de exigenţele mecanismului procedural introdus de către Marc Aureliu, reclamantul era interesat să facă singur compensaţiunea înaintea intentării acţiunii; dacă nu făcea compensaţiunea din proprie iniţiativă, reclamantul risca să piardă întreaga sumă. Iată de ce se afirmă că Marc Aureliu a introdus, pe cale indirectă, compensaţiunea voluntară.

E. Remiterea de datorie (iertarea de datorie)

Remiterea sau iertarea de datorie este un mod de stingere a obligaţiilor ce constă în renunţarea creditorului la dreptul său.

Ca şi la plată, şi la remiterea de datorie obligaţia se stinge prin aplicarea principiului simetriei sau al corespondenţei formelor. Aşadar, părţile vor recurge fie la solutio per aes et libram**,** fie la acceptilatio litteris**,** cu toate că nu se face o plată efectivă.

Astfel, *acceptilatio verbis* este actul simetric stipulaţiunii format prin întrebare şi răspuns: "Oare ai primit ceea ce ţi-am promis"? "Am primit". La întrebarea formulată de către debitor, creditorul răspundea afirmativ, cu toate că, în realitate, nu primise nimic.

5.2. Moduri nevoluntare de stingere a obligaţiilor

Spre deosebire de modurile voluntare de stingere a obligaţiilor, care presupun acordul părţilor, modurile nevoluntare nu reclamă vreo manifestare de voinţă din partea subiectelor raportului juridic obligaţional.

Acestea sunt:

- imposibilitatea de executare;
- confuziunea;
- moartea;
- capitis deminutio;
- prescripţia extinctivă.

A. Imposibilitatea de executare

Când debitorul datorează un lucru individual determinat, iar lucrul respectiv piere fără vina debitorului, fie prin intervenţia cazului fortuit, fie prin forţă majoră, obligaţia se stinge conform regulei *debitor rei certae interitu rei liberatur* (debitorul unui lucru individual determinat este liberat prin pieirea lucrului).

Dacă debitorul datorează un lucru de gen, nu se poate pune problema imposibilităţii de executare, pentru că *genera non pereunt* (lucrurile de gen nu pier).

De asemenea, pentru ca pieirea lucrului să ducă la stingerea datoriei, se mai cere ca debitorul să nu fie pus în întârziere, să nu fie în culpă, să nu fi comis vreun dol şi să nu răspundă pentru custodie. Aşa cum am văzut la locul potrivit, în cele patru cazuri, obligaţia nu se stinge, cu toate că lucrul a pierit, urmând ca debitorul să plătească daune-interese.

B. Confuziunea (*confusio*) înseamnă întrunirea, asupra aceleiaşi persoane, a calităţii de debitor cu cea de creditor. Se realizează, cel mai frecvent, prin moştenirea creditorului de către debitor sau invers.

C. Moartea

În vechiul drept roman, obligaţia se stingea prin moartea uneia din părţi, deoarece funcţiona principiul intransmisibilităţii obligaţiilor.

Principiul intransmisibilitţăii datoriilor şi creanţelor trebuie pus în legătură cu originea primei obligaţii, care s-a format cu ocazia comiterii unui delict, prin transformarea dependenţei materiale într-un raport juridic. Întrucât obligaţia a fost văzută, la origine, ca un echivalent al dreptului de răzbunare, nu putea fi transmisă, aşa cum nici dreptul de răzbunare nu putea fi transmis.

În dreptul clasic, s-a admis ideea transmiterii creanţelor şi datoriilor, dar vechiul principiu a lăsat, totuşi, numeroase urme în materia obligaţiilor. Aşa de pildă, datoriile născute din delicte nu trec asupra moştenitorilor, întrucât dreptul de răzbunare al victimei, care stă la originea creanţei sale, este intim legat de persoana delincventului.

D. Capitis deminutio (pierderea personalităţii)

Avem în vedere numai *capitis deminutio minima*. Se aplică în cazul pierderii personalităţii prin efectul adrogaţiunii, deoarece adrogatul devine din persoană *sui iuris* persoană *alieni iuris*, trecând sub puterea adrogantului. Ca atare, bunurile şi drepturile adrogatului vor trece în patrimoniul adrogantului, în paguba creditorilor adrogatului: aceştia nu vor putea să-l cheme în justiţie pe adrogant, pentru că se opunea principiul relativităţii efectelor contractelor, dar nici pe adrogat. În acest fel a apărut o inechitate. De aceea, în scopul de proteja interesele creditorilor, pretorul a condiţionat dobândirea creanţelor adrogatului de către adrogant, de plata datoriilor adrogatului.

E. Prescripţia extinctivă

Vechii romani au considerat că drepturile de creanţă sunt imprescriptibile, cu excepţia acelora care erau sancţionate prin acţiuni pretoriene. Aceasta se explică prin faptul că edictul pretorului era valabil pe timp de un an, deci acţiunile pretoriene puteau fi intentate numai în termen de un an.

În dreptul postclasic, s-a introdus prescripţia de 30 de ani în materia creanţelor şi datoriilor, astfel încât, dacă acţiunea nu era introdusă înăuntrul termenului de 30 de ani, obligaţia se stingea.

6. GARANŢII

6.1. Generalităţi

Garanţiile sunt mijloace juridice create în scopul de a-l pune pe creditor la adăpost de consecinţele eventualei insolvabilităţi a debitorului.

În istoria dreptului roman se cunosc două tipuri de garanţii:

- garanţii personale;
- garanţii reale.

6.2. Garanţiile personale în epoca veche

În epoca veche, romanii au cunoscut două tipuri de garanţii personale:

- *sponsio*;
- *fidepromissio*.

Ambele forme de garanţie personală cunoscute de romani în epoca veche luau naştere printr-un contract verbal, încheiat prin întrebare şi răspuns.

A. În cazul lui ***sponsio***, după ce se încheia contractul principal între creditor şi debitorul principal, se mai încheia un contract alăturat, între creditor şi garant. Astfel, creditorul îl întreba pe garant: *"Idem dari spondes"* (Promiţi acelaşi lucru?), la care garantul răspundea *"Spondeo"* (Promit).

Garantul care se obliga prin pronunţarea cuvântului *"spondeo"* se numea *sponsor*.

B. *Fidepromissio*

Verbul *"spondeo"* putea fi pronunţat numai de către cetăţenii romani, deoarece se considera că acel verb are o vocaţie aparte, specială, de a atrage favoarea zeilor.

În aceste condiţii, practica a simţit necesitatea ca şi peregrinii să poată deveni garanţi. De aceea, romanii au schimbat forma verbală, au introdus în formulă un alt verb, *"fidepromitto"* (promit cu lealitate), în locul verbului *"spondeo"*. Astfel, creditorul întreabă *"Idem fite promittisne?"* (Promiţi acelaşi lucru?), la care garantul răspunde *"Fidepromitto"* (Promit cu lealitate).

Garantul purta numele de *fidepromissor*.

În epoca veche, situaţia garanţilor a fost foarte grea. Astfel, creditorul se putea adresa mai întâi garantului, iar garantul care plătea nu se putea întoarce împotriva debitorului principal. Dacă erau mai mulţi garanţi, creditorul putea urmări pe oricare din ei pentru întreaga datorie, iar garantul care executa obligaţia nu dispunea de vreun mijloc juridic pentru a le pretinde cogaranţilor partea contributivă.

Faţă de acest sistem inechitabil, exprimând interesele de clasă ale patricienilor, debitorii plebei au reacţionat şi, după o luptă îndelungată, au reuşit să impună un număr de patru legi prin care s-a venit în sprijinul garanţilor.

Potrivit legii **Furia de sponsu,** în momentul scadenţei, datoria urma să se împartă între toţi garanţii în viaţă, indiferent dacă erau sau nu solvabili. Pe această cale, consecinţele insolvabilităţii unor garanţi erau suportate de către creditor şi nu de către garanţii solvabili (dacă din trei garanţi unul era insolvabil, creditorul valorifica numai două treimi din creanţă).

6.3. Garanţiile personale în epoca clasică

A. *Fideiussio* este o garanţie personală, formată prin întrebare şi răspuns, cu deosebirea că, faţă de întrebarea creditorului, garantul pronunţa verbul *"fideiubeo"* (consimt pe cuvântul meu). În acest caz, garantul era numit *fideiussor*.

Prin introducerea noii forme de garanţie, dispoziţiile legilor favorabile garanţilor au putut fi ocolite, întrucat ele nu se aplicau decât la sponsio şi fidepromissio. Garanţii obligaţi prin *fideiussio* au protestat faţă de neajunsurile care decurgeau din sistem, astfel încât, în virtutea unor reforme succesive ale jurisprudenţei şi ale împăraţilor, au luat naştere cele trei beneficii.

B. Beneficiile acordate lui *fideiussor*

Beneficiile sunt drepturi speciale acordate garanţilor cu titlu excepţional.

Avem în vedere:

- beneficiul de cesiune de acţiuni;
- beneficiul de diviziune;
- beneficiul de discuţiune.

a) Beneficiul de cesiune de acţiuni este dreptul garantului de a cere creditorului să-i cedeze toate acţiunile pe care le are împotriva debitorului principal, pentru a se putea întoarce împotriva lui. În practică, acest beneficiu era valorificat printr-o excepţiune de dol, introdusă în formulă la cererea garantului. Dacă creditorul nu transmitea de bună voie acţiunile asupra garantului, în faza a doua a procesului garantul dovedea reaua credinţă a creditorului şi, drept urmare, acesta din urmă pierdea procesul şi totodată dreptul de creanţă (avem în vedere efectul extinctiv al lui litis contestatio).

b) Beneficiul de diviziune este dreptul garantului, urmărit de creditor, de a cere ca datoria să se împartă între garanţii în viaţă şi solvabili în momentul lui litis contestatio; constatăm că, de data aceasta, consecinţele insolvabilităţii unor garanţi le suportă garanţii solvabili (dacă din trei garanţi unul este insolvabil, datoria se va împărţi la doi).

c) Beneficiul de discuţiune constă în dreptul garantului de a-i cere creditorului să-l urmărească mai întâi pe debitorul principal şi, numai dacă se va dovedi insolvabil, să se îndrepte împotriva sa (multă vreme beneficiul de discuţiune nu a putut fi valorificat din cauza efectului extinctiv al lui **litis contestatio).**

6.4. Garanţiile reale

În evoluţia dreptului roman, au fost cunoscute trei garanţii reale distincte: *fiducia* şi gajul (*pignus*), care au apărut în epoca veche şi ipoteca, apărută în dreptul clasic.

A. Fiducia

Se constiuie prin transmiterea *proprietăţii* asupra unui lucru, de către debitor creditorului său, prin *mancipatio* sau *in iure cessio***,** transmitere însoţită de o convenţie prin care creditorul promite să restituie lucrul debitorului, dacă acesta îşi va fi plătit datoria.

Deşi este o formă de garanţie foarte avantajoasă pentru creditor, întrucât devine proprietar al lucrului (şi debitor sub condiţie al acelui lucru), fiducia prezintă vizibile dezavantaje pentru debitor.

Astfel, după plata datoriei, debitorul dispune numai de o acţiune personală, născută din contractul de fiducie, aşa încât riscă să vină în concurs cu creditorii creditorului său şi, mai mult decât atât, dacă lucrul dat în garanţie ajunge în mâinile unor terţi, debitorul nu are dreptul de urmărire.

Faţă de inconvenientele pe care le prezintă fiducia, romanii au creat forme noi de garanţie, mai bine adaptate cerinţelor economiei de schimb.

B. Gajul

Se formează prin remiterea *posesiunii* unui lucru, de către debitor creditorului său, prin intermediul tradiţiunii, transmitere însoţită de o convenţie prin care creditorul promite să retransmită posesiunea lucrului, dacă debitorul îşi execută obligaţia.

Întrucât debitorul transmite numai posesiunea lucrului, nu riscă să vină în concurs cu creditorii creditorului său şi, în acelaşi timp, poate urmări lucrul în mâinile oricui s-ar afla, în calitate de proprietar.

Totuşi, gajul prezintă pentru debitor dezavantajul că nu poate garanta mai multe datorii cu acelaşi lucru, iar pentru creditor, dezavantajul că nu poate înstrăina lucrul în scopul valorificării dreptului de creanţă.

C. Ipoteca

Ipoteca este o formă de garanţie evoluată, perfect adaptată cerinţelor unei societăţi întemeiate pe marfă şi credit.

Potrivit convenţiei părţilor, lucrul afectat rămâne în stăpânirea debitorului până la scadenţă şi numai dacă acesta nu îşi execută obligaţia, creditorul ipotecar va intra în posesiunea lucrului şi îl va înstrăina, valorificându-şi pe această cale creanţa.

Aşadar, interesele creditorului sunt perfect asigurate, căci nu riscă să suporte consecinţele insolvabilităţii debitorului, iar debitorul poate exploata lucrul conform destinaţiei sale, urmând a fi deposedat numai dacă nu efectuează plata.

Categorii de ipoteci:

- ***Ipoteca convenţională*** se formează prin convenţia părţilor; în mod obişnuit, ipoteca este convenţională.
- ***Ipoteca tacită*** ia naştere în virtutea unor dipoziţii ale legii. În dreptul modern, aceasta ipotecă se numeşte ***legală***.
- ***Ipoteca privilegiată*** trece înaintea altor ipoteci, chiar dacă sunt constituite la date anterioare (ipoteca asupra bunurilor cetăţenilor impozabili).
- ***Ipotaca testamentară*** se constituie printr-o clauză din testament în favoarea unui legatar şi apasă asupra bunurilor moştenitorului.
- ***Ipoteca autentică*** presupune forme de publicitate şi trece înaintea ipotecilor constituite fără asemenea forme, chiar dacă au o dată mai veche.

Caractere:

a) Ipoteca este un **drept real**, iar creditorul ipotecar are dreptul de preferinţă - nu vine în concurs cu alţi creditori- şi dreptul de urmărire.

b) Ipoteca se constituie prin **convenţia părţilor**. Deşi, de regulă, drepturile reale izvorăsc din acte speciale (mancipatio, in iure cessio), în mod excepţional, ipoteca se naşte dintr-o simplă convenţie.

c) Ipoteca este **generală**. Începând din secolul III e.n. s-a admis că tot ce se poate vinde se poate şi ipoteca. Din momentul constituirii ipotecii, creditorul exercită un drept real asupra tuturor bunurilor aflate în patrimoniul debitorului său.

d) Ipoteca este **indivizibilă,** ceea ce înseamnă că apasă în întregime asupra fiecărei părţi din lucru şi garantează în întregime fiecare parte din datorie. Astfel, dacă lucrul ipotecat este moştenit de către doi succesori, oricare din ei ar putea fi urmărit pentru întreaga datorie, cu toate că a primit numai o parte din lucru, iar dacă debitorul plăteşte o parte din datorie, creditorul va intra în posesia întregului lucru ipotecat, şi nu a unei părţi proporţionale cu partea din datoria care a mai rămas de plătit.

e) Ipoteca are un **caracter clandestin (secret)**, în sensul că nu presupune utilizarea unor forme de publicitate pentru ca terţii să ştie că un anumit lucru este ipotecat. Datorită caracterului secret al actului, debitorii, în dorinţa de a împrumuta noi sume de bani, ipotecau acelaşi lucru de mai multe ori, fără să declare existenţa ipotecilor anterioare, ceea ce ducea la consecinţe deosebit de grave.

Pe de altă parte, uneori ipotecile erau antedatate, trecându-se în mod fraudulos o ipotecă mai recentă înaintea uneia mai vechi.

Aceste posibilităţi de fraudă au fost, în bună măsură, curmate prin reforma împaratului Leon, potrivit căreia o ipotecă constituită prin act public sau prin act privat subscris de trei martori, trece înaintea ipotecilor constituite fără forme de publicitate, indiferent de data lor.

f) Ipoteca este un **drept accesoriu**, aşa încât se stinge odată cu creanţa asigurată.

Rangul ipotecilor

Dacă sunt mai mulţi creditori ipotecari, fiecare dintre ei are, formal, dreptul de a poseda şi de a vinde lucrul ipotecat. În fapt, însă, acest drept va fi exercitat de către creditorul care a constituit primul o ipotecă, potrivit principiului ***prior tempore potior iure*** (mai întâi în timp, mai tare în drept).

Dacă mai mulţi creditori aveau acelaşi rang, întrucât şi-au constituit ipotecile la aceeaşi dată, avea prioritate creditorul care poseda lucrul, potrivit principiului ***in pari causa meior est causa possidentis***.

Efectele ipotecii

Dacă debitorul nu plătea la scadenţă, creditorul avea:

- ***ius possidendi***, adică dreptul de a intra în posesiunea lucrului ipotecat
- ***ius distrahendi,*** dreptul de a-l vinde.

Până în secolul III e.n., singurul efect al ipotecii a fost ius possidendi; creditorul nu avea dreptul de a vinde lucrul, ci numai dreptul de a-l păstra, ca o măsură de constrângere, până când debitorul îşi executa obligaţia. Dreptul de a vinde a izvorât iniţial dintr-o convenţie specială, pentru ca în final să devină un efect firesc al ipotecii.

Ius distrahendi prezintă unele caractere anormale, deoarece creditorul ipotecar transmite lucrul cu titlu de proprietate, cu toate că are numai calitatea de posesor. În acest caz, romanii s-au îndepărtat de la exigenţele principiului conform caruia ***nemo plus iuris ad alium trasferre potest quam ipse haberet*** (nimeni nu poate transmite mai mult decât are el însuşi).

Stingerea ipotecii

Fiind un drept accesoriu, ipoteca se stinge odată cu obligaţia pe care o garantează. Ea se mai stinge şi pe cale principală, prin pieirea în întregime a lucrului, prin confuziune şi prin vânzarea lucrului de către creditorul ipotecar în rang.

ÎNTREBĂRI:

1. Care este definiţia obligaţiei din Institutele lui Justinian?
2. Care sunt elementele obligaţiei?
3. Cum se clasifică obligaţiile după izvoare?
4. Cum se clasifică obligaţiile după sancţiune?
5. Ce sunt obligaţiile conjuncte şi ce sunt obligaţiile coreale?
6. Elementele esenţiale ale contractelor.
7. Elementele accidentale ale contractelor.
8. Principiul nulităţii stipulaţiunii pentru altul.
9. Prinicpiul nulităţii promisiunii pentru altul.
10. Ce este reprezentarea în contracte şi câte forme a îmbrăcat aceasta în dreptul roman?
11. Care sunt acţiunile cu caracter alăturat?
12. Ce este sistemul noxalităţii şi ce este sistemul acţiunilor noxale?
13. Care este diferenţa dintre cazul fortuit şi forţa majoră?
14. Care sunt formele culpei?
15. Ce este mora?
16. Plata.
17. Care sunt condiţiile novaţiunii?
18. Compensaţiunea.
19. Ce este remiterea de datorie?
20. Care sunt modurile nevoluntare de stingere a obligaţiei?
21. Care sunt formele tehnico-juridice de realizare a cesiunii de creanţă?
22. Care sunt garanţiile personale în epoca veche?
23. Care sunt beneficiile acordate fidejusorului?
24. Care sunt garanţiile reale?
25. Ce este ipoteca şi care sunt felurile ipotecii?
26. Caracterele şi efectele ipotecii.

OBLIGAŢIUNI – PARTEA SPECIALĂ

CUPRINS :

1. IZVOARELE OBLIGAŢIILOR

2. CONTRACTE
- 2.1. Contractele solemne
- 2.2. Contractele reale
- 2.3. Contractele consensuale
- 2.4. Contractele nenumite
- 2.5. Pacte

3. QUASICONTRACTE
- 3.1. Generalităţi
- 3.2. Plata lucrului nedatorat
- 3.3. Gestiunea de afaceri

4. DELICTE

5. QUASIDELICTE

1. IZVOARELE OBLIGATIILOR

Cel mai vechi izvor de obligaţii este **contractul**. Primul contract roman s-a format cu ocazia comiterii unui delict, dar delictul nu a fost văzut, la origine, ca izvor de obligaţii, ci numai ca fapt ilicit din care izvora dreptul de răzbunare al victimei. Abia în secolul II, pe baza unor analogii, **delictul** apare ca un veritabil izvor de obligaţii.

Gaius ne înfăţişează două clasificări ale izvoarelor de obligaţii:

1. Conform primei clasificări, obligaţiile izvorăsc din:
   - contracte - **ex contractu**
   - delicte - **ex delicto.**

2. Conform celei de-a doua clasificări, obligaţiile izvorăsc din:
   - contracte
   - delicte
   - alte izvoare de obligaţii - **variae causarum figurae**.

Cu toate că cea de-a doua clasificare este completă, ea a fost înlocuită de *Justinian* cu una cvadripartită:

- contracte
- delicte
- quasicontracte
- quasidelicte.

Noi vom urma clasificarea lui Justinian, întrucât are un caracter simetric şi oferă criterii pentru încadrarea actelor şi faptelor juridice în diferitele categorii de izvoare, cu toate că nici aceasta nu este perfectă, întrucât nu cuprinde unele izvoare de obligaţii (rudenia, vecinătatea).

De altfel, pentru motivul că permite o tratare sistematică a materiei, clasificarea cvadripartită a fost preluată şi în codurile moderne.

2. CONTRACTELE

2.1. Contractele solemne

Contractele solemne, denumite şi contracte formale, reprezintă cea mai veche categorie de contracte.

În această categorie de contracte se includ:

- contractele în formă religioasă;
- contractele în formă verbală;
- contractele în formă autentică;
- contractele în formă scrisă (*litteris*).

Toate contractele solemne sunt:

- de drept strict, adică de riguroasă interpretare;

- unilaterale, deoarece generează obligaţii numai în sarcina uneia dintre părţile contractuale;

- orale, cu excepţia contractului *litteris*.

A. Contractele în formă religioasă sunt:

a) *sponsio religiosa,* cel mai vechi contract roman format prin întrebare şi răspuns şi prin pronunţarea unui jurământ religios.

b) *iusiurandum liberti* (jurământul dezrobitului) este contractul care îmbracă forma a două jurăminte succesive, prin intermediul cărora sclavul îşi asumă obligaţia de a presta pentru patronul său *operae fabriles* (servicii calificate).

B. Contractele încheiate în formă verbală sunt:

a) *Sponsio laica*

Este un contract încheiat prin întrebare şi răspuns, care nu mai presupune şi forma unui jurământ religios. Dar acest contract era accesibil numai cetăţenilor romani, deoarece verbul *"spondeo"* putea fi pronunţat numai de către aceştia.

b) *Stipulaţiunea*

Definim stipulaţiunea ca fiind contractul încheiat în formă verbală, prin întrebare şi răspuns, la care au acces şi peregrinii.

Trebuie reţinut faptul că stipulaţiunea are o funcţie generală, în sensul că, prin intermediul stipulaţiunii, orice convenţie poate produce efecte juridice. Prin intermediul stipulaţiunii se puteau realiza numeroase operaţiuni juridice, precum un împrumut, garantarea unei datorii, o novaţiune, operaţiunea juridică a arendării şi a locaţiunii, operaţia juridică a vânzării, etc.

Caracterele stipulaţiunii:

- este un act solemn, deoarece ia naştere prin pronunţarea anumitor cuvinte.
- este un act oral, deoarece se formează prin întrebare şi răspuns.
- presupune congruenţa (concordanţa) dintre suma de bani care figura în întrebare şi suma de bani care figura în răspuns. Cu alte cuvinte, obiectul întrebării şi cel al răspunsului trebuiau să fie identice.
- este un act unilateral şi crează obligaţii numai pentru o parte, adică pentru promitent.
- este un act de drept strict, de riguroasă interpretare. Judecătorul cerceta numai dacă întrebarea şi răspunsul au avut loc, fără a căuta să afle care a fost voinţa reală a părţilor.
- este un act continuu, căci răspunsul trebuia să urmeze întrebării.
- presupune unitate de timp şi de loc, astfel încât părţile contractante erau obligate să fie prezente în localitatea în care se pretinde că ar fi avut loc întrebarea şi răspunsul întreaga zi.
- prezintă un caracter abstract, întrucât, din modul său de formare nu rezultă motivul, scopul pentru care debitorul se obligă. Stipulaţiunea se deosebeşte prin aceasta de toate celelalte contracte care, prin forma lor specifică, sunt utilizate în vederea realizării unui anumit scop. Acest caracter

abstract generează o serie de complicaţii, în special atunci când stipulaţiunea era utilizată în scopul realizării operaţiunii juridice a împrumutului.

Aceste caractere, de un formalism riguros, au fost proprii stipulaţiunii în epoca veche. Acest formalism a fost atenuat în epoca clasică şi înlăturat în epoca postclasică.

c) *Dotis dictio*

Prin *dotis dictio* se constituia dota viitoarei soţii. Această constituire de dotă îmbracă forma unei declaraţii solemne, făcută de către viitoarea soţie, de către debitorul ei, la ordinul acesteia sau de către ascendenţii săi pe linie paternă. În cazul acestui contract verbal vorbeşte numai constituantul dotei; cealaltă parte, viitorul soţ, avea un rol mut, în sensul că nu era necesar consimţământul său.

C. Contractele în formă autentică

Nexum se încheia, după cât se pare, în faţa magistratului, în forma unei declaraţii prin care creditorul afirma că munca debitorului îi este aservită pentru un anumit număr de zile, declaraţie ratificată de către magistrat prin pronunţarea cuvântului ***addico*.**

Pe această cale, debitorul era adus într-o stare de semiservitute. În practică, debitorul era interesat să-şi aservească munca pentru un anumit număr de zile, căci altminteri urma executarea silită care, în epoca veche, purta asupra persoanei şi ducea la vânzarea sa în străinătate (trans Tiberim).

La rândul său, şi creditorul era interesat să recurgă la **nexum,** deoarece pe acestă cale îşi procura forţa de muncă necesară într-o epocă în care marile războaie de expansiune nu începuseră încă, iar numărul sclavilor era relativ redus.

Din cauza tratamentului inuman la care au fost suspuşi, **nexi** s-au răsculat în repetate rânduri, ameninţând să zdruncine din temelie organizarea socială a Romei. Ca urmare, în anul 326 î.e.n., s-a dat legea **Poetilia Papiria**, prin care a fost interzisă aservirea debitorilor insolvabili.

D. Contractele în formă scrisă

Contractul litteris

Acest contract a luat naştere în legătură cu practica bancherilor romani, ca şi a celor moderni, de a ţine anumite registre ale încasărilor şi plăţilor.

Un asemenea registru al bancherului avea două coloane distincte:

- prima coloană se numea *accepta*, întrucât în acea coloană erau menţionate sumele încasate de către bancher;
- a doua coloană se numea *expensa*, deoarece în acea coloană erau menţionate plăţile făcute de către bancher unor terţe persoane.

De regulă, asemenea registre erau utilizate *în scopul probării* unor datorii sau creanţe izvorâte din alte contracte. Deoarece, în mod obişnuit, romanii încheiau contractele în formă verbală, aveau tot interesul să asigure acelor contracte şi o probă în formă scrisă, prin intermediul menţiunilor făcute în acel registru comercial.

În două cazuri determinate, registrul bancherului era *generator de obligaţii*, în sensul că prin intermediul celor două menţiuni se puteau creea noi obligaţii: în cazul înlocuirii unui debitor cu altul (novaţiunea cu schimbare de debitor) şi în cazul schimbării temeiului juridic al unei obligaţii.

2.2.Contractele reale

Contractele reale se formează printr-o convenţie însoţită de remiterea materială a lucrului.

Contractele reale au apărut spre sfârşitul Republicii, în condiţiile dezvoltării economiei de schimb, când ritmul tot mai alert al schimbului de mărfuri a impus forme juridice mai elastice şi mai eficiente. Ele au fost create în scopul realizării unor operaţiuni juridice ca împrumutul de consumaţie, împrumutul de folosinţă, constituirea unei garanţii reale şi păstrarea unor lucruri. Aceste operaţiuni juridice

au fost practicate şi în epoca foarte veche, dar au îmbrăcat forma unor acte greoaie şi rigide. Dimpotrivă, contractele reale îmbracă acele operaţiuni juridice într-o formă simplă şi eficientă.

Spre deosebire de unele contracte formale, care aveau o utilizare generală, contractele reale erau utilizate, fiecare în parte, în vederea realizării unei operaţiuni juridice determinate; aşa se face că fiecare contract real este determinat printr-un termen tehnic anume.

Contractele reale se formează **re**, ceea ce înseamnă că lucrul trebuie transmis în momentul încheierii contractului. La unele contracte reale, remiterea lucrului se face cu titlu de proprietate, iar la altele, cu titlu de posesiune sau detenţiune.

Contractele reale sunt:

- mutuum
- fiducia
- gajul
- comodatul
- depozitul

A. Mutuum (împrumutul de consumaţiune)

Mutuum este contractul prin care debitorul se obligă să transmită creditorului său lucruri de acelaşi fel, de aceeaşi calitate şi în aceeaşi cantitate cu cele pe care le-a primit în vederea consumaţiunii.

Mutuum se formează prin convenţia părţilor, însoţită de remiterea materială a lucrului. Remiterea materială a lucrului este o condiţie de formă necesară pentru naşterea contractului, şi nu un efect al acestuia.

Fiind destinate consumului, lucrurile împrumutate erau transmise de către creditor debitorului cu titlu de *proprietate*. În scopul transmiterii proprietăţii, era utilizată tradiţiunea.

Caracterele lui mutuum:

- este un contract real;
- este un contract nesolemn;

- este un contract unilateral, pentru că generează obligaţii numai în sarcina debitorului;
- este un contract de drept strict, spre deosebire de celelalte contracte reale care se interpretează cu bună credinţă;
- este un contract de drept al ginţilor, putând fi utilizat şi în raporturile dintre cetăţeni şi peregrini;
- este un contract destinat să dea formă juridică împrumutului gratuit.

B. Fiducia

Fiducia este contractul real care se naşte prin transmiterea *proprietăţii*, prin *mancipaţiune* sau prin *in iure cessio*, transmitere însoţită de o convenţie prin care dobânditorul promite să retransmită proprietatea asupra lucrului, celui de la care l-a primit.

Contractul de fiducie a îndeplinit, la origine, mai multre funcţii care, treptat, au fost preluate de către alte contracte reale, pe măsura apariţiei acestora.

Astfel, fiducia a fost utilizată:

- în scopul constituirii unei garanţii reale, prin transmiterea proprietăţii unui lucru de către debitor creditorului său;
- în vederea realizării împrumutului de folosinţă;
- în scopul păstrării unui lucru de către debitor, care promitea să-l retransmită creditorului la cererea acestuia (mai târziu, această funcţie a fost preluată de către contractul de depozit).

C. Gajul

Gajul se formează prin transmiterea *posesiunii* unui lucru de către debitor creditorului său, prin tradiţiune, transmitere însoţită de o convenţie prin care creditorul se obligă să retransmită posesiunea lucrului după ce debitorul îşi va fi plătit datoria.

D. Comodatul

Comodatul este contractul prin care o persoană, numită comodant, împrumută cu titlu de folosinţă gratuită un lucru unei persoane numită comodatar.

Comodatul se formează prin transmiterea *detenţiunii* unui lucru prin tradiţiune, de către creditor (comodant), debitorului său (comodatarul), în vederea folosinţei, transmitere însoţită de o convenţie prin care comodatarul promite să restituie lucrul la termen.

E. Depozitul

Depozitul (*depositum*) este contractul prin care o persoană, numită deponent, dă în păstrare unei alte persoane, numită depozitar, un lucru, cu obligaţia acesteia din urmă de a-l restitui celei dintâi *la cerere*.

Formarea acestui contract necesită transmiterea *detenţiunii* lucrului prin tradiţiune, de către deponent depozitarului.

Obiectul contractului de depozit este un lucru mobil, individual determinat.

Depozitarul nu poate folosi lucrul primit în păstrare, deoarece folosirea lucrului altuia, fără drept, este calificată în epoca Principatului ca faptă delictuală, şi anume furt de folosinţă (*furtum usus*).

Depozitul este un contract gratuit, deponentul neavând obligaţia de a plăti ceva depozitarului pentru păstrarea lucrului.

Pe lângă depozitul obişnuit, romanii au cunoscut trei forme excepţionale de depozit:

- depozitul necesar
- depozitul sechestru
- depozitul neregulat.

2.3.Contractele consensuale

Contractele consensuale se formează prin simplul acord de voinţă al părţilor, reprezentând forma cea mai evoluată pe care a cunoscut-o tehnica de creare a obligaţiilor în dreptul roman. Această evoluţie caracterizează şi alte instituţii juridice, încât în epoca lui Justinian drepturile subiective, fie personale, fie reale, sunt efecte ale simplei de manifestări de voinţă.

Ca şi celelalte contracte romane, contractele consensuale sunt numai generatoare de obligaţii. Pe de altă parte, câtă vreme contractele solemne sunt dominate de formalism, iar cele reale presupun, totuşi, remiterea lucrului, contractele consensuale nu reclamă nici condiţii de formă şi nici efectuarea vreunui act material, ci numai exprimarea voinţei subiective a părţilor.

De altel, în dreptul postclasic, cuvântul *"contractus"* are înţelesul de convenţie destinată să creeze obligaţiuni.

Contractele consensuale sunt:

- vânzarea
- locaţiunea
- societatea
- mandatul.

A. Vânzarea

Vânzarea este convenţia prin care o parte, numită vânzător, se obligă să transmită posesiunea liniştită a unui lucru celeilalte părţi, numită cumpărător, în schimbul preţului, pe care cumpărătorul se obligă a-l plăti.

Vânzarea presupune întrunirea a trei ***elemente***:

a) consimţământul
b) obiectul
c) preţul.

Vânzarea ia naştere, de regulă, în momentul realizării acordului de voinţă.

Obiectul vânzării poate consta din lucruri corporale şi incorporale, din drepturi subiective, cât şi din lucruri prezente sau viitoare.

Preţul trebuie să fie exprimat în bani (*in pecunia numerata*), să fie real (*verum*), să fie determinat sau cel puţin determinabil (*certum*) şi, în epoca lui Justinian, să fie *iustum* (să reprezinte cel puţin jumătate din valoarea lucrului).

Efecte. Vânzarea consensuală produce efecte proprii, efecte ce constau din obligaţiile părţilor. Aceste obligaţii sunt bilaterale şi de bună credinţă.

Vânzătorul avea obligaţiile de a păstra lucrul, de a preda lucrul, de a garanta pentru evicţiune şi de a garanta pentru viciile lucrului.

Cumpărătorul avea obligaţia de a plăti preţul şi, eventual, obligaţia de a plăti dobânzi.

B. Locaţiunea

Locaţiunea este contractul prin care o parte se obligă să procure folosinţa unui lucru, să îşi ofere serviciile ori să execute o lucrare determinată, în schimbul unui preţ, pe care cealaltă parte se obligă să-l plătească.

Din această definiţie, rezultă că locaţiunea putea fi de trei ***tipuri***:

- *locatio rei* (locaţiunea unui lucru)
- *locatio operarum* (locaţiunea de servicii)
- *locatio operis faciendi* (locaţiunea pentru executarea unei lucrări).

Deşi locaţiunea avea aplicaţiuni diverse, părţile contractante erau desemnate printr-o terminologie unitară. Partea care avea iniţiativa contractului se numea *locator*, iar cealaltă parte se numea *conductor*.

Locaţiunea, ca şi vânzarea, presupune întrunirea a trei ***elemente***:

a) consimţământul
b) obiectul
c) preţul.

Consimţământul avea un caracter formal, deoarece partea mai puternică din punct de vedere economic impunea condiţiile cu privire la obiect şi preţ.

Obiectul locaţiunii poate consta dintr-un lucru mobil sau imobil (*locatio rei*), din serviciile oferite de către lucrătorul liber (*locatio operarum*) sau din construirea unei case (*locatio operis faciendi*).

Preţul trebuia să fie *in pecunia numerata*, *certum* şi *verum*.

Obligaţiile părţilor diferă de la o formă de locaţiune la alta.

C. Societatea

Societatea este contractul consensual prin care două sau mai multe persoane pun în comun activitatea lor sau anumite bunuri, în vederea realizării unui câştig.

Contractul de societate presupune un aport din partea societarilor, un interes comun, intenţia de a forma o societate şi un scop licit.

Părţile erau obligate să-şi îndeplinească aportul, să se îngrijească de afacerile asociaţiei ca de afacerile proprii şi să suporte, proporţional cu contribuţia, paguba produsă de asociaţie.

În dreptul roman, societatea nu avea personalitate juridică.

D. Mandatul

Mandatul este contractul consensual prin care o persoană, numită mandant, însărcinează pe o altă persoană, numită mandatar, să facă ceva fără plată (gratuit) în folosul său, adică al mandantului.

***Elemente*:**

- pentru formarea contractului de mandat, este necesar să existe un obiect constând dintr-un *fapt material sau dintr-un act juridic*;
- actul material sau juridic trebuie să fie licit şi moral;
- mandatul este un act juridic *gratuit*, încheiat în interesul mandantului.

Efecte:

Mandatarul trebuia să dea socoteală mandantului, transferând asupra sa drepturile dobândite şi obligaţiile asumate. Mandatarul are, de asemenea, obligaţia de a executa mandatul cu bună credinţă. Mandatarul poate înstrăina un bun al mandantului, cu toate că nu are calitatea de proprietar.

Mandantul, la rândul său, are obligaţia de a-l despăgubi pe mandatar de cheltuielile făcute pe cont propriu în executarea mandatului.

2.4. Contractele nenumite

Contractul nenumit se formează printr-o convenţie însoţită de executarea obligaţiei de către una dintre părţi. Aşadar, pentru una dintre părţi, naşterea contractului nenumit echivalează cu executarea sa.

Întrucât aceste convenţii nu puteau fi încadrate în nici una din categoriile de contracte cunoscute, romanii le-au desemnat prin termenii *nova negotia* sau *contractus incerti*.

În epoca lui Justinian, s-au format **patru categorii** de contracte nenumite, clasificate în funcţie de obiectul obligaţiunii:

- *"do ut des"* - o parte transmite proprietatea unui lucru, pentru ca cealaltă parte să îi transmită proprietatea asupra unui alt lucru
- *"do ut facias"* - o parte transmite proprietatea unui lucru, pentru ca cealaltă parte să îi presteze un serviciu
- *"facio ut des"* - o parte prestează un serviciu, pentru ca cealaltă parte să transmită un lucru
- *"facio ut facias"* - o parte prestează un serviciu, pentru ca cealaltă parte să presteze la rândul ei un serviciu.

2.5.Pacte

Dreptul roman nu a cunoscut, nici în ultimul moment al evoluţiei sale, un mod general de a contracta.

Chiar şi contractele consensuale, formate prin simplul acord de voinţă, au fost recunoscute ca o excepţie de la regula potrivit căreia orice contract presupune utilizarea anumitor forme. Aşa că principiul consensualităţii nu s-a generalizat nici în epoca lui Justinian.

Cu toate acestea, în dorinţa de a facilita desfăşurarea operaţiunilor juridice, mai întâi pretorul, apoi jurisprudenţa şi legislaţia imperială au sancţionat anumite convenţii, fără a le ridica la rangul de contracte. Convenţiile generatoare de obligaţii, care nu erau trecute în rândul contractelor, purtau numele de *pacta vestita*, spre deosebire de simplele convenţii, numite *nuda pacta*.

În dreptul clasic au fost sancţionate pactele pretoriene şi pactele alăturate, iar în dreptul postclasic pactele legitime.

- **Pactele pretoriene** sunt sancţionate prin acţiuni introduse în edictul pretorului şi obligă numai pe una din părţi. Edictul pretorului cuprinde trei categorii de asemenea pacte: *recepta*, *pactul de jurământ* şi *pactul de constitut.*
- **Pactele alăturate**, sancţionate de către jurisconsulţi, sunt convenţii adăugate unei obligaţii pentru a-i aduce modificări în conţinut.
- **Pactele legitime** sunt convenţii sancţionate în epoca postclasică, de către împăraţi, prin acţiuni de drept strict. Ele sunt în număr de trei: *promisiunea de dotă, convenţia de donaţiune* şi *compromisul*.

3. QUASICONTRACTE

Quasicontractele sunt ***fapte licite*** *care dau naştere unor efecte juridice asemănătoare cu cele izvorâte din contract*.

Deşi în privinţa formei, între contracte şi quasicontracte nu există puncte comune, efectele lor sunt asemănătoare, ceea ce i-a determinat pe romani să utilizeze un termen sugestiv pentru denumirea faptelor juridice generatoare de obligaţii – *quasicontract, quasi ex contractu*.

Quasicontractele au fost sancţionate abia în epoca postclasică. Institutele lui Justinian ne înfăţişează cinci quasicontracte: plata lucrului nedatorat, gestiunea de afaceri, gestiunea tutorelui pentru pupil, indiviziunea şi acceptarea moştenirii.

Plata lucrului nedatorat

În dreptul modern, îmbogăţirea fără just temei este sancţionată prin acţiunea în repetire. La romani, acestei acţiuni îi corespundea un sistem întreg de ***condictiones***, care sancţionau diferite forme de îmbogăţire fără cauză.

Plata lucrului nedatorat, una din aplicaţiunile îmbogăţirii fără justă cauză, era sancţionată prin *condictio indebiti*.

Pentru intentarea lui *condictio indebiti* erau necesare următoarele condiţii:

- să existe o plată
- plata să nu fie datorată
- plata să fie făcută din eroare
- cel ce primeşte plata să fie de bună credinţă
- plata să nu facă obiectul unei datorii care, atunci când este negată, creşte la dublu.

Gestiunea de afaceri

Negotiorum gestio (gestiunea de afaceri) constă în administrarea bunurilor unei persoane fără ştirea acesteia.

Cel care intervine în administrarea bunurilor altuia se numeşte gerant (*negotiorum gestor*), iar cel pentru care s-a intervenit se numeşte gerat (*dominus rei gesta/*proprietarul lucrului gerat).

Elemente :

- actul de gestiune poate fi material sau juridic
- administrarea bunurilor altuia trebuie făcută cu bună ştiinţă
- gerantul trebuie să aibă intenţia de a-l obliga pe gerat.

Efecte:

Gerantul trebuie să ducă la bun sfârşit actul de administrare, să administreze cu bună credinţă şi să dea socoteală geratului pentru activitatea sa.

Geratul este obligat să-l despăgubească pe gerant pentru cheltuielile făcute şi să-l libereze de obligaţiile pe care şi le-a asumat.

4. DELICTE

Formarea noţiunii de obligaţie delictuală

În societatea gentilică, persoana care suferea o vătămare corporală din partea cuiva putea recurge la sistemul răzbunării private.

Mai târziu, în epoca de tranziţie către societatea politică, părţile puteau ajunge la o înţelegere pentru a înlocui dreptul de răzbunare al victimei cu plata unei sume de bani, ca echivalent al acelui drept – ***compoziţiunea voluntară***.

Într-un stadiu mai avansat, statul nu mai lasă părţilor posibilitatea de a fixa valoarea despăgubirii pe care urma să o plătească delincventul, ci ia asupra sa această atribuţie. Noul sistem, cunoscut

sub numele de ***compoziţiune legală***, cunoaşte, în evoluţia sa, două stadii distincte:

- în primul stadiu al compoziţiunii legale, părţile nu erau obligate să compună (să înlocuiască răzbunarea cu plata unei despăgubiri), dar dacă ajungeau la o înţelegere, delincventul plătea o sumă de bani al cărei cuantum era fixat de către stat.
- în stadiul al doilea, victima nu mai avea dreptul de a opta între răzbunarea privată şi plata unei sume de bani, ci era obligată să compună; dreptul de răzbunare era înlocuit, în mod obligatoriu, cu plata unei despăgubiri fixate de stat. În acest scop, victima delictului dispunea de o acţiune pe care o putea îndrepta împotriva delincventului.

Conceptul de obligaţie delictuală s-a format abia în dreptul clasic, pe baza unei analogii. Astfel, în sistemul procedurii formulare, dacă delincventul refuza să plătească despăgubirea, păgubaşul îl chema în justiţie pentru a-l obliga să compună. După momentul lui *litis contestatio*, obligaţia legală de a compune se transforma în obligaţia de a plăti o sumă de bani.

Cu timpul, romanii au uitat originea fenomenului şi au început să vadă în obligaţia legală de a compune un drept de creanţă pentru creditor şi o datorie pentru debitor.

Obligaţia delictuală prezintă unele **caractere** aparte:

a) Obligaţia delictuală este sancţionată printr-o acţiune penală prin care, de regulă, victima realizează o îmbogăţire, deoarece nu face la rândul său o plată, ca la acţiunile *reipersecutorii*.

b) La origine, datoriile şi creanţele izvorâte din delicte nu treceau asupra moştenitorilor deoarece dreptul de răzbunare, care stătea la originea lor, era legat inseparabil de persoana fizică a victimei.

c) Sclavii şi persoanele alieni iuris aveau capacitatea deplină de a se obliga pe tărâm delictual, dar răspunderea lor avea loc în condiţii speciale, aşa cum s-a văzut la partea generală a obligaţiilor.

d) Capitis deminutio nu are ca efect stingerea obligaţiilor delictuale.

e) Obligaţia delictuală presupune un fapt din partea delincventului.

Delicte publice şi delicte private

Romanii, deşi nu ne-au lăsat o definiţie, vedeau în delicte *fapte ilicite* de natură să afecteze interesele clasei dominante, pe care le sancţionau, de regulă, prin plata unei sume de bani. Faptele delictuale erau extrem de variate şi puteau genera consecinţe, de la prejudicii materiale până la rănirea sau uciderea unei persoane.

Încă din epoca veche, romanii au clasificat faptele ilicite în două mari categorii : delicte private şi delicte publice.

În dreptul clasic, distincţia dintre cele două categorii de delicte se făcea în baza unor criterii sigure :

- delictele private erau sancţionate potrivit normelor procedurii civile de către judecătorul privat, pe când delictele publice erau judecate după normele procedurii penale, de către magistraţi sau chiar de către popor (*comitia centuriata*).
- delictele private erau sancţionate prin plata unor sume de bani (de regulă), pe când delictele publice erau pedepsite cu moartea, exilul sau amenzi în folosul statului.

Delictele private se împart în două mari **categorii**:

- delicte private vechi, sancţionate de dreptul civil
- delicte private noi, sancţionate de către pretor.

Delictele private vechi sunt în număr de trei:

- *furtul*
- *iniuria* (delictul de vătămare corporală)
- *damnum iniuria datum* (paguba cauzată pe nedrept).

Ele au fost sancţionate prin dispoziţii ale legii: furtul şi iniuria prin Legea celor XII Table, iar damnum iniuria datum prin Legea Aquilia.

Cu timpul, pretorii au introdus noi reglementări în materia delictelor private vechi, sancţionând, în paralel, noi fapte delictuale. Pretorul a introdus următoarele delicte:

- *metus* (violenţa)
- d*olus* (înşelăciunea)
- *rapina* (tâlhăria)
- *fraus creditorum* (frauda creditorilor).

5. QUASIDELICTE

Quasidelictele sunt *fapte ilicite* asemănătoare întru totul cu delictele, deşi în Institutele lui Justinian sunt desemnate printr-un termen aparte.

În dreptul modern, distincţia dintre delicte şi quasidelicte are un fundament teoretic, aşa încât faptele ilicite sunt încadrabile într-o categorie sau în alta, în funcţie de criterii sigure. În dreptul roman, quasidelictele erau fapte ilicite sancţionate prin acţiuni pretoriene, ca şi delictele private noi.

Întrucât nu dispunem de elemente tehnice pentru a realiza distincţia dintre delicte şi quasidelicte, trebuie să admitem că această clasificare este şi ea expresia *mentalităţii conservatoare a romanilor*. În dorinţa de a lăsa impresia că reglementarea în vigoare este perfectă, romanii nu au fost dispuşi să admită că pot apărea şi alte delicte, pe lângă cele cuprinse în vechile reglementări; cu toate

acestea, au apărut noi fapte delictuale pe care romanii, spre a nu se dezminţi, le-au desemnat printr-un termen tehnic diferit:

- unul din quasidelictele consacrate în dreptul roman este fapta judecătorului care, cu sau fără intenţie, nedreptăţeşte una din părţi – ***iudex qui litem suam*** (judecătorul care a făcut procesul său). Judecătorul vinovat de o asemenea faptă era urmărit printr-o acţiune *in factum* pentru o sumă de bani egală cu paguba cauzată.
- vărsarea sau aruncarea unor lucruri în stradă dintr-un apartament era sancţionată prin *actio de effusis et deiectis*. Acţiunea era dată împotriva proprietarului apartamentului şi putea fi intentată de oricine (acţiune populară).
- atârnarea unor obiecte în afara apartamentelor era sancţionată prin *actio de positis et suspensis* dată, de asemenea, împotriva proprietarului apartamentului.

ÎNTREBĂRI:

1. Care sunt izvoarele obligaţiilor?
2. Ce sunt contractele?
3. Care sunt elementele esenţiale ale contractelor?
4. Care sunt elementele accidentale ale contractelor?
5. Care sunt contractele solemne în formă religioasă ?
6. Stipulaţiunea.
7. Ce este nexum?
8. Ce este contractul litteris?
9. Contractele reale.
10. Vânzarea.
11. Locaţiunea.
12. Societatea.
13. Mandatul.
14. Ce sunt contractele nenumite?
15. Ce sunt pactele şi de câte feluri sunt acestea?
16. Ce sunt quasicontractele?
17. Ce este plata lucrului nedatorat?
18. Ce este gestiunea de afaceri?
19. Ce sunt delictele?
20. Care sunt caracterele obligaţiei delictuale?
21. Cum se clasifică delictele private?
22. Ce sunt quasidelictele?
23. Care sunt cele mai importante quasidelicte?

BIBLIOGRAFIE

Tratate, cursuri:

1. G. Dumitriu – Curs de drept roman, Bucureşti, 1948.
2. I.C. Cătuneanu – Curs elementar de drept roman, Cluj, 1927.
3. Vl. Hanga – Drept privat roman, Bucureşti, 1978.
4. S.G. Longinescu – Elemente de drept roman vol. I+II, Bucureşti, 1927-1929.
5. C.Şt. Tomulescu – Drept privat roman, Bucureşti, ed. 1958 şi 1973.
6. C. Stoicescu – Curs elementar de drept roman, Bucureşti, 1931.
7. G. Dimitrescu – Drept privat roman, Bucureşti, 1938.
8. G. Cornil – Droit romain. Apercu historique sommaire, Bruxelles, 1921.
9. A.E. Giffard – Precis de droit romain, 2 vol., Paris, 1938.
10. P. Fr. Girard - Manuel elementaire de droit romain, ed. a VIII – a de F. Senn (Paris, 1929).
11. P. Huvelin – Cours elementaire de droit romain, Paris, 1927.
12. G. Longo – Diritto romano, Torino, 1939.
13. Raymond Monier - Manuel elementaire de droit romain, 2 vol., Paris, 1947-1948.
14. E. Volterra – Istituzioni di diritto privato romano, Roma, 1961.
15. P. Bonfante – Istituzioni di diritto romano, Milano 1932.
16. V. Arangio Ruiz - Istituzioni di diritto romano, Napoli, 1957.
17. A.E. Giffard, R. Villers – Droit romain et ancien droit francais, Paris 1958.
18. J. Gaudemet – Le droit prive romain, Paris 1974.
19. E. Petit – Traite elementaire de droit romain, ed. IX, Paris, 1925.

Studii, monografii:

1. I. Popescu Spineni – Chestiuni de drept roman, Bucureşti, 1932.
2. C.Şt. Tomulescu - Chestiuni de drept roman, Bucureşti, 1949.
3. M. Jacotă – Formalismul dreptului roman şi condiţiile necesare pentru apariţia unei ştiinţe a dreptului - Analele Ştiinţifice ale Universităţii "Al.I. Cuza" din Iaşi (serie nouă), 1981
4. Vl. Hanga – Originea şi structura posesorie a căsătoriei „sine manu", Teză de doctorat, Bucureşti, 1946.
5. H. Levy-Bruhl – Nouvelles etudes sur le tres ancien droit romain, 1947
6. P. Collinet – Etudes historique sur le droit de Justinian, Paris, 1949
7. R. Von Ihering – L'esprit du droit romain, 4 vol. (traducere în limba franceză), Paris, 1886/1888.
8. P. Collinet – Le patrimoine. Cours, Paris, 1931-1932
9. P. Fr. Girard – L'organisation judiciaire chez les romains I, Paris, 1906.
10. U. Zilletti – La dottrina dell'erore nella storia del diritto romano, Milano, 1961.
11. G. Rotondi – Leges publicae populi Romani, Milano, 1912.
12. G. Pugliese – Il processo civile romano, 2 vol., Roma, 1961-1963.
13. G. Grosso – Il sistema romano dei contratti, Torino, 1969.
14. Arangio Ruiz – Responsabilita contrattuale nel diritto romano, Neapole, 1935.
15. O. Lenel - Das Edictum perpetuum, Leipzig, 1927.

Dicţionare. Culegeri de texte:

1. T. Iordănescu – Dicţionar latin-român, Bucureşti, 1945.
2. A. Berger – Encyclopedic Dictionary of Roman Law, Philadelphia, 1953.
3. A. Ernout şi A. Meillet – Dictionnaire etymologique de la langue latine, Paris, 1932.
4. P. Fr. Girard – Textes de droit romain, ed. de F. Senn, Paris,1937.
5. Corpus Inscriptiorum Latinarum, Berlin, 1863.
6. Codex Theodosianus, ed. Th. Mommsen - P.M. Meyer, Berlin, 1954.
7. I.S. Pereterski – Digestele lui Justinian, Bucureşti, 1958.
8. „Codex Justinianus" în Corpus Iuris Civilis II, ed. a XI – a P. Kruger, Berlin, 1954.
9. „Digesta" în Corpus Iuris Civilis I, ed. XVI Th. Mommsen - P.M. Meyer, Berlin, 1954.
10. „Institutiones" în Corpus Iuris Civilis I, ed. XVI P. Kruger, Berlin, 1954.
11. "Novellae" în Corpus Iuris Civilis III, ed. VI T. Schoell – G. Kroll, Berlin, 1954.

Reviste:

1. Analele Universităţii din Bucureşti.
2. Curierul judiciar - Bucureşti.
3. Pandectele române - Bucureşti.
4. Studii clasice - Bucureşti.
5. Revue des etudes latines - Paris.
6. Revue historique de droit francais et etranger - Paris.
7. Nouvelle revue historique de droit francais et etranger - Paris.
8. Revue generale du droit - Paris.